IVAN CANKAR

ZA KRIŽEM

NASLOVNO RISBO JE RISAL

HENRIK SMREKAR

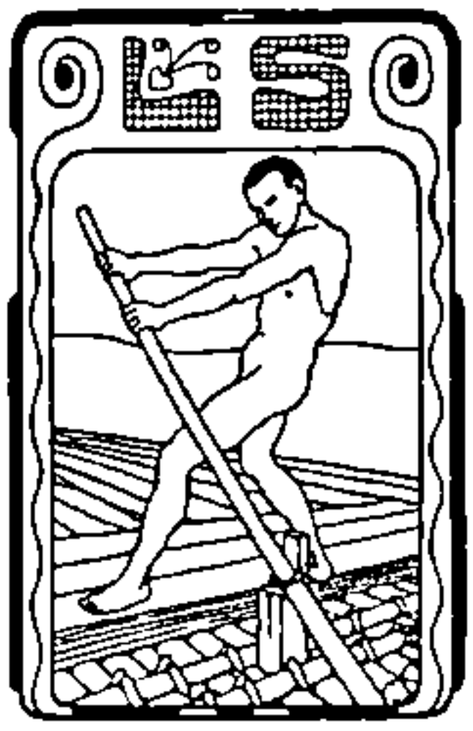

V LJUBLJANI 1909
ZALOŽIL L. SCHWENTNER

Za križem.

Gospod je s trpljenjem svojim svet odrešil. Tako se je izpolnil ukaz, ki je bil od vekomaj.

Preko gore trpljenja drží cesta v večno radost, preko gore smrti drži cesta v življenje. Visoko do neba se je vzdignilo znamenje in vse trudne oči so zastrmele nanj. Ura bridkosti je bila ura spoznanja. Teman je stal križ na Golgati, kajti za njim je plamenela vsa daljava v zarji pa-radiža.

Upajte, koprneče oči! Ne kapljica plemenite krvi, iz čistega srca izlite, ni kanila brez koristi. Korak, pod križem trepetajoč, je namerjen veselju naproti.

Pride ura, ko bodo pogledale proti nebu zakrvavele oči, ko bo vzkriknilo srce od prevelike bolesti.

„Elohi, Elohi, lama sabaktani!“

Takrat se bo dopolnil čas in duri se bodo odprle!

*

Gospodov dan je bil; puhtelo je iz razoranih njiv, črešnje so cvetele na vrtu in breskve v vino-

gradu. Na cesti se je prikazal tujec, bos in gologlav; oblečen je bil v rdečo haljo, ki mu je segala do nog; rokavi so bili tako široki, da se je razgalila roka do ramen, kadar je ukazoval oblakom. Svetli lasje so mu padali na rame, nebeška glorija v solncu; v tla je bil uprt njegov pogled.

Prišel mu je nasproti otrok, mladoleten, v cunje oblečen; na glavi je imel butaro drv in je jokal.

„Kam, otrok, in čemu jokaš?“

„Truden sem in lačen!“ je rekel otrok.

Tujec se je nagnil k njemu in ga je pobožal po licu.

„Odloži to butaro in pojdi z menoj!“

Otrok je zvrnil butaro na cesto, prijel je tujca za roko in je šel z njim. Njegov drobni obraz se ni smejal prej nikoli, zdaj se je smejal; njegove plahe oči se niso svetile prej nikoli, zdaj so se svetile.

In se je ozrl tujec po polju, bogato cvetočem, in je vprašal otroka.

„Čegavo je to polje?“

„Gospodovo.“

„Kdo ga orje, kdo seje tam in kdo žanje?“

„Mi orjemo in sejemo, gospod žanje, zakaj njegovo je polje!“

Ozrl se je tujec z dolgim, tihim pogledom po vsem polju, bogato cvetočem; na desno stran se je ozrl in na levo; v njegovem pogledu pa je bila bridkost; in kakor se je ozrl, so usehnile vse bilke in zemlja je bila suha in nerodovitna.

In sta šla dalje.

Prišla jima je nasproti dolga vrsta ljudi; cule so imeli v rokah in so gledali v tla. Globoko so bili upognjeni, do pasu opraženi. Moški in ženske, starci in otroci. Tudi otroci so bili tihi in so gledali v tla.

„Kam, ljudje božji?“ je vprašal tujec.

Niso ustavili koraka, niso vzdignili glave; in vsi so zapeli žalostno romarsko pesem.

„V Ameriko, v obljubljeno deželo, kruha iskat in zemlje in domovine!“

Tujec se je ozrl nanje, pogledal je vse po vrsti; in kakor so občutili njegov pogled, so se jim nenadoma zjasnili obrazi, ki niso bili prej nikoli jasni in veseli.

„Odložite cule in pojdite z menoj!“ je rekel tujec.

In takoj so vsi zvrnili cule na cesto in so šli za njim.

Prišli so v vas, tako temno in žalostno, kakor da jo je bil Bog sam zapustil. Lesene bajte, s slamo krite, so visele ob klancih, strmele na procesijo s trudnimi očmi. Na pragih so stali ljudjé, tihi in upognjeni; črni molki so rožljali med koščenimi prsti.

„Polje ne rodi kruha, pa bodi kamen naš delež in molitev!“

„Odložite molke!“ je rekel tujec. „Tudi svete podobe obrnite in žegnančke izpraznite in pojdite z menoj!“

Ljudje so vrgli molke na cesto, obrnili so v zid svete podobe, izpraznili so žegnančke in so šli za njim.

Dolga procesija je bila, dolgo so romali. Pa so prišli do velike črne hiše s črnimi okni; kladiva so pela, bobnela so železna kolesa; črn dim se je vil proti nebu; ni se dovil, vračal se je k zemlji, kakor Kajnova daritev.

„Kdo domuje v tej hiši?“ je vprašal tujec.

In so mu odgovorili.

„Tisti domujejo v tej hiši, ki nimajo ne doma, ne zemlje, ne domovine. Njih delo domuje tam — sami domujejo v bridkosti!“

Pogledal je tujec in hiša je vztrepetala. Odprla so se ogromna vrata; in prišli so iz temne veže in od vseh steza in potov in kolovozov; trudni so bili in črni in žalostni; ko pa jih je osvetlil njegov pogled, so se nenadoma vzravnali, radost je zardela v njih obrazih, prijeli so se za roke in so šli za njim.

„Kam?“ so vprašala usta.

Srce je slutilo, kam.

Tujec je šel pred njimi v dolgi rdeči halji, njegovi svetli lasje so vihrali v vetru.

Šli so in so prišli v kraj, ki ga Bog ni blagoslovil. Kakor v grob je bil pogreznjen; od vseh strani so strmele v grob visoke črne skale.

„Čegav je ta kraj?“ je vprašal tujec.

„Gospodov!“ je odgovoril otrok.

Ozrl se je tujec, na levo je pogledal z žalostnimi očmi in na desno; in tedaj so se nenadoma odprle koče, plaho skrite pod skalami. In iz koč so prišli ljudjé, upognjeni in trudni; sila jih je bilo, počrnela je dolina.

„Odkod, ljudjé božji?“ je vprašal tujec.

„Izpod zemlje!“ so odgovorili. „Črno zlato kopljemo pod zemljo; črno zlato za gospoda, črn kamen zase!“

Tujec jih je pogledal, nagnil je glavo in šli so za njim; lahek je bil njih korak, kakor nikoli poprej; oči so gorele — v zmagoslavju že, nič več v koprnenju.

Šli so in dolga je bila procesija. Vila se je s hriba v hrib, iz doline v dolino. Pod senco te črne procesije, pod senco rdeče halje in svetlih vihrajočih las so čudežno umirala polja, veneli so travniki; doline so se vzdigale, padali so hribi. Bogastvo, iz prokletstva vzklilo, se je vračalo v prokletstvo.

V klanec so šli, zmirom višje; vsa pokrajina je bila pod njimi, jasno razgrnjena kakor na dlani. Pred njimi se je svetila dolga rdeča halja, svetli lasje so goreli v solncu.

„Kam?“

Tujec ni odgovoril.

Obzorje je vse vzplamenelo, kakor pred tretjo uro nad Golgato; vzplamenel je na nebu križ, ki je segal s silnima rokama od izhoda do zahoda.

Tujec pa je stopil na hrib, nagnil je glavo in je zakril obraz; zakaj velika je bila bridkost v njegovem srcu.

„Ne ozrite se v prokletstvo in trohnobo, vsi vi tisoči in milijoni, ki ste koprneli z menoj! Vsi vi ponižani in užaljeni, vsi vi zasužnjeni in obremenjeni — zdaj, ko je naš dan, pojte hozana in aleluja! Iz bičanja in iz križanja, iz sramote in trpljenja je vzrasel naš dan, do nebes se je povzdignil naš križ — pojte mu hozana in aleluja!“

Šel je pred njimi, visok in lep, v dolgi rdeči halji, in vsi so šli za njim, vsi ponižani in razžaljeni, vsi zasužnjeni in obremenjeni.

Šli so v svetel dan, ko se je zgrnila globoko za njimi nad Sodomo strašna noč; sodbe noč in obsodbe.

Šli so za njim v zmagoslavje in radost; tisti ponižani in teptani so šli za njim, ki jim je rekel:

Božje kraljestvo je v vas!

Jure.

Pozno v mrak je že bilo, ko se je voz prizibal do vasi. Voznik je bil nekoliko pijan in dremalo se mu je. Ob sobotah, ko so bili potniki bolj veseli in gosposki, je postajal in počival na vsakih sto klafter. Pred prvo krčmo v vasi je stopilo iz voza dvoje prazniško oblečenih kmetic, obloženih s culami, koši in dežniki; poslednja popotnika sta bila.

„Zbogom!“ je rekel voznik, ko je občutil, da se voz ne ziblje več in da konja stojita. Vzdramil se je iz dremotice, ozrl se je in se začudil, kajti ugledal je med vrečami in zaboji veliko otroško glavo. Ogromna črna kučma je bila na tisti glavi, pod kučmo je bil droban, bledikast obraz in iz obraza je strmelo dvoje svetlih oči.

„Kaj pa ti?“ je vprašal voznik, in ker ni bilo glasú, se je spomnil in se je zasmejal.

„O ti izgubljenec, nebogljenec! Kje bi te odložil? Pred županom te bom odložil, on naj gleda!“

Pognal je do županove krčme. Tam so sedeli pred hišo, zakaj lep večer je bil.

„Náte, pripeljal sem ga!“ je zaklical voznik in je ustavil.

„Koga si pripeljal?“ je vprašal župan in je nejevoljno pogledal, ker je zaslutil ukaz in pismo od gosposke.

„Tistega!... Tak gani se no, tak izpusti no to vrečo, saj ni tvoja mati! Pokaži se svojim očetom, bodi vesel, da jih imaš toliko!“

Črna kučma se je vzdignila, izza vreč in zabojev se je izkobacalo drobno telesce.

„Kako pa je oblečen?“ je vzkliknila ženska na pragu. „Pol hlač ima, kakor gosposki smrkavci... pa tisto kučmo!“

In soseda se je zasmejala.

„Tako se vidi precej: oče je imel škrice, mati pa spodrecano krilo!“

„Tak zlezi no, pa nikar ne glej!“ je rekel voznik. „Vzdignite ga, ki ste tam, saj si ne upa!“

Nihče se ni ganil; pa je stopil voznik godrnjaje z voza.

„Če sem vrečo naložil, jo bom pa še odložil!“

Prijel ga je pod pazduho, otrok pa se ga je oklenil okoli vratú in voznik je čutil, kako se je treslo na njegovih prsih vse drobno telo.

„Izpusti no, nikar se ne boj, ne bodo te pojedli! Pa vsaj besedo zini, vsaj pozdravi jih, zato da bodo slišali, da imaš človeški glas!“

In ga je postavil na cesto. Otrok pa se je tresel in je stal tam in ni zinil besede. Voznik je pognal, voz se je zazibal in je krenil v vas.

„Kaj bi z njim?“ je rekel župan. Pomislil je dolgo in nato je rekel vdrugič: „Kam bi z njim?“

Otrok je strmel vanje z velikimi očmi in se ni prestopil.

Občinski pisar, ki je imel dolge brke in je bil žandarm nekoč, se je pa razsrdil.

„Tako nam ga pošljejo! Kje se je rodil? Kdo mu je mati, kdo mu je oče? Mati, pravijo, da je naša — kdo jo pozna? In zato da je naš tudi njen otrok! Kakšna pravica je to na svetu?“

„Prav si povedal!“ je rekel župan. „Ampak zdaj je tukaj, gosposka je ukazala, postava je taka, in kam bi z njim? To je vprašanje, za drugo se ne prerekajmo! Ali bi kdo rad otroka?“

Spogledali so se in so se smejali. Župan pa je strnil obrvi in je bil zlovoljen.

„Nobeden ga ne mara, to se je izkazalo: še svojih bi se človek iznebil dandanašnji! Tako je res, kar si rekel . . . vse na občino! On, slepar, je živel drugod, drugod je delal in davke plačeval; in ona se je vlačila Bog vedi kod! Ampak otrok . . . otroka pa občini na pleča: ná, zdaj nosi in plačuj! Saj mu ni občina oče in mati!... Kaj pa stojiš tam in zijaš, da se ne ganeš?“

In ko so govorili in ko so se prerekali, so tekle otroku solze po licih; ust pa ni odprl in ni jokal naglas.

„Šibe je vajen, zato ne joka!“ je rekla ženska; tista ženska je imela levo oko spačeno in ni gledala naravnost.

„Nekam mora, na cesti ne bo ležal, kamna ne bo glodal!“ je rekel kmet.

„Pa ga ti vzemi!“

„Kaj bi jaz!“

Kmet se je okrenil in je šel.

Takrat pa se je prigodilo, da je prišepal mimo gluhi Martin; vseh nadlog je bil poln, pa ni maral umreti; sedel je v ubožni hiši na svojem nizkem stolcu in je zvečil tobak in je pljuval; kadar se je mračilo, je šel skozi vas in ni pozdravil nikogar.

Župan je ugledal Martina in spreletela ga je pametna misel.

„Kam bi pač z njim, s tem brezdomcem, izgubljencem? Beraštvo k beraštvu — v ubožno hišo ga dajmo, pa je konec besedi in prerekanja!“

Vsi so spoznali modrost in so jo hvalili. Nato pa je krčmarica, županja, stopila k fantu in se je sklonila k njemu s strogim in resnim obrazom.

„Kaj ne znaš govoriti, kaj se ne moreš ganiti, fant! Kako ti je ime?“

„Jure!“ je rekel fant in je pogledal v tla; zakaj strah ga je bilo. Odgovoril pa je tako tiho, da je slišala komaj krčmarica.

„Jure . . . pozna se, da si nezakonski! Tudi na očeh se ti pozna, na teh potuhnjenih! Ne pogleda človeku v obraz, drži se, kakor da je kradel!“

In se je okrenila vsa zlovoljna. Jure je stal na cesti, ni se ganil in nikamor ni pogledal. Mnogo

jih je bilo pred hišo, vsi so govorili in vsi so gledali nanj, ki je prišel nezaželjen in nepoklican, kakor toča.

„Kdo pa ga bo hranil in oblačil?“ je vprašal občinski pisar. „Danes je majhen, jutri bo velik!“

„Saj ni nag!“ je rekel župan. „In če je zadosti v ubožni hiši za troje beračev, bo tudi za četrtega zadosti! Ampak kadar bo velik . . .“

In nenadoma je bil županov obraz ves temen in jezen.

„Kadar bo velik, takrat pa pojde, razbojnik, požigalec, namesto da bi odslužil kruh, ki ga je jedel!“

Vsi so namršili obrvi in so gledali jezno na njega, ki je stal sredi ceste ves majhen in je gledal v tla in se je tresel.

„Imeli smo ga že nekoč!“ je rekel kmet, ki je bil siv in star. „Imeli smo ga, ki nam ga je poslala gosposka Bog vedi odkod, kakor davek in kazen božjo! Jedel je od hiše do hiše, spal od hleva do hleva, naposled pa je zažgal in pol vasi je bilo črne drugo jutro . . . Nihče ne ve, čegavo seme je in kaj je v njegovi krvi!“

„Nihče ne ve!“ so rekli in so obmolknili.

„Torej tja z njim!“ je ukazal župan, občinski pisar pa je stopil k fantu.

„Kje bo ležal?“

„Saj je prostora zadosti! Po grofovsko mu ne bomo postiljali! Naj mu Meta pogrne, kakor se ji zdi . . . Ampak dobro naj zaklene ponoči,

krepko naj ga drži, požigalca, da nas Bog obvaruje nesreče!“

„Pojdi!“ je rekel pisar.

Fant se je pač ganil, ampak namesto da bi se prestopil, se je spoteknil in je telebnil na tla. Vsi so se začudili in so se spogledali.

„Božje!“ je vzkliknila županja.

„Kako bo, ko ni skrčil rok in ne stisnil pesti in leži tam kakor klada?“

„Z vodo ga škropite!“ je rekel kmet, pa se ni krenil in tudi drugi ne nobeden.

„Gosposka bi delala sitnosti!“ je rekel župan. „Za tisto se briga, kar ni brige vredno. Šimen, vzdigni ga, pa ga nesi!“

Pisar se je sklonil k njemu in se je začudil.

„Saj gleda!“ je vzkliknil. „Naravnost v oči mi gleda!“

„Pretvarja se!“

„Kar vzdigni ga!“

Pisar ga je prijel pod pasom, fant pa je iztegnil obedve roki proti njemu.

„Lačen sem!“

Kakor ranjen se je vzdignil pisar in je ostrmel. Stopil je v krčmo in je prinesel kos kruha. Drugi so molčali, spogledali so se in so se razšli.

Tako je prišel Jure v domovino.

II.

Ubožna hiša je bila nekoč županov hlev. Ampak ker je bil vlažen in okužen in je bila ne-

varnost za živino, je postavil nov hlev, starega pa so z debelim zidom predelili na dvoje: na eni strani je bila keha, na drugi ubožna hiša. V ubožno hišo je nesel občinski pisar Jureta nebogljenca.

Dvoje izb je bilo v hiši. V eni je sedel gluhi Martin ter zvečil tobak, v drugi je bilo dvoje starih, nadložnih žensk, ki sta molili in vzdihovali. Blagoslova božjega ni bilo na tisti hiši, tam ni bilo ne Božiča, ne Velike noči; kakor z visokim plotom je bila ograjena in krščanski ljudje so jo zaničevali bolj nego sodnijo in dac.

Pisar je nesel fanta najprej k Martinu; Martin pa je pljunil črno slino ter je porinil obadva preko praga in je zaklenil duri; zakaj Martin ni maral gostov, kaj šele nepoklicanih. Nato je nesel pisar fanta k ženskama in ga je posadil na klop.

„Od občine je poslan, od župana!“

„Kako poslan?“ sta vprašali in sta se čudili.

„Pésterna nisem, da bi ga prenašal po vasi!“ je rekel pisar in je šel.

Jure je sedel tam, držal je skorjo v roki in je molčal. Strah ga je bilo. Zakaj obedve ženski sta gledali čemerno in neprijazno, sedeli sta tam pod visokim omreženim oknom sključeni in zgrbljeni, kakor dvoje zlovoljnih sodnikov.

Mračno je bilo v izbi, dišalo je po trohnobi in smrti. Nizek je bil strop, tiščal je k tlom glavo in srce; stene so bile vlažne, kakor razglodane od kuge in greha, tla pa so bila blatna kakor razmo-

čena cesta. In obedve starki sta bili v lica sivi in sta gledali mrko, kakor obsojeni v ječo in na smrt.

„Odkod pa ti?“ je rekla Meta.

„Čegav si?“ je vprašala Bara.

Obedve sta govorili enako in obema se je tresel glas.

Jure je molčal.

„Otrok je iz greha!“ je rekla Meta.

„Greh je v njem!“ je rekla Bara.

In sta molčali in tudi Jure je molčal.

„Kje bi spal?“

„Na tla mu pogrni plahto!“

Že je bila zunaj noč, ženski sta prižgali svečo. In še bolj žalostna je bila izba, ko je rumena luč, tiha in nemirna, obžarila mokro, prazno steno.

„Poklekni!“ je rekla Meta.

Jure je pokleknil na pogrnjeno plahto in se je naslonil s komolci na klop. Dolgo sta molili, z zategnjenim, žalostnim, romarskim glasom, ves rožni venec od začetka do konca. Tudi Jure je molil češčenamarijo in tudi njegov glas je bil kmalu ves žalosten in romarski; dremalo se mu je, glava se je nagibala na sklonjene roke, život je klonil v kolenih.

„Ali ne boš razločno molil?“ je rekla Meta.

„Na svojo mater mísli, pa môli!“ je ukazala Bara.

In Jure je mislil na mater, ko je dremal in molil. V daljnem mestu, v tujem kraju je videl njen obraz; pred davnim časom ga je videl, ve-

liko bridkosti in veliko solzá je bilo vmes; ampak ostal je v njegovem srcu tako čist in živ, kakor da bi ga gledal pred seboj na sivi steni in da bi se pogovarjal z njim. Še so bile solze na licih, pa so se oči zasmejale, in vzdignila je Jureta v naročje in ga je zazibala visoko. In Jure se je smejal, ker je bila izba nenadoma vsa pisana pred njegovimi očmi in se je majala in vrtela. Ampak Jure je bil že velik in težak in mati ga je položila na posteljo in je bila vsa zasopljena. Pritisnila je robec na usta, zakašljala je mukoma, ozrla se je na Jureta in je zajokala; tudi Jure je zajokal, sam ni vedel zakaj . . .

„Moli!“ je rekla Meta in ga pogledala s hudim očesom.

„Moli za mater, grešnico!“ je ukazala Bara.

In Jure je molil in dremal in je mislil na mater, grešnico. Na postelji je ležala, ni se ozrla več nanj, ni ga klicala po imenu. „Mati spi!“ je mislil Jure in je hodil tiho, da bi je ne vzdramil. Mračilo se je, Jure je bil lačen in strah ga je bilo. Stopil je k postelji, pobožal je mater po roki, po licu. „Mati!“ Na njenih ustnicah pa je bila kri; in Jure je vztrepetal in je zajokal. Stresel jo je za roko; mati pa se ni ozrla, ni se nasmehnila in ni izpregovorila. „Mati, lačen sem!“ Ni odprla oči, tudi ni zajokala. Takrat pa je spreletelo Jureta kakor spoznanje od onkraj svetá. Planil je, odprl je duri, kričal je po veži, po stopnjicah; ne jok ni bil, ne beseda ni bila; kričal

je in iskal, kam bi pobegnil, zakaj ugledal je bil smrt . . .

V molitvi, v polspanju je bil vzkriknil, vzdramil se je od krika in od groze.

„Kaj kričiš v molitvi, negodnik?“

„Greh se je oglasil v njem!“

Jure ni več zadremal; molil je češčenamarijo, svojih besed pa ni slišal; ne s solzami ni jokal, ne z ustnicami, telo pa se je stresalo od mraza; daleč so bile njegove misli, kakor v težkih in hudih sanjah.

Dolgo je romal, pa nikjer ni okusil veselega počitka; mnogo ljudi je videl, pa se nobeden obraz ni prijazno nagnil k njemu in nobene oči ga niso smehljaje pozdravile. Zvečer je vprašal: kam jutri? Zjutraj je vprašal: kam zvečer? In od strahú ni več jokal in ne več prosil. Ugledal je človeka, pa je sklonil glavo in stisnil ustnice ter strmel z velikimi, prestrašenimi očmi: glej sovražnika! Hud in močan je, ne reci besede, ne jokaj, ne gani se z rokó, ne žali ga! In zato Jure nikoli ni govoril in nikoli prosil, zato so bile njegove oči suhe, ko je trepetal.

Tako je romal: od ceste na cesto, iz hiše v hišo, z voza na voz. Od tistega trenotka je romal, ko ga je prijela tuja žena za roko in je šla z njim iz izbe, kjer je ležala njegova mati. Ne kam ni vedel in ne kod; brezkončno je bilo mesto, tuja lica, tuji kraji, visoke hiše. Kakor vrečo so ga nakladali in odkladali, rezali so mu kruh neje-

voljno, kakor nadležnemu beraču, gledali so nanj, da je bral v njih očeh: „Poberi se, nadloga, ne prikaži se več!“ In naposled so ga naložili na voz, med zaboje in vreče in so ga vozili po samotni cesti, kakor je še nikoli prej ni videl: na obeh straneh prostrana ravan, visoka trava, ki se je zibala in priklanjala v vetru, bele cerkve na holmih, ob cesti nizke, siromašne hiše z mahovitimi strehami. Gledal je in se je čudil in pri srcu mu je bilo tako samotno in hudó, kakor nikoli poprej. Dolgo ni jokal, od tiste ure, ko je kričal na stopnjicah; a pogledal je preko samotne ravní, na daljne holme z belimi cerkvami, in nenadoma so bila mokra njegova lica . . .

Njegovo srce je zorelo v bridkosti tako hitro, kakor pod prevročim solncem; in je venelo v spoznanje. Gledal je in je mislil.

„Kam?“

Vsi ljudjé so domá, tudi on je bil domá nekoč. Pa so ga prijeli in so ga peljali vse križem; kam? Oče, pravijo drugi, in mati in brat in sestra! Kjé njemu oče, brat, sestra? Tuji obrazi, neprijazni, tuje besede, hud pogled! Ne očeta ni med njimi, ne sestré, ne brata . . . Vsi so drugačni od njega, čisto sam je med njimi, še v obraz ni podoben nikomur . . .

Prestrašil se je, zakaj nenadoma je bilo tiho v izbi, molitev je bila pri kraju.

„Kaj si zadremal?“

„Spal je; bojí se molitve!“

Jure je bil tako truden in tako žalosten, da je naslonil glavo na sklenjene roké; ni se ozrl in ni odgovoril, slišal je kakor od daleč, tuje besede tujim ljudem.

„Ne zmeni se!“

„Zakrknjen je, njegova kri je okužena!“

„Bog nas varuj!“

„Poškropimo ga!“

Vstali sta obedve in sta ga poškropili z blagoslovljeno vodó, kakor da bi škropili na mrtvaški oder.

„Sleci se, tam je tvoja postelja!“

Jure se je slekel in je legel na plahto in se je zavil vanjo. Njegov angel pa je bil usmiljen, takoj mu je zatisnil oči in mu je dodelil spanje brez hudih sanj.

III.

Prelepo jutro je bilo, iz rosne mesečine porojeno, od veselega solnca pozdravljeno.

Jure se je vzdramil tako nanagloma, da je vzkriknil od strahú. Zakaj ugledal je tik nad seboj siv, koščen obraz in trda roka ga je držala za ramo.

„Vstani!“

Urno je vstal Jure in vse, kar je videl, se mu je zdelo čudno. Izba črna in mrka; še solnčna luč, ki je sijala skozi omreženo okno v širokem pramenu, je bledela na zidu; in ženski, krivogledi,

skopousti — vse kakor da je bil zašel človek med strahove.

„Kam zdaj?“ je pomislil Jure.

Kos kruha mu je dala Meta, nato mu je dala svitek in vrv.

„V gozd!“ je rekla; in Juri je šel z njo.

Ko sta stopila na cesto, je rekla Meta:

„Naprej hodi, tri klaftre pred menoj, da mi ne boš delal sramote!“

In je šel pred njo, ona pa ga je ravnala s hudo besedo, kakor z vajeti in bičem.

Tako sta šla; ampak kakor tudi je hodil Jure tri klaftre naprej in kakor tudi sta hodila po bližnjicah in kolovozih: prišel jima je nasproti kmet, prišla je kmetica, prišli so razposajeni paglavci.

„A, to je tisti! Lepa procesija!“

In kmet je pljunil prédse in je šel po svoji poti.

Ko je to videla Meta ter slišala take besede, je stopila k Juretu in ga je stresla za uho.

„Lepo sramoto mi delaš, negodnik, kdo te je klical sem?“

Jure ni rekel nič, tudi zajokal ni in je šel tri klaftre pred njo, kakor je ukazala in ravnala.

Prišla je kmetica mimo, pa je pogledala po strani.

„Pravična družba — greh in malha!“

Meta pa je stopila k Juretu in ga je prijela za lase, da ga je zabolelo.

„Tebi očitanje, meni sramoto; greh gosposki!“

Jure je molčal, ničesar ni razumel, pa se nič ni čudil. Zakaj dóma ni imel, ne brata, ne sestré; drugi pa so imeli vsega zadosti in zato je bila njih pravica, da so uhali in lasali. Tako je premislil in ni jokal.

Prišli so paglavci, opazili so nenadoma greh in malho na stranskih potih, na bližnjici in kolovozu, pa so vzkliknili in zmerom več jih je bilo. In najprvo, kar so opazili, so bile Juretove hlače, ki so segale samo do kolen.

„Petelin! Petelin! Petelin!“

Meta se je razljutila, kričala je s tenkim in hudobnim glasom.

„Stran, tatjè tatinski! Tudi vi boste še beračili in kradli, kadar se bodo vaši stari od napuha razleteli!“

Jure je videl in slišal, pa se mu je zdelo, da bi bil rajši med njimi, nego tri klaftre pred njo.

Paglavci so bili veseli; niso pričakovali semnjà, pa je sam prišel.

„Copernica in petelin!“

Hudó se je razjezila Meta in je pobrala kamen.

„Da boš copernico videl!“

Ampak kamen je priletel tako čudno, pač dvajset klafter od paglavcev, da so vzkliknili od veselja in prešernosti. In planili so in so pobirali kamenje.

Jure je nenadoma omahnil, zalesketalo se mu je pred očmi.

„Zakaj name? Kaj sem vam storil?“

In resnično: niso merili nanjo, nanj so merili.

Omahnil je in je vzkriknil, pritisnil je roko na čelo; in ko je iztegnil roko, da bi se čuval, je bila kri na njegovi dlani.

Stali so in so izpustili kamenje; in ker je bil greh v njih srcih, se je vzdignilo iz greha veliko sovraštvo; in ker je bilo v vesti kesanje, se je rodil iz kesanja srd.

„Petelin! Petelin! Petelin!“

Šla sta dalje, Jure tri klaftre pred njo. Pa je stopila k njemu, ki si je brisal čelo z rdečo, krvavo dlanjó.

„Ti seme, iz peklà poslano! Šiba naša in greh!“

Zazibalo se mu je pred očmi in kučma mu je padla na tla. Jure je pobral kučmo in ni rekel nič.

„Drugi so!“ si je mislil. In ni ga obšla grehotna misel, da bi se uprl gospodarjem.

Dalje sta romala, v klanec, preko polja, proti gozdu. Jure se je oziral, velike in svetle so bile njegove oči; in ko se je oziral, je bilo njegovo srce vse lahko, nasičeno in napojeno, kakor da je rosila nanj tolažba in sladkost iz samih nebes.

Strma je bila pot; Jure je ni videl in ne občutil; prelepa je bila pokrajina; Jure jo je pobožal in pozdravil s svojimi očmi in vsa njena čista lepota se je izlila v njegovo srce.

Zakaj tako ga je prešinilo in ga je vsega razveselilo: tisti svet, tam na drugih straneh, tam za holmi, so ustvarili ljudjé, sovražniki, ki imajo

dom in očeta in mater . . . Ampak ta svet, o Jure, je ustvaril Bog sam, v tolažbo in radost ljudem, ki nimajo ne doma, ne očeta, ne matere . . . vsa ta polja je tako ustvaril in v tej misli, vse te zelene loke in ves ta temni gozd! . . .

„Kaj si pijan, da se opotekaš in da padaš?“ ga je vzdramila Meta.

Jure je slišal in je razumel, pa ni bil žalosten. Tri klaftre je hodil pred njo, na vajetih, pa ni preskočil, ni se okrenil, samo njegove oči so mislile in so govorile; niso se menile ne za vajeti, ne za bič.

Prelepa je bila pokrajina, nikoli še ni videl take, še sanjal ni o taki lepoti v tistih črnih ulicah. Tam polje, v solncu rumeneče; ziblje se in šumi narahlo, šepeče; ne vedel bi človek, če v vetru, ali če v samosvojih sanjah. Tam zeleni, valoviti lazi: pašnik, trnje, belo kamenje, in na dnú, v globoki dolinici, zoreča leha. Tam gozd, skrivnost neskončna, v neizmernost šumeča, bučeča, z besedami, ki jih je uhó slišalo in srce občutilo, in ki jih pamet ni razložila na vekomaj.

Svobodo je okusila njegova duša, Bogu je bila blizu in se ni bala ničesar več. Juretu je bilo, kakor da je našel dom in očeta . . .

Ko je bilo solnce že visoko in toplo, sta prišla do gozda; tam je bila senca, ki je dahnila na obraz in na srce tako blago, kakor božajoča materina roka. In tam se je zgodilo, da so se Juretove oči prvikrat zasolzile od sladkosti . . .

„Ne stoj tam in ne glej, zijalo, obrni se ročno!“ je ukazala Meta.

Jure je pač slišal njen glas in je tudi razumel njene besede, pa mu ni bilo nič hudo pri srcu.

Meta je sedla v travo, Jure pa je nabiral suhe veje in jih znašal na kup.

„Kaj ne znaš plezati? Vsi znajo plezati v tvojih letih! Tiste, ki leže na tleh, so že napol trhle; rajši klesti in lomi!“

Jure je poskusil in glej, plezal je, kakor da se je bil naučil v sanjah. Suhe veje so bile spodaj; z eno nogo se je upiral, z drugo je lomil; in šumelo je med listjem in padalo. Ampak Jure je plezal prav do vrha, kjer ni bilo nič suhih vej in kjer je bilo deblo že tako gibko in tenko, da se je upogibalo.

„Kaj počneš tam? Tam ni nič!“

Jure pa se je držal krepko z obema rokama in se je zibal in je gledal proti nebu, ki je bilo čisto blizu; tam na vrhu, tam visoko, je bila radost brez mej.

Ko je bil kup visok in lep, sta napravila dvoje butar; Jure ni rekel nič in si je naložil večjo; težka je bila, ampak Jure je bil nenadoma ves močan; zakaj njegovo srce je bilo veselo.

Solnce je žgalo, ko sta se vračala, in počivala sta velikokrat. Ko sta sedela v travi ob potoku, je Jure vstal in stopil v vodo; čista je bila, da se je svetil vsak drobni kamen na dnu.

Jure se je sklonil, privzdignil je kamen in je ugledal raka; obstrmel je, toda vzkliknil ni, njegovo srce pa je vriskalo od radosti in zmagoslavja. Rdeč je bil v obraz in oči so se mu svetile, ko je zadel butaro.

„Če vam je pretežka, pa mi še svojo naložite!“ je rekel. „Nosil jo bom, saj ni daleč!“

Meta je pogledala osupla in je videla, da je butara večja od fanta.

„Kaj boš nosil, pljunek mestni!“

Nato pa se je domislila.

„Ampak zdaj poznaš pot, zdaj pojdeš lahko sam . . . čemú pa bi te redili drugače?“

„Sam?“ je vzkliknil Jure tako veselo, da se je prestrašil svojega glasú; zakaj srce mu je svetovalo prijazno: „Ne izdaj se, Jure, ne izdaj se!“

„Nihče te ne bo ukradel, le ne boj se nikar!“

Jure se je pa tiho in hvaležno smejal neprijazni besedi.

„Saj pojdem sam!“ je rekel, in skoro se mu je tresel glas, skoro ga je izdajal. „Sam pojdem, če tako ukažete, poznam pot!“

Na klancu, na razpaljenem, je Meta zasopla pod težkim bremenom, pod žgočim solncem.

„Pa zadeni, če hočeš!“

Naložila mu je še svojo butaro in Jure se je sklonil v pasu; tako majhen je bil, da bi se začudil človek, če bi pogledal od daleč: „Dvoje butar se ziblje na klancu, človeka pa ni pod njima!“

„Ali težko nosiš?“

Malo je počakal Jure, preden je odgovoril; zakaj ne samo na ramo in na pleča, tudi na prsi in na sapo sta mu tiščali butari.

„Lahko nosim!“ je rekel.

In nič ni lagal, zakaj njegovo srce je bilo veselo.

Pred vasjo je Meta vzela svojo butaro in jo je zadela na glavo.

„Da ljudje ne bodo brusili jezikov!“

Jure pa je komaj čutil, da je bilo breme lažje; kakor v sanjah je hodil, ves poln velikega, čudolepega upanja. Skozi vas sta šla, pa so gledali in kazali nanj, spogledovali so se in so se smejali.

„To je tisti!“

„Župan je dobro ukrenil . . . grešnik in beračica!“

„Ampak redili ga bomo vendar . . . na občinske stroške!“

„Na naše stroške!“

In oči, naperjene nanj, so bile sovražne.

Jure pa ni videl sovražnih pogledov in tudi ni slišal zlovoljnih besed. Udaril bi ga bil lahko zlovoljnik na glavo, na tilnik, Jure pa ne bi rekel nič in bi se bil tiho smehljal.

Prišli so paglavci, zgrnili so se vsenaokoli. Priletela je prešerna beseda, priletel je oster kamen.

„Petelin! Petelin! Petelin!“

Juretova butara se je zamajala, ampak Jure se je smejal v svojem srcu in je šel dalje tako mirno in lahko, kakor da bi šel skozi gozd.

„Ne morejo!“ je rekel iz veselega srca tako naglas, da je zganil z ustnicami in da so se mu lica resnično zasmejala.

Ne mogli bi ukrasti, niti obsenčiti bogastva, ki ga je bil poslal srcu Bog v svoji milosti.

Bilo je poldan, ko sta stopila v črno izbo; Jure je bil poten in truden, sopel je hitro, sunkoma. In vse njegove misli so hrepenele, da bi že dan minil in da bi že minila noč in da bi že zazvonila tista ura, ko bi se napotil sam; sam v cesarstvo božje, v svoj dom in k svojemu očetu . . .

IV.

Dolg je bil dan in dolga je bila noč v zatohli, črni izbi. Jure se je vzdramil, ko je bilo še tako temno, da je komaj razločil okno. Ampak že se je prikazala v oknu črna mreža, belilo se je zunaj. S široko odprtimi očmi je gledal Jure, čakal je udan, poln sladkega koprnenja. In ko se je nenadoma zasvetlikalo zunaj — zarja je trenila prvikrat z zaspanim očesom — je Jure vstal, da bi se napravil.

Pa se je vzdignila iz postelje kuštrava glava.

„Kam pa ponoči? Kam se ti mudi?“

Jure je legel in je zatisnil oči; ves je bil prestrašen.

„Glej, skoro bi se bil izdal, o Bog!“

Čutil je, ne videl, kako se je svetilo zmerom bolj, kako je že vesela zarja pogledala v izbo, slikala na sivo steno zlate podobe.

„Zdaj vstani!“

Vstal je počasi in leno, kakor da bi se mu nikamor ne mudilo, srce pa se mu je treslo od radosti. Vzel je svitek in vrv in kruh in je šel.

Skozi vas je šel počasi, s sklonjeno glavó in se ni ozrl nikamor. Čutil je časih na obrazu zlovoljen pogled, slišal je od daleč hudobno besedo, tudi paglavec je zabrlizgal za njim skozi prste; ampak Jure se ni menil in ni poslušal; zakaj pot je bila kratka in je držala naravnost v paradiž.

Komaj je stopil na klanec, je vzdignil glavo, pomaknil si je kučmo na tilnik in je stopil hitreje. Tako je človek močnejši in svobodnejši, kadar ugleda v daljavi svoj beli dom. Globoko in težko je zasopel Jure, postal je vrhu klanca, ozrl se je z velikim svobodnim pogledom.

Tam spodaj je ležala vas, tiha, uborna, dremajoča v nelepih sanjah. Tam spodaj so bili ljudjé, sovražniki; tam spodaj je bilo življenje, je bila tujina. Kakor siva megla visijo nad vasjo neprijazni pogledi, neprijazne besede. Nanj gledajo temne, hudobne oči, ne dosežejo ga več; pestí se vzdigajo proti njemu, ne vidi jih več; ostro kamenje letí in pada pod klanec; ne pada več nanj. Tam globoko

spodaj je vse, kar je bilo nekoč; vse grdo trpljenje je tam, vsa srčna bridkost; in vse solze so tam in vse grenke noči . . .

Jure je vztrepetal, ko se je oziral na vas, in se je hitro okrenil. In ko se je okrenil, je takoj pozabil na vas, na tujino in na vso bridkost. Urno preko lazov, urno preko polja, ob potoku, po mehkih stezah, proti gozdu, prijaznemu gospodarju. Zdaj ni postajal, ni se veliko oziral. „Čakaj ti name, rosna loka, čakaj ti name, potok, čakaj name, črni rak . . . kadar bom težko nosil, kadar bom počival! Zdaj se mi mudi domov . . .“

Že od daleč mu je pošiljal gozd naproti hladno senco, ljubezniv pozdrav. In komaj je dospel Jure do sence, komaj za klaftro je stopil vanjo, je že legel in je sklenil roke pod glavo. Tako se ovije otrok materinih kolen, in ne čaka šele, da bi ga vzdignila v naročje.

Z velikimi očmi je gledal v nebo — in glej, nebo se je odprlo. Zmerom višje je koprnelo, zmerom širše se je razprostiralo in nenadoma je bilo, kakor da mu ni ne začetka in ne konca. Jure je strmel, ampak ni se mu zdelo, da je ugledal čudo; tako je koprnelo njegovo srce, tako je bilo zapisano in obljubljeno. In Jure je bil vesel, da se je izpolnilo vse, kakor je prorokovalo upanje njegovega srca.

Dolgo je ležal; in ko je vstal, je odsevala neizmernost nebes v njegovih svetlorosnih očeh. Nato se je napotil in je šel zmerom globlje v

gozd; tiho in temno je bilo tam; le redkokdaj se je razmeknilo listje visoko v vejevju in kaplja je kanila na temni mah. Tam ni bilo kolovoza, nikjer ni bilo stezé, ki bi ukazovala plahemu človeku: „Tja pojdi, tam je tvoj dom!“ Kakor ob božji roki je hodil človek, brez koprnenja in brez strahú, nem v čeznaturni radosti.

Zganilo se je v suhem listju na tleh, švignilo je po deblu navzgor, zašumelo je v vejevju. Pobegnila je plaha veverica, stala je osupla na visoki veji.

„Nikar se ne boj!“ se je nasmehnil Jure. In je občutil v svojem srcu: „Kaj ne vidiš, da je to moj dom kakor tvoj?“

V globeli je šumel potok, belo kamenje se je svetilo iz dná. Jure se je napotil po mahoviti rebri nizdol, ker je bil žejen; toda postal je nenadoma ves osupel. V potoku je zašumelo, zaškropilo je srebrno; kopala se je mlada srna, v gibkih skokih se je prikazala iz sence. Jure je obstrmel in je ves vztrepetal od sladkosti. Tudi srna ga je ugledala, planila je iz potoka, pobegnila ni.

„Kaj se me bojiš? Kaj ne vidiš, da sva obadva doma?“

Gledala je nanj z velikimi svetlimi očmi in nič je ni bilo strah.

Tako je bil gozd prijazen z njim; dom ga je sprejel s tistim prisrčnim pozdravom, s katerim je bil Jure prišel . . .

Ko se je zibal na visoki veji in je gledal, kako se je listje narahlo premikalo ter se igralo s senco in lučjo, je ugledal nenadoma suho vejo pod seboj in obšla ga je nelepa misel.

„Glej, ničesar še nisem nabral, solnce pa je že visoko!“

Splezal je z drevesa in je nabiral, dokler ni bil kup visok in težak.

Pa glej, komaj je od daleč pomislil na tisto črno izbo, na tisto neprijazno vas, ki ni bila njegov dom, je seglo v njegovo srce kakor tema in mraz. In tudi gozd ga ni več gledal s tistimi prijaznimi očmi, tudi veverice ni bilo več, ne srne. Jure pa ni maral, da bi se z zlovoljnim srcem in s solznimi očmi napotil zdoma.

„Saj bo dan kratek in tudi noč bo kratka; zatisnil bom oči in ne bom nič videl in nič slišal; jutri pa bo zarja še lepša!“

Tako se je tolažil Jure in je povezal butaro. Dolgo je iskal poti in ko je stopil iz gozda, se je zelo začudil. Solnce je stalo visoko in je sijalo žarko, kakor da se je dan že nagibal. Vse tam, lazi, pašniki, polja, vse je gorelo v zlati luči, tisti žarki in mogočni, ki se izliva pred večerom. In tako se mu je zazdelo, kakor da je poslušal rajsko tico ter zamudil dan in leto. Za črno senco, tam je bil njegov dom; a v luči je gorela in šumela tujina. Ni mislil nanjo, pa je izginila kakor za zmerom; in ko jo je nenadoma ugledal pred seboj, je bil ves prestrašen.

Prestrašen je bil; žarka luč mu je sklonila glavo; butara, prej kakor mehko perče v roki, je bila težka in mukoma je sopel pod njo.

„Saj bo jutri zarja še lepša . . . do večera bom ostal jutri, do tihega; na mahu bom ležal, pa bom gledal v nebesa!“

In se je nasmehnil in je stopil tako lahko, kakor da ni bilo butare več in ne črne izbe in ne hudih ljudí.

Ob potoku je počival. Butaro je zvrnil v travo, pa je stopil v vodo varno in oprezno in je privzdignil kamen.

„Kaj si še tukaj? Še zmirom, ti črnec?“ se je zasmejal.

Rak pa je široko odprl škarje in je čakal.

„Saj ti nič nečem!“ je rekel Jure. „Kaj groziš!“

Jure ni zgrabil, rak pa je zaprl škarje, pobegnil je in se je skril.

Dalje je romal z butaro, še trikrat je počival. Zakaj časih se mu je nenadoma čudno zazibalo pred očmi, kakor da bi strmel v prevročo luč, in kolena so se mu zašibila. Tedaj je urno zvrnil butaro raz pleča, ker je vzrasla kakor gora. Trikrat je počival, solnce pa je hitelo, prihitelo je že skoro do gozda. Jureta je bilo strah, ko je sopel pod bremenom zmerom nižje v vas. Srce je bilo zmerom bolj malodušno, v život pa mu je bilo mraz, dasi je bil vzduh topel in soparen. Daleč je bila tolažba, upanju že nedosegljiva; v večerno zarjo se

je potapljal gozd, kakor senca je še pozdravljal, zatonil je za strmim klancem.

„Saj bo jutri še lepša zarja!“

Pa komaj je rekel, mu je bilo na jok in zvrnil je butaro kraj ceste, pred vasjo, ki je gledala temna nanj.

Jure se je spomnil na veverico, na srno in na raka, spomnil se je tudi na črno izbo in zajokal je od bridkosti.

V.

Ko je počival pred vasjo in so mu tekle solze po licih, se je Jure nenadoma domislil.

„Lačen sem!“

Ozrl se je in se je razveselil.

„Glej, tam je vrt, tam so že zrela jabolka!“

Lepa rumena jabolka so visela tam in so ga pozdravljala.

Pobral je kamen, meril je dobro in je zalučil. Zamolklo je padlo v travo in Jure je skočil čez nizki plot.

Pa je prihitela kmetica.

„Jezus Kristus! Še griže so, pa že klati!“

In je prihitel kmet za njo.

„Tisti je!“

Jure je stal in groza mu je stisnila srce. Lepo rumeno jabolko je ležalo v travi pred njim.

Nič ni rekel, nič vzkliknil; vzdignil je roké in že se je zgrudil na kolena.

„Tat!“

„Udari!“

„Še ne bevskne! Udari!“

Ob plotu so se prikazali paglavci; na vrt je skočil eden, skočilo jih je devet.

„Klatil je!“

„Kradel je!“

„Petelin! Petelin! Petelin!“

Juretu pa je bilo, sam Bog vedi kako; mahoma ni čutil več ne udarca, ne bolečine, tudi nobenega glasú ni slišal več; in se je spomnil v tihi radosti na veverico, na srno in na raka; in ko se je vzdramil ter se je ozrl, je bil sam. Na vrtu je ležal, na mehki travi in sladko mu je bilo kakor nikoli; tako bi ležal do konca. Ko se je vzdignil, pa je bil ves truden in opotekel se je. Spomnil se je tudi na butaro. „Kje sem jo pustil? Snoči sem jo postavil ob plot . . . pa je nisem prinesel, še zmirom pač stoji tam, jaz pa sem spal!“

Ni več skočil, plezal je mukoma čez plot; in drevje se je zibalo in cesta je bila kakor voda — tiho so hiteli valovi.

Tam je bila butara, razvezana in razmetana. Jure je zbral veje in jih povezal; toda glej, butara je bila pač manjša, ampak tako težka, da je ni mogel zadeti. Prijel je za konec vrvi in je vlekel.

„Kakor razbojnik gre skozi vas!“ je rekel kmet, ki je stal na pragu.

„Prav se mu je zgodilo, več ne bo kradel!“ je rekla kmetica.

Pa je prišel mimo občinski pisar in je namršil dolge obrvi.

„Odkod pa ti, negodnik? In kakšen si?“

Jure se je obrisal z dlanjo preko čela in ko je pogledal, je bila vsa roka rdeča.

„Glej, kri!“ je pomislil Jure.

„Kdo te je tepel?“ je vprašal pisar.

„Vsi!“ je odgovoril Jure.

„Čemu?“

„Ker sem jabolka klatil!“

„Drugikrat pa nikar ne klati!“

In pisar je šel dalje.

Ko je privlekel butaro do hiše, je popil Jure poln korec vode, nato pa je legel na plahto in je takoj zaspal. Ni slišal več zlovoljnih besed, ni čutil več roké, ki mu je otirala z mokro cunjo čelo in obraz. Sopel je hitro in glasno, misli njegove pa so umrle in so se vzdramile šele, ko je pogledala zarja skozi okno.

Vzdramile so se bolj bistre, bolj pogumne in dalje koprneče nego kdaj poprej.

Pogledal je proti oknu.

„Zarja vstaja, že mežika iz goste megle, že pozdravlja!“

Vstal je tiho in oprezno, hodil je po prstih; postal je časih in poslušal, če ni morda utihnilo grgrajoče sopenje; odrezal si je velik kos kruha, vrvi in svitka pa ni vzel; nato je odpiral duri tako

tiho in počasi, da ga je posvaril šele rumen žarek, ki se je zasvetil na steni.

„Ne odlašaj, Jure, ne mudi se predolgo; pozna je že ura, megla je že visoko!“

Odprl je in je zaprl in je stopil na prag.

Hitro je šel skozi vas, strahoma se je ozrl; če je ugledal človeka, se mu je stisnilo srce in ustnice so mu vztrepetale. Ampak samo odtod neprijazen pogled, samo odondod zlovoljna beseda — in vas je bila daleč zadaj, globoko spodaj, v megleni dolini. Zarja pa je sijala z vso svojo zlato glorijo na Jureta in na njegov dom.

Urno je šel, poti ni čutil, klanca ni videl . . . in zdelo se mu je, da razprostira dom svoje mogočne temne roke v ljubezniv pozdrav. In v prečudni, iz samih nebes poslani radosti je videl Očeta, velikega svojega, vsegamogočnega, ki se mu je smehljal; in je čutil roko Materino, ki ga je božala po licu: „Kaj so ti storili, ubožec moj?“ . . . in je videl veverico na veji in srno v potoku in črnega raka, ki je odpiral škarje . . . Tako je šel Jure domov k Očetu.

* * *

Narastla je nekoč šumeča Bela in je vrgla na prod drobno telesce, nikomur poznano. Morda je bil Jure.

Prišel je nekoč v vas potepuh, nikomur poznan; prenočil je pod kozolcem, pred jutrom pa

je zažgal županu hišo in hlev in je izginil. Morda je bil Jure.

Nekoč se je pripeljal skozi vas tako lep voz, kakor ga ljudje še niso videli. Peljal se je mimo ubožne hiše in gospod, ki je sedel v njem, se je razjokal. Morda je bil Jure.

Ampak nad gozdom, nad šumečim, sveti bela zvezda; vsako noč sveti, ne gane se nikamor, ne pogleda nikamor drugam. Tam je pač Jure in gleda smehljaje na svoj prostrani dom . . .

Ministrant Jokec.

Jokcu je bilo enajst let; suh je bil in slaboten, njegov obraz je bil resen. Na licih, na ustnicah lahen sijaj mladosti; v velikih, globokih očeh dolgo življenje, skrbi in izkušenj polno, in miren up v prihodnost.

Mračilo se je; sedel je ob oknu in je držal v roki drobno knjižico. Iz mraka, od nizke postelje zadaj se je svetil bel obraz in iz obraza se je svetilo dvoje oči; tudi v njih je bilo dolgo življenje, skrbi in izkušenj polno; upa ni bilo v njih.

„Jokec!“

Ozrl se je k postelji.

„Ni treba, da bi hodil tja nocoj.“

Položil je knjigo na mizo in je vstal.

„Saj grem rad, Tinka. Kaj te je strah sámo? Zaklenil bom vrata; očeta še dolgo ne bo domov.“

„Ni me strah; rada sem sama; lepe misli prihajajo . . . zvoné . . . pozdravljajo . . . kakor da bi svetile skozi okno, hodile po izbi z lahkimi šolni . . .“

Jokec je stopil k postelji in je pogladil sestro po razpletenih laseh, po vročem, potnem čelu.

„Ni me strah . . . Ampak, Jokec, ko si sedel tam ob oknu in je bilo vse tiho v izbi, sem zaspala nenadoma, samo za trenotek, in čudne sanje so prišle takrat v moje srce . . . Ali se še spominjaš, ko sem šla zadnjikrat v gozd in ko sem prinesla butaro, veliko butaro, tako da je še napol nisem mogla objeti?“

„Ne misliti na to, Tinka! Nič več misliti! Saj ne pojdeš nikoli več!“

„Takrat ga še nisem poznala — ali sem ga že poznala takrat, Jokec?“

„Ne še; nič mi nisi takrat povedala.“

„Nisem ga še poznala. In vendar se mi je sanjalo, Jokec, da sem nosila butaro, veliko, težko butaro, in da sem mislila nanj in da mi je bilo sladko pri srcu . . . Grem . . . Pot je kamenita, dolga je, strmi so klanci . . . gozd tam . . . neskončni lazi, pusti . . . samota, in jaz sama v nji . . . Moje misli pa so vesele, hodijo lahko kakor v židanih šolnih . . . Prej še samota, prej še gozd in lazi — zdaj lepa ravan, zelene senožeti, bela cesta. Grem . . . Nebo je svetlo, tako velika je zemlja, kakor je nisem videla še nikoli . . . Jaz sama v tej lepoti . . . in spoznam se in sram me je: Tako umazane so moje noge, vse žuljave in zakrvavele od dolge poti; in moja obleka je zakrpana, obnošena; in moj obraz je potan, in moji lasje so razkuštrani in jaz vsa sem

uboga, nevredna, da bi me pogledalo veselo oko; in velika težka butara je na moji glavi . . .“

„Ne misli, Tinka! Ne misli več!“

„Grem . . . In tam mi pride naproti — hitro, z lahkimi koraki, njegove noge se ne dotikajo tal . . . v svetlem oblaku . . . Kam bi se skrila? Kam bi skrila svoje bose, umazane, zakrvavele noge? Kam bi skrila svojo zakrpano obleko? Kam svoj potni, tako nelepi obraz? O, in kam to veliko, težko butaro, ki jo nosim že toliko, toliko časa, kakor da je bila rojena z menoj? Kam bi se skrila, uboga, nevredna?“

Jokec je pritisnil svoj obraz k njenemu.

„Ne, Tinka! To so bile neumne sanje. Zatisni oči in pozabila boš nanje, ne bo jih več. Tako storim, kadar se mi sanja, da sem lačen in da mi je hudo: zaspim in se vzdramim — kje so sanje?“

„Grem . . . In že je pred menoj . . . in me zagleda in se ustavi pred menoj . . . Lep je, kakor podoba v cerkvi — gledam nanj, pokleknem; blagodišeče kadilo vse okoli mene, prazniške luči pred mojimi očmi . . . Razmakne se zagrinjalo, ugasnejo luči . . . Pride cesar, zlato krono na glavi, zlat plašč do nog, in ga prime za roko . . . Brez slovesa . . . Jaz sama — in gozd tam, tihi lazi, samota brez konca . . . Jaz sama v nji, uboga, nevredna . . .“

„Grde sanje so bile, Tinka, in nimam jih rad; če bi bil človek, bi ga udaril. Pa so bile same sanje; pozabi na sanje!“

Tinka je umolknila in se je zamislila. Jokcu je bilo, kakor da je bil doživel veliko žalost in krivico. Verjel je sanjam, če so bile prijetne in lepe, zakaj prišle so v srce po volji božji; zlih sanj pa ni poslal Bog; grešnikom jih pošilja morda in hudodelcem, toda čemu bi žalil Tinko z njimi, ki je brez zla in greha? Vzrasle so, kakor vzraste plevel in osat; nihče jih ni sejal, nihče jih ne bo žel; prišle so, kakor pride siva megla; megla se razprši in solnce sije, kakor je prej sijalo.

In ker je vedel, da je slišala Tinka njegove misli, je izpregovoril.

„Tja pojdem, kakor sinoči in kakor zmirom. Če nečeš, da bi šel, pojdem sam in porečem, kakor sinoči in kakor zmirom: Tinka vas pozdravlja, gospod!“

Tinka se je nasmehnila.

„Pojdi, Jokec! — Res, pojdi, in pripoveduj mi natanko, kakšen je nocoj njegov obraz, kakšen njegov glas, kakšne so njegove oči. Vse mi moraš razložiti natanko, dobro pazi in dobro se oglej! Vse njegove besede, vse lepe in vse neprijazne, vsak pogled njegov; besede drugih ljudi, ki jih boš slišal, obraze, ki jih boš videl. Tudi to mi povej, kakšen je vrt nocoj, če rože še tako dišijo, kakor so prej dišale in če listje še ni orumenelo in popadalo.“

„Kako bi orumenelo čez noč, Tinka? Lep je bil vrt sinoči, samo rože so venele.“

„Nisi mi povedal, jaz pa sem vedela, da so venele; vse so že ovenele.“

Vztrepetala je.

„Kmalu zapade sneg . . .“

Jokcu se je stisnilo srce; komaj je še razločil njen beli obraz in zdel se mu je ves mrtvaški.

Zmračilo se je zunaj; onkraj ceste, pred štacuno, se je zasvetila rumena, dremotna svetilka.

„Čas bo že, Jokec; zvonilo bo že angeljsko češčenje.“

„Naj zvoni cerkovnik sam; če te je strah, ostanem pri tebi. Saj je še dolgo do osmih, ne bo ga še na vrtu.“

„Ni me strah, rada sem sama; zakleni duri in pojdi . . . In vse mi povej!“

Jokec je postavil na mizo kozarec vode, zaklenil je duri, spravil je ključ pod prag in je šel.

Komaj je stopil na cesto, so bile njegove misli bolj vesele. Šle so zmirom po ravni cesti, po lepi in veliki cesti, in v njih je bilo samo upanje in veselo pričakovanje. Kamor je pomislil, povsod se je odprla prihodnost, polna žarke svetlobe, da mu je trepetalo srce od sreče, ki je bila čisto blizu.

Samo še dva dni je bilo do tiste nedelje, ko stopi Jokec prvikrat pred oltar v rdeči halji in rdečem ovratniku. Strah ga je bilo, ali strah je bil sladak in hrepenenja poln. Sedel je časih dolge ure ob oknu in je ponavljal latinske besede, ki jih je že zdavnaj znal. Razumel je, kaj

pomenijo in vendar je bilo v njih nekaj čudnega, velikega, skrivnostnega; kakor je videl v kadilnici žlahtno kadilo, majhna, siva zrna, iz katerih se je vzdignil nenadoma opojen vonj, pozdrav iz neznanih dežel, iz onstranskega življenja.

Globok mrak je že bil, ko je stopil v zakristijo. Pred velikim razpelom je gorela rdeča luč; po zakristiji so se podili ministranti in so se smejali na glas. Jokec je ostal za durmi, začuden in prestrašen. Nato se je pokrižal in je nagnil koleno pod razpelom.

„He, Jokec! Glejte no Jokca!“

In Jokca je bilo sram, da se je pokrižal in da je nagnil koleno. Velik fant z veselim obrazom in živahnimi, hudomušnimi očmi je stopil predenj in ga je poučil.

„Tukaj smo doma, Jokec, bolj kot mežnar in fajmošter! Se boš že privadil. Merkunov, ki je zdaj študent, je kazal fajmoštru jezik pri črni maši, pa se še spovedal ni.“

Nem je stal Jokec, groza mu je legla v srce; tako mu je bilo, kakor da se je nekaj zazibalo, podiralo pred njim.

„Zakaj je to storil? Zakaj si mi to povedal?“

Nejevoljen se je obrnil od njega veliki fant.

„Ti si otrok, Jokec! Zakaj pa si se oglasil za ministranta?“

Jokec ni mogel povedati, zakaj se je bil oglasil; in če bi mogel povedati, bi bil molčal.

„Da bi kaj zaslužil?“

„Ne!“

Ministranti so se zasmejali.

„Zakaj pa drugače?“

„Zato!“ je odgovoril Jokec napol jokaje, s solznimi očmi.

„Glejte ga — joka!“

Gibek, droben fant je skočil na polico, odprl je vratca ter je prinesel lepo srebrno kanglico, v katero so točili vino pri maši.

„Toči solze, Jokec, toči!“

Jokec si je zakril obraz.

Zunaj so se oglasili težki koraki, nenadoma je bil v zakristiji mir in gibki fant je spravil kanglico.

Hrupoma so se odprla vrata.

„Kaj pa je? Ali boste zvonili, ali ne boste zvonili? Ksindel! Ksindel!“

Stopil je v zakristijo cerkovnik, pokrit, debelo palico v roki. Star je bil, že sključen, in je zelo šepal; če je stopil hitreje, je zastokal ter se gladil po nogah. Njegov obraz, zgrbljen in kocinast, je bil neprestano zlovoljen in srdit.

Vzdignil je palico, ministranti so zbežali v cerkev in mimo velikega oltarja v zvonik. Jokec se je ozrl ves začuden, a ko je ugledal za seboj palico in srdit obraz, je skočil za tovariši. Cerkovnik je šepal za njim.

„Ksindel! Ksindel!“

V zvoniku, precej zdolaj pod stopnjicami, je bilo popolnoma tema. Jokec je hodil ob steni in se je spotikal; slišal je pred seboj korake svojih urnih tovarišev, ki so poznali pot. Zabobnelo je nad njim; kamenite stopnice so bile že pri kraju, nekdo je stopil prvi na lesene stopnjice v zvoniku, pač tisti dolgi fant, ki se mu je zdelo brez greha, da bi kazal krščanski človek jezik pred oltarjem. Zmirom je slišal Jokec okorne, težke korake blizu za seboj in čudno je odmevalo od tesnih sten in visoko do zvonov.

„Ksindel! Ksindel!“

Jokca ni bilo toliko strah palice in srditega obraza, kakor tistega hripavega glasu in tiste čudne kletve, ki je še nikoli ni slišal in ki se mu je zdela grozna, iz sovraštva, nevernosti in zlega srca porojena . . . Hitel je in še ko je hitel, ga je spreletel grd in neskončno bolesten spomin. Ni bila tista beseda, toda kletev je bila, grozna pač, iz sovraštva, nevernosti in zlega srca porojena. Zaklical jo je oče materi, ko je ležala na postelji. Samo tisti trenotek v vsi svoji grozi je živel v njem in se mu je zapisal v srce — vse drugo je izginilo, še na obraz svoje matere se ni mogel spomniti in tudi ne na pogreb . . .

Jokec je prišel že visoko, toda pred njim so koraki nenadoma utihnili, za njim so se bližali. Obšel ga je strah, zajokal je.

„Hej! Fantje!“

Poleg njega je zašepetal jezen glas.

„Ali boš tiho! Stisni se k zidu!“

Jokec se je stisnil in si ni upal dihati. Mimo njega so prilomastili težki koraki, mimo, navzgor. Tedaj se je oglasil dolgi fant, natanko je spoznal Jokec njegov veseli glas.

„Ksindel! Ksindel!“

„Zakaj to?“ je vprašal Jokec.

„Kaj ni lepo?“

„Ni!“ je odgovoril Jokec žalosten.

„Zdaj pa le tiho, le počasi gor, le ob zidu! On pojde tiho dol. Majhnega se napravi! Ob zidu in po vseh štirih!“

Narahlo se je doteknila cerkovnikova palica Jokčeve roke; vztrepetal je in pridržal sapo; cerkovnik je šepal navzdol.

„Tiho do zvonov!“ je zapovedal dolgi fant.

Večerno nebo se je zasvetilo skozi line; sredi žalosti je spreletelo Jokca sladko, mehko čustvo. Ni še ugasnila večerna zarja, že se je svetila zvezda na nebu. Tam spodaj leži dolina, temotna, tiha; beli se vas iz sence; globoko doli je zažarelo okno.

„Kaj ni imenitno?“ se je zasmejal dolgi fant in tudi gibki fant se je zasmejal z njim.

„Lepo je tam doli in tudi nebo je lepo!“ je izpregovoril Jokec z velikimi, žarečimi očmi.

„Kaj še nikoli nisi videl doliṅe? — Potrkujmo, fantje!“

Trkali so s prsti na vse tri zvoné in tako imenitno, da je bila pesem kakor o Veliki noči.

Jokcu pa se je zdelo, da trpe in jokajo zvonovi, oskrunjeni. Saj zdaj ni Velika noč, saj ni veselja in vstajenja v srcu; nesvete, umazane roke se igrajo s sveto pesnijo, kakor da bi pijanci v krčmi prepevali Mariji na čast. Veliki, temni so viseli zvonovi nad njimi in Jokec je mislil, da bi ne bila krivica, če bi jih pokrili temni zvonovi, pokrili nevernike; in prestrašil se je svojih misli.

„Nehaj, Tone!“ je zaklical in ga je prijel za roko.

„Kaj ti ne znaš, Jokec?“

„Ne znam.“

„Poskusi!“

„Nečem.“

„Zakaj ne?“

„Greh je!“

Fantje so se zasmejali in Tone, dolgi fant, ga je potrepal po rami.

„Otrok si še, Jokec! Hudo majhen si še!“

„Hudo majhen!“ je pritrdil drobni, gibki fant.

Dva sta prijela za dolgo, črno vrv, sklonila sta se, zvon je zaškripal in se je zazibal — zadonelo je bučno, silno, da Jokec ni slišal več svojih misli in da je šel njegov pogled, zameglel in izgubljen, s širokimi, glasnimi valovi pod nebo, preko doline.

Zvonilo je in še predno je pesem umolknila, je gasnila zarja nad lazi, nebo je zatemnelo in zasvetile so se bele zvezde. Tako blizu so bile bele zvezde, dotaknil bi se jih morda človek z

iztegnjeno roko; tako blizu, kakor prihodnjost, polna svetlih žarkov, brez teme in žalosti.

Poslednji, tihi zvoki, še živeči, trepetajoči v bronu, zmirom tišji, neskončno oddaljeni, so polagoma izzveneli; pelo je natihoma še v sanjah — nerazločen spomin na zdavnaj čuto pesem — zavzdihnilo je še in je zaspalo.

„Hej, Jokec, kam si se zagledal!“

Jokec se je ozrl in je bil v temi; spomin na pesem je izginil, bele zvezde so ugasnile.

Na ovinku stopnjic je odprl dolgi Tone nizke lesene duri in je utonil v črno temo.

„Kam?“ je zaklical Jokec.

„Stopi, pa daj, da ne padeš!“

Jokec je napravil korak v temo, toda stopil je tako globoko, da je padel na kolena. Težak, plesniv in smradljiv vzduh mu je bušil v obraz.

„France, ali imaš užigalic?“ je klical Tone. „Da odpremo vrata na frčado!“

„Imam!“ je odgovoril gibki fant in je iskal po žepih.

Dolgi Tone je zapalil užigalico in jo je vzdignil visoko; Jokcu se je zdel njegov žarko razsvetljeni obraz čudno izpremenjen.

„Le za mano!“

Okrenil se je in je plezal po črnem, strmem oboku, pod silnimi tramovi, ki so se spenjali in križali nad njimi. Užigalica je dogorela, Tone jo je vrgel na tla in je odprl duri na „frčado“. V globoki mrak med tramovjem in za valovitimi,

sivim holmom podobnimi oboki je segla plaha večerna svetloba in ga ni razsvetlila. Jokec je komaj razločeval obraze svojih tovarišev.

„Čemu smo prišli tu sem?“ je prašal.

„Kaj ni lepo?“

„Ni lepo in strah me je!“

„Kako si še majhen, Jokec!“

Jokca ni bilo strah teme — v njegovem srcu je bil strah pred nečem neznanim; čutil ga je in ga ni razumel. Nad njegovo glavo je završalo: vedel je, da se je bil vzdramil netopir in da je zakolobaril pod tramovi, in vendar je vztrepetal.

Dolgi Tone se je sklonil in je stopil na ozko, poševno polico nad fasado; globoko pod njim je ležala vas, pred cerkvijo so stali kmetje in so se razgovarjali; nekdo si je prižigal pipo in iskrilo se je, kakor da bi se užigala vešča v grmu.

Tone se je oprl z roko na križ, ki se je vzdigal visok in črn nad frčado, z drugo roko je zgrabil peska in ga je zalučil navzdol.

„Ali si zadel?“ je prašal šepetaje gibki fant.

„Pa kako!“ je odgovoril dolgi Tone in se je sklonil tako globoko, da je slonel z vsem životom preko roba.

„Pipo sem zadel in je padla na tla; in zdaj stoje in gledajo in ne vedo kaj.“

Jokec je stal ob durih in je trepetal; ni videl ne zvezd ne noči, ne tihe doline spodaj.

„Ni treba, da bi padel; saj ni grešil s hudobnim srcem . . .“

Začel je moliti očenaš in prvikrat je začutil strahoma ves začuden in žalosten, da ga je sram molitve.

Tone se je vrnil na prag in Jokec ga je prijel za roko in se ga je oklenil.

„Kaj pa je, Jokec? Kaj te je strah?“

„Nič me ni strah . . . Zakaj si šel tja?“

„Zakaj? Tako sem šel! Lepo je tam — kaj si ti ne upaš?“

„Ne upam si!“ je odgovoril Jokec in je hotel reči: „Ne upam si izkušati Boga!“ Molčal je in žalosten je bil, da je molčal.

„Bal si se zame? No, ti mali Jokec!“

Tone mu je pogledal v obraz, v velike oči in se je zasmejal.

„Primi se me za roko, da ne padeš! — Ni treba zapirati vrat, France; naj gredo netopirji ven!“

Jokec je stopal za dolgim Tonetom; potrt je bil in truden. Dolgo so plezali po temnih stopnjicah; tako dolgo se mu je zdelo, kakor pol noči — skozi večno temo, po strmih stopnjicah navzdol, v zatohlem, plesnivem vzduhu. Dospeli so do vrat, Tone je prijel za kljuko in jo je stresel.

„Saj sem vedel, da bo zaklenil, ta — ksindel!“

„Zaklenil je?“ se je prestrašil Jokec.

„Naj zaklene!“ je odgovoril Tone in je izpustil kljuko. „Ksindel misli, da smo tako ne-

umni, kakor on. Zdaj stoji v zakristiji in čaka in se smeje . . .“

Še ko je govoril, je stopil na kamenite stopnice pod okroglo lino in je razkoračil noge.

„Na moje rame, France! Potem pa še ti, Jokec! Jaz bom že sam zlezel . . . Nič se ne boj! Se za dva moža ni visoko zunaj, in če se malo opraskaš . . .“

France in Jokec sta stala zunaj na pesku in dolgi Tone je skočil za njima tako umetno, da se z rokami še tal ni dotaknil.

„Zdaj pa v zakristijo, ksindelna gledat, ki tam stoji in čaka!“

„Jaz ne grem!“ je odgovoril Jokec in se je okrenil.

„Pa pojdi spat!“

Jokec je povesil glavo in je šel in se ni ozrl za njima.

Žalosten je bil; nikoli niso bili njegovi koraki tako težki; koraki starca. In zdelo se mu je, da bi preromal dolgo, dolgo pot, videl dežele in mesta, izkusil neizmerno bridkosti in nič veselja. In zmirom bolj žalosten je bil, kolikor bližje je bil doma in kolikor bolj natanko je videl Tinkin obraz.

Odklenil je duri in je stopil v izbo in naravnost k postelji. Položil je roko na njeno vzglavje in je zajokal.

„Zakaj, Jokec?“

„Saj ni tako lepo, Tinka, ni tako lepo, ni tako lepo!“

Tinka mu je vzdignila glavo z obema rokama in mu je pogledala v obraz.

„Jokec, kaj so ti storili?“

Molčal je in ji je gledal v oči; rosne, velike, so se svetile iz teme. Izpregovoril je z resnim, globokim glasom, kakor ga ni slišala še nikoli; njegove ustnice so se napele in skoro starikav je bil njegov obraz.

„Ni vse tako lepo, Tinka, kakor si človek misli. Ampak če ni danes lepo, bo pa jutri. Nič več nisem žalosten, Tinka!“

Gledala mu je naravnost v obraz in Jokec se je okrenil. Začutil je prvikrat, da je govoril drugače, kakor je bilo zapisano v njegovem srcu; in še bolj je bil žalosten.

„Zadremala sem, Jokec, in pomisli, tiste sanje so se vrnile!“

„Ne misli nanje, Tinka!“

Odgovoril je in se ni ozrl nanjo, zakaj v tistem trenotku je razumel njene sanje in je vztrepetal.

„Ni tako lepo, Jokec, ni tako lepo! Sam si rekel! — Glej, pojdi tja z žalostnim srcem in videl boš, da je vse drugače, da je že vse minilo. Rože so uvenele in listje je popadalo in vse tiste steze, tiste lepe bele steze, so polne velega, rumenega listja. In če bi bila jaz tam, bi bil moj obraz star in grd in moj život bi bil sključen. In

on bo tam in njegov obraz bo neprijazen in hladan bo njegov pozdrav . . . Ne, Jokec, saj niso bile sanje! Glej, saj nisem govorila po pravici! Odprte so bile, zdi se mi, moje oči, vse sem videla, kakor vidim zdaj tebe pred seboj. Njega . . . še zdaj ga vidim, kakor ga boš ti videl nocoj. In tako sem stala pred njim, kakor boš ti stal pred njim nocoj — uboga, nevredna. Kaj si upaš, Jokec, predenj, z bosimi nogami, z zakrpano suknjo?“

Jokec je molčal in trepetal. Vrt, prej tako velik, tih, prijazen, se je odmaknil v daljno, sovražno tujino.

„Ne, Tinka, ne govori! Greh je!“

„Ni greh, Jokec; žalost je v mojem srcu in Bog sam jo je poslal . . . Koliko časa že ležim na postelji?“

„Teden dni, in kmalu boš vstala.“

„Teden dni šele! Pomisli, Jokec, zdelo se mi je, da ležim že dolga leta in da je že teklo mimo dolgo življenje. Koliko let mi je, Jokec?“

„Štirinajst, Tinka, mislim!“

„Ne štirinajst, Jokec! Moji lasje bi morali biti sivi in dolge gube bi morale biti v mojem obrazu. Živela sem, kakor živi starka in zdaj vidim: ni vse tako lepo. Sam si rekel, Jokec!“

Objel jo je okoli vratu in je zajokal.

„Ne, Tinka! Ne! Ne! — Saj pojdem, Tinka, zato da ti povem — da je vse lepo, da je vse tako, kakor je bilo, Tinka! Saj se ni nič zgodilo,

Tinka! Tudi rože niso ovenele — saj nisem videl, da so ovenele! In za roko me bo prijel gospod Edvard in bo prašal: Kako je s Tinko, za Boga, povej mi, kako je z njo! — In vse mu bom povedal. O, Tinka, in vse bo lepo, kakor je bilo!“

Tinka mu je gledala v obraz in je molčala in žalostne so bile njene oči.

„Pojdi, Jokec!“

Šel je in je ihtel vso pot; objokan in star je bil njegov obraz.

II.

Jokec je šel skozi vas, po tihi beli cesti na holm; tam je stal grad in pred gradom se je razprostiral velik park. Kolikor bližji je bil park, kolikor glasneje so šumele lipe, toliko bolj počasi je stopal Jokec; strah je bil v njegovem srcu.

Prvikrat se je zbal Jokec tisti večer, da bi se morda ne uresničilo, kar je bilo zapisano v upanju; da bi morda kdaj ugasnila tista lepa zarja, ki je svetila njegovim očem. Zbal se je nezavedno in že nezavedni strah mu je izpremenil obraz, je napravil njegove korake težke in okorne, njegove roke slabotne, njegovo srce malodušno in potrto.

In njegove oči je napravil strah srepe in nezaupne; videle so širše in globlje in kjer so videle prej samo luč, so razločile senco zraven.

Stopil je k nizkim mrežastim durim pred parkom in je zažvižgal. Nenadoma ga je sprele-tela čudna, smešna misel in nasmehnil se je z nelepim nasmehom, kakor ga prej ni bilo na nje-govih licih.

„Glej, kakor psu sem mu zažvižgal!“

In v parku, daleč za lipami, mu je odgo-vorila natanko ista, čudna in smešna misel.

„Glej, kakor psu mi je zažvižgal!“

Jokec se je prestrašil: nikoli še ni bilo take misli v njegovem srcu; in tudi oni za lipami se je prestrašil.

Toda iz hipne smešne misli se je porajalo zmirom večje, temneje spoznanje, raslo je hipoma. Kakor Tinka, ko je stala pred cesarjem, je ugledal nenadoma svoje bose noge, svojo zakrpano ob-leko, ugledal se je ubožnega in nevrednega.

„Zažvižgal sem, predrznež! Kako bom stal pred njim, kako bom z njim govoril, ves majhen, beraški in ničvreden! Pse bo naščuval name, na-mesto da bi me pozdravil ter se ozrl name tako globoko!“

In čisto je pozabil Jokec na tiste večere, ko mu je gospod Edvard odpiral duri z nestrpno roko ter ga vodil v skrito lopo, da bi mu pripo-vedoval o Tinki; pozabil je na vino in na ma-sleni kruh, na jabolka in breskve in grozdje; po-zabil je na veliko obljubo gospoda Edvarda, da ga povede v grad ter mu razkaže vse gosposke sobe, ki so polne žide in žameta, zlata in srebra,

in kjer so ogledala taka, da segajo od stropa do tal in kjer so stene tako pregrnjene s pisanimi preprogami, da se nič zidu ne vidi. Tudi je pozabil, da se bo tam nekoč izprehajala Tinka, kraljica vseh teh lepot in imenitnosti in da bo stala na balkonu v židani obleki, z zlatimi uhani in z zlato zapestnico in rdečimi koraldami okoli vratu in bo pozdravljala z belo roko njega, Jokca, ki pojde mimo bosonog in odkrit.

Vse je pozabil in samo to je vedel, da je ubog in nevreden.

„Dolgo ga ni nocoj!“ je pomislil in takoj se je spet prikazal nelepi nasmeh na njegovih licih.

„Saj sem vedel, da ga dolgo ne bo! Ne mudi se mu več; prej se mu je mudilo, čakal je name. In morda ga ne bo nikoli več!“

Spomnil se je na Tinko in je vztrepetal.

„Saj ni mogoče, da bi ga več ne bilo; greh bi bil! Zamudil se je pač in prihitel bo zasopljen.“

V njegovem srcu pa je ponavljal lokav in nezaupen glas: „Ne bo ga več, nikoli več!“

„In da bi ga ne bilo,“ je pomislil Jokec, „da bi ne prišel k meni, prišel bi k njemu jaz! Res, naravnost k njemu bi šel. Splezal bi na vrata in bi skočil v park in nič bi ne maral, če bi naščuval name hlapce in pse . . .“

Zaglobil se je v misel, kako bi skočil v park in bi stopil moško predenj in zdelo se mu je zmirom lepše in imenitnejše.

„Če bi ga v parku ne bilo, bi stopil naravnost v grad, po tistih stopnjicah bi šel, kjer ne vidi človek ne lesa, ne kamna, temveč hodi po samih mehkih preprogah, kakor po mahu, tako da si še stopiti ne upa. Jaz pa bi hitel in bi se ne ozrl nikamor in ne bilo bi mi mar preprog. Poiskal bi ga in bi ga našel in bi mu povedal, da Tinka joka. On bi se zjokal sam, — kako bi bilo mogoče, da bi se ne zjokal? — in bi me prijel za roko, ter bi šel z mano . . .“

Iz težkih, žalostnih misli je zasijala nenadoma lepa luč; Jokčevo srce še ni bilo navajeno žalosti, njegovo upanje še ni bilo ranjeno; če je veter potisnil plamen k tlom, se je vzdignil nenadoma toliko višje. In ni lepšega upanja od porojenega iz žalosti, ne lepših sanj, nego iz bolečine porojenih.

Dalje je mislil Jokec in je pozabil takoj na bose noge in na zakrpano obleko.

„Prime me za roko in gre z mano; skozi park, po tihi beli cesti, v vas. Ustavi se pred oknom in potrka, kakor je potrkal nekoč: Ali spiš, Tinka? — In Tinka bi takoj vstala in nič več bi ne bil bled in bolan njen obraz; vstala bi, skočila bi urno in lahko iz postelje, kakor nekoč. Cakala sem nate in vedela sem, da prideš! — Tako bi rekla in bi se ga oklenila okoli vratu, njene tenke, bele roke bi segle skozi okno. On, Jokec, bi stal tam, toda Jokca bi Tinka ne ugledala. In gospod Edvard bi dejal: Pripravi se,

Tinka, na svatbo! Že zdavnaj sem ti obljubil in zdaj je prišel tisti veliki čas, da te povedem v grad, kraljico vseh teh lepot in imenitnosti! — In že bi prišel tam po cesti zlat voz in voznik bi sedel spredaj, v vsi imenitni, zlati obleki, kakor cesar. Zadaj bi se vlekla vrsta voz, vse od cerkve do polja, konji v srebrni vpregi, vozniki s srebrnimi bortami, na rokah bele rokavice in v rokah bič in cvetice na biču: in v vozeh bi sedele lepe gospe v židanih oblekah, z zlatimi uhani in zlatimi zapestnicami in visokimi lasmi. Najlepša izmed vseh pa bi bila Tinka, kakor je bosa in uboga —“

In glej, nenadoma so izginile sanje.

„Bos in ubog!“

Visoko so se bile vzdignile sanje in so padle na tla, kakor da bi jim bil odrezal peroti.

„Dolgo ga ni nocoj!“ je pomislil Jokec žalosten in je zažvižgal vdrugič.

Od svetlega grada se je spustila senca, koraki so se oglasili na beli stezi.

„Ne mudi se mu, počasi hodi!“ je pomislil Jokec žalosten.

„Ali si ti, Jokec?“

„Jaz!“

„Nikoli ni še tako vprašal!“ je pomislil Jokec.

Gospod Edvard je odpiral vrata počasi, njegova roka ni bila nestrpna. In ko je odprl vrata, ni prijel Jokca za roko, temveč šel je poleg njega s povešeno glavo in sključen, truden.

„Kako je s Tinko, Jokec?“

„Pozdravlja vas, gospod Edvard.“

Gospod Edvard je molčal in Jokcu se je zdelo, da se je ozrl v stran in da je povesil glavo še nižje.

Jokec se je spomnil zapovedi, ki mu jih je bila naročila Tinka.

„Zdelo se mi je zadnjič, gospod Edvard, da so rože ovenele. Kaj so res ovenele?“

„Vse so že ovenele, Jokec!“

„In tudi listje že odpada?“

„Vse steze so že posute.“

Jokca je prijelo za srce in srd se je vzdignil v njem.

„Zakaj ste odgovorili tako? Ni bilo treba tako odgovoriti! Tinka bi rada, da rože še niso ovenele, in torej rože še cveto! In Tinka bi rada, da listje še ni odpadlo in torej je še zeleno!“

Tresel se je in oči so se mu zasolzile.

Gospod Edvard je postal, sklonil je svoj obraz nizko k njemu; Jokec ga je videl in se je prestrašil. Ves bled je bil obraz gospoda Edvarda, oči so bile udrte in velika bridkost je bila na licih. —

„Vse mi povej, Jokec! Kaj ti je pripovedovala Tinka nocoj?“

„Sanjalo se ji je, da vam je prišla nasproti bosa in uboga. Vi ste pa šli mimo in cesar vas je vodil za roko; krono je imel na glavi in Tinka je bila žalostna.“

Gospod Edvard je položil Jokcu roke na rame in ga je pritisnil k sebi.

„Jokec, pojdi z mano! Ali bi rad jabolk, grozdja?“

Jokec je gledal v tla.

„Nič ne maram nocoj, gospod Edvard! Samo lep pozdrav za Tinko!“

Gospod Edvard ga je pobožal po licu in Jokec je čutil, da je bila njegova roka mrzla in da se je tresla. Nikoli še ga ni bil pobožal po licu gospod Edvard in vendar se je Jokec prestrašil njegove prijazne roke.

„Lep pozdrav za Tinko! Sporoči ji lep pozdrav, Jokec!“

„Saj še niste vprašali, če je zdrava! To ste zmirom najprej vprašali!“

„Glej, Jokec, nocoj mi je čudno pri srcu; ti ne moreš vedeti zakaj, ni treba, da bi vedel zakaj. Ali me imaš rad, Jokec?“

„Rad!“

„Torej ne izprašuj več, Jokec! Pridi jutri — ne, pridi pojutrišnjem! In ni treba žvižgati, čakal te bom pri durih. Pridi šele, ko bo tema!“

„Zmirom sem prišel, ko je bila tema.“

„Da, zmirom; tudi to sem pozabil. In reci Tinki, da jo lepo pozdravljam. In reci ji, da jo imam rad. To ji reci! Lahko noč, Jokec!“

Jokec je stal in gospod Edvard je stal pred njim. Ves bled in star je bil njegov gladki, lepi obraz.

„Lahko noč, Jokec!“

Tudi Jokec je povesil glavo in je šel počasi proti durim.

„In reci, reci“, je zaklical gospod Edvard za njim, „reci ji, da naj moli zame! Njo bo uslišal Bog, če ni uslišal drugega nikogar. In če ni Boga, zanjo je!“

Železna mrežasta vrata so se zaprla za Jokcem . . .

Najprvo, kar je mislil Jokec spotoma, je bilo:

„Resnične so bile njene sanje! Vse od prve do zadnje besede so bile resnične!“

Tako velika in strašna je bila misel, da je ni mogel natanko razumeti; kakor temna gora se je vzdignila pred njim. Hodil je počasi in želel je, da bi bila pot dolga, dolga, da bi ji nikoli ne bilo konca. Toda ker je tako želel, je bila pot krajša nego kdaj poprej in nenadoma je stal pred durmi.

Stal je na pragu in si ni upal odkleniti.

„Ali naj ji povem po pravici, ali — drugače? In kaj bi bil večji greh: če bi ne povedal po pravici, ali če bi užalil Tinko? — Bog ji je bil razodel v sanjah, zato ji povem po pravici.“

Odklenil je duri.

„Ali si ti, Jokec? Dolgo sem te čakala. Zdaj sedi in pripoveduj!“

„Kaj ne bi napravil luči?“

„Ni treba. Rajša poslušam v temi in slišala bom bolj natanko.“

Jokec je sedel poleg postelje.

„Zakaj ne govoriš, Jokec?“
Prijela ga je za roko.
„Jokec, bratec, kako so mrzle tvoje roke!“
„Tinka, ali ne boš nič huda name?“
„Nič. Govori! Vse povej!“
In Jokec je pripovedoval, da so rože vse, vse ovenele, in da je listje vse, vse popadalo — kakor da je bila prišla smrt v tisti lepi park. In pripovedoval je, kako počasi je odpiral gospod Edvard duri in kako mrzla je bila njegova roka in kako bled je bil njegov obraz in žalosten. In še dalje je pripovedoval, kako izpremenjen je bil gospoda Edvarda glas, čisto tuj, ko mu je naročal, da ima Tinko rad in da jo pozdravlja in da naj moli zanj.

Vse po pravici, mirno in po vrsti je pripovedoval Jokec, nato pa je položil glavo na vzglavje in je zajokal.

„Kaj misliš zdaj, Tinka: ali ne pride nikoli z vozom in svati? Kaj misliš: ali ti je zato naročil, da moliš zanj, ker te nima več rad in je storil velik greh? Kaj misliš, Tinka?“

„Ne bodi žalosten, Jokec! Tema je in v temi je žalost še večja; pride v srce in pobegne, ko zasveti dan. Napravi luč!“

Jokec je šel, prižgal je svetiko in jo je postavil na mizo. Siromašna, nizka izba, skoraj brez pohištva, je stopila iz teme. Dvoje postelj z zakrpanimi rjuhami in odejami, miza pri oknu in stol in ogromna zelena peč v kotu, drugega ni

bilo; tla so bila ilovnata, strop je bil neprebeljen in zakajen. To je bil dom ministranta Jokca in njegove sestre Tinke.

Nanjo je sijala luč in njena lica so bila prozorna, njene oči so bile žalostne in udane, njene ustnice pa so se smehljale.

„Zdaj je luč, zdaj mi povej vse še enkrat, Jokec, morda bo bolj veselo; ni treba, da bi bila žalostna; ne ti, ne jaz.“

In Jokec je pripovedoval vdrugič; toda, ali njegovo srce še ni bilo navajeno bridkosti, ali pa je zasijala luč ne samo na njegov obraz, temveč tudi v njegovo žalost: njegova povest, prej tako temna, je bila veliko svetlejša. Ni se več spomnil mrzlih rok gospoda Edvarda, ne njegovega bledega obraza in tudi njegove besede, prej obupa, kesanja, komaj prikritega gorja polne, so se glasile veliko bolj veselo. In Jokec se je čudil, zakaj je bil tako žalosten, ko se je vračal z vrta.

Komaj je dovršil Jokec svojo povest, so se odprle duri hrupoma in nastežaj in na pragu se je prikazal oče. Obadva sta se ozrla nanj s srepimi, prestrašenimi očmi. Na zariplem obrazu, na zalitih očeh, na hripavem glasu se mu je poznalo, da je prišel pijan! Stisnila sta se tesno drug k drugemu in sta strmela nanj. Stal je na pragu razkoračen in ni zaprl duri.

„Kje je večerja?“

Molčala sta.

„Kje je večerja, sem vprašal!“

Stopil je korak v izbo in je zaloputnil duri, da se je stresel strop.

„Niste nama dali denarja, oče!“ je odgovorila Tinka mirno in samo Jokec je slišal, da je rahlo trepetal njen glas.

Oče je stopil bližje, pogledal je Tinko v obraz in jo je gledal dolgo. Nato je sedel za mizo in je oprl glavo ob dlan.

„Umrla je, umrla! In je obtežila mojo dušo!“

Okrenil je glavo in se je ozrl na Jokca, ki je strmel naravnost nanj z velikimi očmi.

„Kaj gledaš? Ali me še nikoli nisi videl? Ne?“ —

In je takoj pozabil, da je govoril z Jokcem in ni videl več njegovih strmečih oči.

„Ne? Kakšen greh? Kdo je obtežil mojo dušo? Kdo mi more očitati? Tukaj sem, naj stopi! Kdo?“

Udaril je s pestjo po mizi in je gledal na Jokca z zakrvavelim pogledom in ga ni videl.

„Kdo mi more kaj očitati? Oglasi naj se! Tiho — vse tiho!“

Zasmejal se je naglas.

„Pregosposka je bila zame, bratci!“

Vzdignil je roko pred obraz, stisnil je palec in kazalec in je napol zamižal.

„Tako! Tenka, tenckena, gosposka grlica! Kurrrú — kurrrú!“

Udaril je po mizi z dlanjo in se je smejal tako od srca, da se mu je tresel ves život.

„To so babnice, Bog jih razumi! Zakaj si je poiskala baš mene? Zakaj ne kakšnega obli-zanega, počesanega, cukrenega škrica? Tisti bi bil zanjo! Jaz pa mislim, če bi bila na svetu še večja surovina, še bolj neumita in nepočesana, ki bi imela še bolj črne in še bolj težke roke — tistega bi bila vzela! Ona: kurrrú — kurrrú; on pa: hudič, napravi večerjo! — Take so babnice!“

Ozrl se je po izbi z veselim, prešernim obrazom in se je čudil, da ni bilo ne smeha, ne odgovora. Nato je sklonil glavo, pogledal je srepo in osorno, in je ugledal Jokca.

„No, kaj pa ti, fant, kaj zijaš? Ná, prinesi večerjo!“

Vrgel je krono na mizo; zavrtela se je in se je zakotalila na tla. Jokec je skočil; začutil je nenadoma, da bi rad jedel in strahoma se je do-mislil, da je tudi Tinka morda lačna; v tistem trenotku mu je bilo žal, da ni maral od gospoda Edvarda jabolk in breskev.

„Pa žganja prinesi, fant! Pečenke in žganja!“

Jokec je šel; oče se je oziral po izbi, ugledal je Tinko in se je nasmehnil napol pomilovalno, napol hudobno. Zakrožil je dlani pred ustmi, kakor da bi hotel zaklicati v daljavo, sklonil je život globoko in se je zibal.

„Kurrrú — kurrrú — kurrrú!“

Zaletelo se mu je, dušil ga je smeh in kašljal je dolgo.

„Tudi ti si taka, vsa po materi!“

Vstal je, noge pa so mu bile težke in zibal se je po izbi, zibal se je proti postelji in se je sklonil nad Tinko. Tinka je iztegnila roke, oči so se ji razširile in napol je odprla ustnice.

„Oče! Ne!“

Oče se je smejal in je sklanjal obraz k njenemu.

„Ali me imaš rada? Ali me imaš hudo rada? Ti gosposka Tinka! In vendar je tvoj oče drvar! Raztrgan, pijan drvar! Ali nimaš rada svojega očeta? Ali ne veš, kaj uči četrta božja zapoved? Tvoja mati je imela rada tvojega očeta!“

Tinka je stisnila glavo popolnoma k zidu; videla je čuden ogenj v očeh, ki so strmele nanjo, v obraz ji je bil zoprn duh po žganju in tobaku.

„Oče! Ne!“

„Kaj se me bojiš, Tinka? Tvoja mati se me ni bala! Tudi ti, Tinka, tudi ti boš iskala drvarja, ki bo imel črne roke in divji obraz. Ti: kurrrú—kurrrú; on: hudič, napravi večerjo! Ali si ga že poiskala?“

Čisto od blizu je gledal v njene oči, na njene ustnice, na njena bela prozorna lica in zmirom bolj hudoben je bil njegov smeh.

„Ali me imaš hudo rada? Nič me nimaš rada, bojiš se me, kakor rogatega zlodeja! Ali se treseš pred mano? Tako se trese tole drobno telesce, da bi se treslo v smrt, če bi ga zgrabil

s temi črnimi rokami. Ampak veš, kaj ti povem, grlica? Izbral sem ti ženina!“

Zasmejal se je radostno, kakor da bi bil slišal imenitno šalo.

„Šele danes sem ga videl. Take umazane in črne surovine ni na vsem božjem svetu in če bi ga iskala z nagimi koleni! Šele danes sem ga videl in sem si precej mislil: ta je za Tinko! In sem mu vse povedal in on se je smejal, da se je valjal po tleh. Živina je pač. Ali si kaj vesela? Ali se ne smeješ?“

Tinka se ni smejala; bolj bled nego prej je bil njen obraz.

Oče je molčal, gledal; in kakor da se je bil nečesa domislil, je bil nenadoma resen in teman; prijel je njeno drobno roko in jo je pahnil v zid.

„Torej k vragu!“

Okrenil se je in se je vrnil zibaje k mizi.

Ni se več ozrl na Tinko, govoril je napol zase; teman je bil njegov obraz in upàl, globoke, dolge črte so se zarisale vanj.

„Gosposka si, tenka, bela — kdo pa te je klical v to izbo, k drvarju? Pojdi kamor hočeš, Bog s teboj! Zakaj me tako gledaš s tistimi velikimi očmi, Marica, Marica! Govori, očitaj, reci, da sem te ubil, da sem razbojnik brez Boga in brez duše, — samo ne molči, ne glej me tako, Marica!“

Jecljal je s težkim jezikom, glava mu je klonila na mizo. Tinkà je trepetala na postelji, neizmerna groza je gledala iz njenih oči.

Prišel je Jokec in je prinesel pečenke in žganja. Oče je nastavil steklenico, izpil je na dušek, nato se je opotekel k svoji postelji, legel je nanjo oblečen in je takoj zaspal. In ko je zaspal, je kričal v sanjah s hripavim glasom, mahal z rokami, vzdigal se in padal na posteljo.

„Kaj me gledaš tako, Marica? Da sem te ubil, mi očitaš? Torej te ubijem! Na!“

Zamahnil je s pestjo in je udaril ob zid.

„Na! Da mi ne boš očitala zastonj! Na! Na!“

Jokec je nesel pečenko Tinki.

„Jej!“

„Jej ti, Jokec, nisem lačna.“

„Jaz tudi nisem lačen.“

Pogledala sta si v oči in sta obadva zajokala.

„Večerjaj, Jokec, in nato zaspi! Zaspi in ne misli nič in nikar ne jokaj!“

„Tudi ti ne smeš jokati, Tinka! Zaspi in ne misli nič!“

Večerjala sta tiho. Luč je gorela zmirom bolj dremotno, olje v svetilki je dogorevalo.

Jokec je povečerjal in je rekel Tinki z resnim glasom:

„Ne bom zaspal, Tinka, dolgo ne bom zaspal nocoj. Veš, kaj bom mislil: da ne bo več dolgo tako in da se bo vse izpremenilo. Kako si ti neumna, Tinka, in tudi jaz sem bil tako neumen! Saj se ni zgodilo nič žalostnega in obadva sva jokala! Saj pride gospod Edvard z zlatim

vozom in z veselimi svati in jaz bom ministrant in bom nosil rdeč ovratnik in kadilnico bom držal v roki. In ne bo več dolgo, ko bom duhovnik in takrat bom dal postaviti na materinem grobu velik spomenik od belega kamna . . .“

„Lepo bo takrat, Jokec!“ je odgovorila Tinka in ustnice so se ji narahlo tresle. „Ni treba, da bi bil žalosten; misli, kako lepo bo takrat in zaspal boš vesel. Ugasni luč!“

Jokec se je ozrl še enkrat na Tinko s tihim, radostnim nasmehom, nato je privil svetilko in je zlezel za peč.

Tiste lepe misli, čudežne sanje, ki so se porodile iz žalostnega srca, so bile zmirom jasnejše. Natanko je slišal drdranje zlatega voza, ki je prišel po cesti in se ustavil pred hišo, videl je pred sabo debelega voznika z zlatimi bortami na bogati obleki in s cveticami na biču, videl je gosposke svate in gospoda Edvarda, ki je stopil iz zlatega voza, ves v črni obleki in z belimi rokavicami na rokah. In tudi sebe je videl Jokec in kakšen je bil? Ni bil več Jokec, bos in zakrpan in ubog, temveč velik je bil in odet je bil v duhovniški plašč in dvoje majhnih ministrantov v rdečih ovratnikih je stalo za njim. Prikazala se je Tinka, vsa v židi in žametu in zlatu, in gospod Edvard jo je prijel za roko in sedla sta v zlati voz in nikjer ni bilo cesarja, da bi jima branil —.

Jokec je sanjal in je v lepih sanjah zaspal in ni slišal Tinkinega ihtenja.

III.

Jeseni je bilo, ko je obsenčila Jokca temna sila spoznanja, ko je zajokal prvikrat in se prestrašil prihodnosti. Kmalu je bil veder njegov obraz, lahka misel je pozabila na žalost, kakor na neprijetne, neresnične sanje, na dnu srca pa je ostala senca in ni izginila nikoli več.

Jeseni je bilo; rože so ovenele v parku in listje je odpadlo; in Tinka je prvikrat zaihtela v postelji.

Pa je bila pomlad nekoč. Še tako blizu sinoči, zdaj že tako daleč, da so komaj videle oči njeno poslednjo zarjo . . .

Spomladi je bilo, ko se je izprehajal gospod Edvard po parku. Takrat mu je bilo sedemnajst let, velik je bil in slok, njegov obraz je bil dolg in bled, fine in bele so bile njegove roke. Izprehajal se je po parku, odprl je duri in je šel na polje. Kolikor dalj je bil grad za njim, toliko bolj je hitel gospod Edvard; rosen je bil do kolen, če je šel mimo hrasta ob kolovozu, so se mu usule kaplje na rame in lica in gospod Edvard se je zasmejal. Ozrl se je in je postal in se oddahnil, kakor človek, ki je pobegnil in ne vidi več preganjalcev za sabo. Gradu ni bilo več; skril se je za košati park in niti strehe ni bilo razločiti več. Svobodno polje, prostrano, duhteče in nad njim rosno jutranje solnce.

Gospod Edvard se je napotil počasi dalje, s polja po široki ilovnati stezi proti gozdu. Njegove misli so bile žalostne.

Sinoči, po večerji, ko se je vrnil iz parka, ga je poklicala mati v izbo. Ležala je na divanu v lahki obleki, roke gole in noge vzkriž. Edvard je zapazil beli prah na njenih licih, šminko na njenih ustnicah in barvo na njenih obrvih in zoprno mu je bilo.

„Zakaj leži taka pred mano, kakor pred...“

In spomnil se je v tistem hipu strahoma, da jo je že mnogokrat videl pred seboj v lahki obleki, z golimi rokami in našminkano in da tega nikoli prej ni opazil. Z gnusom in bolečino je občutil, zakaj je šele v tem trenotku videl svojo mater z drugačnimi očmi.

„Sedi, Edvard!“

Sedel je na rob stola, kakor človek, ki bi se rad kmalu poslovil.

„Koliko let ti je zdaj, Edvard?“

„Sedemnajst.“

„Mislila sem si. Zdaj nisi več otrok, Edvard, mladenič si že in kmalu boš mož.“

Edvard se je čutil osramočenega pod dolgim, brezobzirnim pogledom, ki ga je premeril počasi od nog do glave. Okrenil je obraz in je zardel.

„In lep fant si, Edvard; ni v tvoji družbi tako aristokratskega obraza, ne tako slokega telesa. Čast delaš svojemu imenu.“

Mati se je nasmehnila in tedaj ni bil njen obraz, prej fin, lep in miren, nič več podoben sinovemu. Edvard se ni smejal tako nikoli.

„Glej“, *je pomislil nenadoma,* „*na smehu* se pozna gledališče. Kakor da bi še zmirom stala na odru in se smehljala starcem v parketu.“

In tudi ta misel je bila nova in ga je bolela v srcu.

„Zdi se mi, Edvard, da si po razumu starejši, nego po letih. Zato ti ne bo težko, razumeti resno stvar, ki te zanima prav tako kakor mene. Žal mi je, da ti jo moram razodeti tako naravnost in brezobzirno, ampak ti veš sam, da govorim rajša o veselih stvareh in zato je najboljše, da govorim brez ovinkov. Ti si bil vzgojen razkošno in misliš, da si bogat. Ni resnica.“

Edvard je pogledal z velikimi očmi; mati se je nasmehnila.

„Ne, ni resnica. Najinega ni veliko več nego prazno zidovje; morda je kaj vredno, ampak življenje je še *dolgo, moje in tvoje, in v praznem* zidovju ne stanujem rada. Tudi ne zmirom v istem zidovju . . .“

Edvardu so gorela lica.

„Zakaj, zakaj to življenje? Zakaj nisva živela tiho? Saj ni bilo potreba razkošja, zame ga ni bilo potreba.“

„Zame ga je bilo potreba. In za tvoje ime. Kolikor večje je tvoje razkošje, toliko večja je tvoja vrednost. Z vsako gostbo, z vsakim balom,

z vsakim letovanjem v Nici in v Ostendu sem skrbela za tvojo prihodnost. Denar, ki sem ga razsipala jaz, sem nalágala na bogate odstotke zate. Baron je lep naslov, ampak če je baron natakar in živi po natakarsko, je tudi njegovega imena vrednost nevelika.“

Edvard je čutil, kako je rasel v njegovem srcu silen gnus.

„Glej, igralka! Tudi njena govorica je navadna, hlapčevska; in njene misli so bolj nizke, kakor misli dekle in šivilje!“

„Zatorej, Edvard, si zdaj ti moja opora in moje upanje. Ne mislim na tvojo sinovsko ljubezen —.“

Takrat so se srečale njune oči; srd in sram je bil v njegovih, v njenih vesela zloba.

„— temveč samo na tvoj dolg in na tvojo poštenost.“

„Da bi se torej prodal? Povej brez ovinkov: komu, kako in za koliko ceno!“

„Čemu si vzburjen? In — prodati! Kako grda beseda! Ne izpregovori nikoli več te besede! In tudi ne mudi se nikamor; saj si še tako mlad; saj ti brki komaj poganjajo. Ali veš, zakaj je moralo biti, da sem govorila že nocoj o tej pusti stvari?“

„Ne vem.“

„Jutri dobiva zanimive goste; sprejmi jih s častjo in veseljem! Gospa Veilchenblutova in njena

zanimiva hčerka. — Poljubi mi roko in lahko noč!“

Edvard se je sklonil, toda roke se ni dotaknil z ustnicami.

Šel je naravnost v svojo izbo, legel je na zofo in je skril obraz v roke. Ne žalosti, ne bolečine — samo neizmeren stud. In stud je bil zmirom večji, ko se je domislil prejšnjega večera. Šumni gostje, veseli, pijani; videl je uprte nase spolzke poglede, čutil je na svojih ramah, na svojih licih spolzke roke in upijanil se je sam. Videl je obraz kakor mu lepšega in gnusnega ni videl nikoli in poljubljal ga je s pijano strastjo; v megli je videl materin obraz, prav tako lep in prav tako gnusen . . . Ko se je vzdramil, je zastokal in je zasekal nohte v lica. Zastudil se je sam sebi in zdelo se mu je, da je od tiste ure, od tistega večera tudi njegov obraz tako gnusen in surov, kakor je bil obraz, ki ga je poljubljal v pijanosti, in da je tudi njegovo telo tako oskrunjeno, kakor je bilo telo, ki ga je objemal.

Ležal je na zofi in komaj je še mislil na čudno novico, ki mu jo je bila razodela mati. Drugo izgubo je čutil v svojem srcu; in bila je neizmerna in če bi se prodal tisočkrat, bi je ne poplačal nikoli. „Kam zdaj?“ Prazno je bilo okoli njega in poti nobene. In še včeraj, še pred kratkimi urami, so se križale steze in se je lesketalo brez števila svetlih ciljev. Kam zdaj — z otemnelo dušo, oskrunjenim telesom? Kam iz tega

nizkega, gnusnega življenja — kje je še lepota in upanje? Začutil je v srcu silno hrepenenje, napolnila ga je do vrha s sladko bolestjo.

Začul je pod oknom, na pesku, drdranje voza in vesele glasove. Skočil je z zofe, zagrnil okno in zaklenil duri, da bi ničesar več ne videl in ne slišal. In vendar je slišal sladek glas, tisti spolzki smeh, ki ga je poslušal s pijano slastjo prejšnji večer.

„Kje je gospod Edvard?“

Od daleč je slišal smeh svoje matere in globok moški glas. Legel je na posteljo in se je odel preko glave. Toda glasovi niso utihnili in naposled je začul rahlo trkanje na durih.

„Gospod Edvard!“

Pomislil je trepetajoč: „Ali bi molčal? Ali bi ji odprl duri in jo vlekel za lase po koridorjih in po stopnjicah in skozi park na cesto?“

Tihi koraki so se oddaljali.

Edvard si je oddahnil; vse telo mu je bilo potno in zaspal ni dolgo.

„Ne več tukaj! Ne več tega življenja! Ne maram več videti njenega obraza, in ne več materinega obraza in nikogar več!“

Pomislil je na svojo mladost in kakor bi jo ugledal prvikrat, se mu je zazdela vsa neizmerno žalostna in pusta. Šum brez veselja, luč brez gorkote; in vse, kar je bilo, vse potopljeno v umazanost in gnus . . .

Šel je ob rosnem, solnčnem jutru iz parka, na polje, v gozd. Hitel je, da bi ubežal gradu in

vesel je bil, ko se je skrilo zidovje za park. Čutil je, kako je njegovo srce bolj mirno in bolj čisto.

„Morda še ni vse izgubljeno, morda je še kje lepota in upanje . . .“

Solnce je bilo topleje in je posušilo roso. Kraj gozda je legel gospod Edvard v travo, ki je bila še sveža in hladna, in je gledal v dolino pod seboj, svetlo in prostrano.

„Morda je še kje lepota . . .“

Iz gozda je prišlo dekle, še otrok. Bosa je bila, oblečena v kratko krilo in v jopico s kratkimi rokavi. Gospod Edvard ji je pogledal v obraz in vztrepetal. Tam je bila lepota.

„Dobro jutro, gospod Edvard!“

Vstal je; nežna, bela lica so se smehljala pod njim, velike rjave oči so mu gledale v obraz.

„Kako ti je ime?“

„Tinka mi je ime; zajutrek sem nesla očetu.“

Gospod Edvard je hotel govoriti, povedati je hotel nekaj zelo lepega, toda jezik mu je bil težak in len in kolena so se mu tresla.

„Zbogom, gospod Edvard!“

Prijel jo je za roko.

„Počakaj, Tinka! — Ali moliš zvečer?“

„Molim.“

„Jaz ne, nikoli nisem molil. In če boš molila nocoj, se spomni še mene. Ali se boš spomnila?“

Njen obraz je bil nenadoma zelo resen in materinsko so pogledale rjave oči.

„Spomnila se bom.“

„Reci: za gospoda Edvarda!“

„Tako bom rekla!“

Držal jo je za roko, za rjavo, raskavo, gledal je na njena bela lica in velik, velikonočni mir je bil v njegovem srcu.

„Kako si majhna, Tinka!“

Zardela je, obraza pa ni povesila in gledala mu je veselo naravnost v oči.

Tudi on je zardel. „In kako si lepa, Tinka!“ je hotel reči, toda začutil je v srcu, da bi bil greh.

„In kako si — dobra!“

Njena roka je vztrepetala v njegovi in on jo je izpustil.

„Ne pozabi, Tinka, kar si obljubila!“

„Ne bom pozabila, gospod Edvard!“

Tišji je bil njen glas in neodločen. Šla je in se ni več ozrla. Gospod Edvard je gledal za njo, dokler ni izginila, majhna in drobna, v svetlem polju.

Vse veselo in razposajeno, vse velikonočno je bilo njegovo srce in zavriskal bi bil naglas od radosti, ki jo je občutil prvikrat. Z lahkimi koraki in vedrim obrazom se je vrnil v park.

„Kaj mi drugi ljudje? Kaj mi njih življenje, čisto ali umazano? Nad njim sem jaz in zunaj njega; ni več mogoče, da bi se me dotaknilo!“

Ko je prišel domu, je poljubil materi roko; ves zardel in vesel je bil njegov obraz, mati ga je pogledala in se je začudila . . .

To je bilo spomladi . . .

In spomladi je bilo, ko je Jokec prvikrat občutil slast hrepenenja; njegovo hrepenenje pa je bilo upanje in verno pričakovanje.

Vzbudil se je o velikonočnem jutru in ni bil vesel. Ne kolača, ne piruhov, ne pomaranč. In drugi fantje imajo vsega dovolj — potic, pisanih piruhov, pomaranč v izobilici. Toda njegovo srce je bilo močno in ni poznalo žalosti, ker ni poznalo veselja.

Ozrl se je na Tinko, ki je prišla od jutranje maše, — in glej, Tinka je jokala.

„Zakaj jokaš, Tinka?“

Začudil se je zelo in še bolj se je začudil, ko je prišla Tinka k njemu in ga je pobožala po obrazu in so kapale na njegova lica njene solze.

„Ti ubogi Jokec! Tako si še majhen!“

Jokec je bil nekoliko hud; ni se mu zdelo, da je manjši od Tinke.

„Zakaj pa jokaš, ker sem majhen?“

„Tako majhen si še, Jokec, in komaj veš, da je danes Velika nedelja!“

„Vem, Tinka! Kedaj sem že vedel! Poglej, kakšno solnce je zunaj in kako že potrkavajo! Kaj ni to Velika nedelja?“

„To je, ti dobri Jokec! — Ampak še lepše boš živel, vse lepše, Jokec! Ni mogoče, da bi se ne usmilil Bog!“

Jokec je zaslutil, zakaj je Tinka žalostna.

„Saj ni potreba piruhov, kaj bi z njimi?“

Natanko je vedel Jokec, kaj bi z njimi in komaj je izpregovoril besedo, si je zaželel pisanih piruhov in svetlih pomaranč.

„Ti dobri Jokec! — Glej, nekoč smo imeli piruhov in pomaranč in tudi kolač smo imeli. Ti se ne spominjaš več. Takrat smo imeli še mater. Tudi nanjo se ne spominjaš.“

Pogledal ji je v obraz z resnimi očmi, toda ni je videl, gledal je v veliko daljavo.

„Spominjam se nanjo, Tinka. Tako lep je bil njen obraz kakor tvoj. Samo enkrat sem jo videl — in se spominjam nanjo . . .“

„In kakor je bilo takrat, tako bo še nekoč. Jaz vem, Jokec, da boš imel piruhov in pomaranč in vsega v izobilici. Ne bodi žalosten!“

Vzbudil se je oče; Jokec je vstal in se je tiho napravil in je šel k veliki maši.

Kadar je gledal na veliki altar, ki je bil ves v zlatu, ves v luči brešteviln ih sveč in zavit v meglo opojnega žlahtnega kadila, se je odprlo njegovo srce in zaslutil, skoro zagledal je veliko bleščečo daljavo do nebes. Duhovniki v bogatih, težkih ornatih so hodili ob oltarju, v bleščeči megli, v luči zlata in sveč, in nič pozemskega ni bilo več na njih. Nič več se ni mogel spomniti, da je srečal kdaj na cesti starega župnika v dolgi starinski suknji in s palico v roki; ni spoznal kaplana, ki ga je videl tolikokrat v šoli, tudi ne duhovnika s podružnice, ki ga je videl časih na veliki cesti v blatnem koleslju, z vpreženim suhim

kljusetom. Iz drugega kraja so bili, drugi ljudje — ne več ljudje. In mimo njih in med njimi so hodili ministranti v dolgih rdečih haljah, s čipkastimi srajcami čez halje in rdečim ovratnikom na srajci. Kropilnik v roki, kadilnico, velike mašne knjige z zlatim križem, srebrne kangljice za blagoslovljeno vino. Tudi oni so bili zaviti v bleščečo, dišečo meglo in tudi njih ni spoznal. To niso bili več tisti veseli, glasni fantje, ki so se hodili kopat v potok in ki so igrali v nedeljo za cerkvijo „moža ali cifro.“ Še v obraz jim niso bili več podobni; sveta luč, ki je sijala nanje, jih je prestvarila; Bog jih je videl. In vsega velikega hrepenenja vredno je njih življenje.

To je bilo spomladi, o Veliki noči, ko je Jokec zahrepenel ter se v tistem trenotku sam prestrašil svojega predrznega hrepenenja.

„Nevreden sem . . . greh je!“

In sklonil se je globoko in se trkal na prsi, ko je vzdignil župnik telo Kristusovo . . .

Po maši se je oziral po šatorih, kjer so se svetile pomaranče in kjer so ležali kupoma medeni kolači.

„Da bi le vedel, kakšna je pomaranča; sladka je pač, kako bi bila drugače tako lepa? In Tinka pravi, da jih bom imel nekoč, pomaranč in piruhov . . . in Tinka se nikoli ne laže.“

Gledal je od daleč in si ni upal blizu. Zavzdihnil je in je šel dalje; in ko je prišel mimo cerkve, so se odprle stranske duri in župnik je

stopil na cesto. Na njegovem obrazu je bil še odsev svete luči in Jokcu se je zdelo, da je še vsa župnikova obleka polna žlahtnega vonja. Odkril se je in je poljubil župnikovo tenko, koščeno, belo roko.

„Čegav pa si ti, fant?“

„Drvarjev.“

„Zakaj ne greš ministrirat? Oglasi se!“

In župnik je segel v žep in je dal Jokcu desetico in je šel.

Jokec je stal, tiščal je desetico v pesti in ves se je tresel. Tako je uslišal Bog njegovo pobožno hrepenenje. Hitel je domov z žarečim obrazom in je prijel Tinko trdo za roko.

„Tinka! Na, Tinka! Kupi pomaranč in piruhov! Nisi se zlagala; jaz sem vedel, da se nikoli ne lažeš! In veš, Tinka, ali veš, da bom ministrant? Župnik sam je rekel; rekel je: zakaj ne greš ministrirat? Videl me je in je kar rekel! Tinka!“

Obraz se mu je smejal, oči pa so mu bile vse solzne.

„Saj sem rekla, Jokec, da te bo Bog poplačal!“

In v novi, preveliki radosti je zahrepenelo silno njegovo srce; spoznalo je nenadoma tesnobo življenja in je zakoprnelo z vernim upanjem v veličastno prihodnost.

„Tudi jaz sem vedel, Tinka, tudi jaz sem vedel! Zdaj vem: saj ni potreba, saj ne sme biti,

da bi bilo zmirom tako žalostno! Ne sme biti, da bi ti zmirom jokala! Tinka, kako si ti majhna in uboga! Ampak glej, jaz bom zdaj kmalu ministrant in potem se bo vse tako lepo izpremenilo. Samo zaradi tebe, Tinka, ker si tako dobra!“

In Jokec je sanjal o Veliki noči velike sanje. Ministrant in nato župnik in nato škof — in vse se je izgubilo v bleščeča nebesa, ki so se svetila pred njim in niso več ugasnila.

Poleti je hodil z očetom v gozd; na jesen je dobil drobno knjižico in se je učil latinščine. Nastopil je svojo imenitno pot . . .

Tako je bilo spomladi . . .

In spomladi je bilo, ko se je vračala Tinka iz gozda z žarečim obrazom in s srcem polnim sladkega, čistega hrepenenja. Stopila je na prag in takoj je videl Jokec radost na njenih licih in vesel mir v njenih očeh.

„Kaj se ti je zgodilo, Tinka?“

Sklonila se je k njemu in oči so se ji zasolzile.

„Nič, Jokec! Ne izprašuj!“

Jokec ni izpraševal, toda spal ni dolgo tisti večer in vedel je, da Tinka ne spi.

Gledala je v temo in v temi je videla obraz. Lep je bil in bled in velika žalost je bila na njem; in lepe črne oči so gledale nanjo in prošnja je bila v njih: „Usmili se me, moli zame! Reci: za gospoda Edvarda!“ — In sklenila je roke, toda k Bogu niso šle besede, šle so k njemu,

ki je bil ves žalosten in je prosil usmiljenja . . . Zaspala je in v sanjah je stal pred njo in se je je dotaknil z lici in ustnicami. Trepetala je pred njim in strah je bil v njenem srcu in ko je trepetala in ko je bil strah v njenem srcu, se ga je oklepala okoli vratu in ga ni izpustila . . . Še zjutraj je trepetalo vse njeno telo, lica so ji žarela in njene ustnice so bile suhe, kakor od poljubov. Zakrila si je obraz od sramu in kesanja, njeno lice pa je hrepenelo bolj vroče nego poprej in je bilo polno neizmerne radosti . . .

Spomladi je bilo, ko sta se izprehajala po parku, v senci visokih kostanjev, Tinka in gospod Edvard. Izprehajala sta se roko v roko, on velik, slok in gosposki, ona majhna, bosa, vsa skrita v senci.

„Molila si zame, Tinka, zato je takoj ozdravelo moje srce. Takrat sem bil zelo žalosten, ampak ti si me prijela za roko.“

Izza drevja so se svetila okna, gosposka, velika, neprijazna. Tinka se je ozrla tja in ni ji bilo veselo pri srcu.

„Tako sem vesela, da ste me pozdravili; toda . . . ni bilo treba. Hudo bi mi bilo zdaj sami.“

„Zakaj sami, Tinka? Držim te za roko in te ne izpustim nikoli več!“

„Tako gosposko je tukaj, tako sveto; komaj da si upam stopiti na pesek, ki je ves bel. Vse je tuje, meni neprijazno . . . samo vas poznam,

gospod Edvard. Če bi bila sama, bi si ne upala hoditi tod; kakor v cerkvi . . .“

„Ni kakor v cerkvi tukaj, ni sveto! Grd je ta kraj, Tinka, in šele tvoje noge ga bodo blagoslovile!“

„In tam za okni, tistimi velikimi, tam so pač prostrane sobe . . . Nikoli še nisem videla gosposke sobe . . .“

„Ni treba, da bi jo videla; pogledal sem sinoči skozi okno v tvojo izbo in zdela se mi je neskončno lepa. V teh velikih sobah ne more človek misliti lepih misli, ne more sanjati čistih sanj, hladno in prazno je srce. Če bi tebe ugledal v tej sobi, Tinka, za temi velikimi okni, bi te ne videl, bi ne spoznal tvoje lepote. Srečal sem te v gozdu in sem te ugledal takoj in sem ti videl do srca. Za tem zidom, za tem hladnim, belim, človek ne more živeti, ne more . . . ljubiti.“

„Koliko časa še?“

„Tinka!“

„Nič se ne bojim, toda zdi se mi, da ne more biti zmirom tako. Ležem zvečer in si vselej mislim: bilo je še nocoj, jutri se bo vse izpremenilo. Ne bo več tega vrta, tega gradu ne, in tudi ne bo več gospoda Edvarda. Vse je bilo kakor v sanjah . . .“

„Jaz ne mislim nič, ker vem, da bo zmirom tako in zmirom lepše. Jaz vem, da niso sanje; nobeden še ni sanjal tako lepih sanj. Res, Tinka, izpremenilo se bo, kakor se izpremeni jutro v

velik dan. In tedaj ne boš hodila z mano v senci; pokažem te ljudem, lepo kakor si, in vsi se bodo začudili. Bolj boš moja tedaj nego nocoj!“

Tinka je povesila glavo in ni odgovorila dolgo. Prišla sta do lope in nista videla več svetlih oken. Mesec je stal nad hribom in je sijal skozi gosto trto. Bel je bil Tinkin obraz v mesečini in čudno izpremenjen, ne več pozemski; človek bi se ozrl nanj, kakor na božje čudo in vedel bi, da bi ga oskrunil s poljubom. In tudi v njenem srcu ni bilo več pozemske misli.

„Ali bo kdaj drugače, ali bo ostalo kakor zdaj, ali bo lepše — ni treba na to misliti, gospod Edvard! Nikoli več ne bom tako mislila in tudi žalostna ne bom nikoli več. Zato, ker je zadosti, če je en sam večer tako lep. Če bi bila ena sama ura, bi mislila nanjo zmirom in bi ne bila žalostna, da je minila.“

Gospod Edvard je gledal njen obraz in ni se mu zdel več pozemski; bil je kakor podoba, ki jo je mesečina naslikala v noč: in tudi njen glas, mehak in tih, je bil porojen iz tihe, mehke noči in v njenih besedah je bilo spoznanje, ki se porodi samo ob sveti uri in nikoli več.

Prijel jo je za roko.

„Torej bo večno.“

„In ti boš zmirom pri meni in jaz bom pri tebi, kakor nocoj.“

„Zmirom pri meni, gospod Edvard, in zmirom pri vas, četudi vas ne bodo videle moje oči.“

„Žalost je v tvojih besedah, Tinka!“

„Nič žalosti. Samo lepo je nocoj in če nikoli več ne bo lepo, zadosti je, da je lepo nocoj.“

Gospod Edvard je razumel udano žalost njenih misli in uprlo se mu je srce, ki je bilo polno ljubezni.

„Ne tako, Tinka, ne tako! Ne take večnosti, ki je bolečina v nji! Nečem te gledati v spominu, pred sabo te hočem gledati! Zakaj ne zaupaš v prihodnost kakor zaupam jaz? Sladak je ta večer in jaz hočem, da ostane njegova sladkost za zmirom!“

Tinka se je nasmehnila.

„Za zmirom bo ostala!“

„In da nikoli ne mine ta večer, da boš pred menoj zmirom, kakor si zdaj in da bo zmirom tvoja roka v moji, kakor je zdaj!“

„Zmirom!“

Neodločen in plah je bil njen glas, v njenem srcu pa je bilo upanje tako trdno kakor v njegovem.

Zakaj to je bilo spomladi.

Veliko je bilo njegovo upanje in zmirom večje, ko je čutil v svojem srcu njeno plaho, polzaupno vero, ki je ni slišal iz njenih besed.

„Glej, Tinka, saj ti si moje trdno upanje! Ničesar ti ne morem dati, ti si mi dala vse! Jaz sem bil siromak, ves ubožen in nesrečen, predno sem te ugledal. Zdaj sem bogat! — Saj ne veš, Tinka, saj ti nič ne veš, kako žalostno je moje življenje, kako nizko in siromašno v teh velikih sobah! In ni treba, da bi ti povedal! Oskrunil bi te in razžalil! Tinka, kadar pojdeva odtod, ne

bom jaz tebe rešil, ne te vodil v radost in svobodo, — Tinka, ti boš vodila mene!“

Ko je videla žalost v njegovih očeh, je približala svoj obraz njegovemu in skoro so se doteknile lica, doteknile so se ustnice.

„Kamor pojdeš!“

„S tabo, Tinka!“

„S tabo!“

To je bilo spomladi.

Vse to je bilo spomladi, ko so rože cvetele in je šumelo v parku zeleno listje.

IV.

Jeseni je dozorelo spoznanje, na zimo se je izpolnilo.

Jokec je stopil v bleščečo, blagodišečo meglo, ki se je vila okoli oltarja, in komaj je stopil vanjo, se je razmeknila in je izginila.

Ugledal je pred sabo navadne obraze, ki jih je poznal s ceste, in v svetli luči oltarja so bili še bolj navadni in pozemski.

Prvikrat je stopil z župnikom pred oltar; pred očmi se mu je bleščalo, noge so se mu tresle in komaj je držal v rokah težke mašne bukve. Mahoma je pozabil vse nauke, vse molitvice in odgovore in še zvoniti ni več znal. V durih zakristije je stal dolgi Tone, smejal se je in je pačil veseli obraz.

Župnik je zacepetal z nogo, nato se je napol okrenil ter se je ozrl na Jokca z jeznimi očmi.

„Tepec! Ali spiš!“

Jokec se je zelo prestrašil, pozabil je pozvoniti in je hitel po kangljice.

„Zvoni! Zvoni! Bukve!“ je šepetal naglas dolgi Tone.

„Stran!“ je zaklical župnik, „drugi naj pride!“

Jokec se je ozrl kakor v sanjah in je videl dolgega Toneta, ki je klečal ob oltarju, pozvonil urno, prenesel bukve z leve na desno ter hitel na to po kangljice.

„Stran se spravi, saj nič ne znaš!“ je zašepetal, ko je šel mimo Jokca.

Jokec je šel v zakristijo in je slekel haljo in ovratnik.

Sramu ni čutil, toda čutil je veliko, globoko bridkost, tako resnično in rezko žalost, kakor da mu je umrla Tinka. Pogledal je naskrivoma proti oltarju; dolgi Tone se je vrtil tam lahkotno in brezbrižno, kakor na cesti; nič drugačen ni bil njegov obraz — vesel in hudomušen, kakor da bi bil kozó. Bukve je prenašal, kakor da bi ne bile svete mašne bukve, temveč povest o lažnjivem Kljukcu in zvonil je lepo in dolgo, sebi na radost, ne povzdigovanju na čast. Ozrl se je časih in se je pod ramo spačil Jokcu.

„In Kristus je tam!“ je vztrepetal Jokec. Nato pa je pomislil: „Saj to ni velika maša! Drugače bo takrat, ko bodo hodili vsi trije v

prazniških ornatih, počasi in slovesno. Tudi Tone bo takrat drugače zvonil in drugačen bo njegov obraz!“

Mislil je in žalosten je bil in komaj je še verjel svojemu upanju.

„Neroda!“ je zamrmral župnik, ko je prišel v zakristijo.

„Neroda!“ se je zasmejal dolgi Tone.

In ko je župnik šel, je stopil Tone k Jokcu in ga je učil.

„Zakaj si pa tako neroden? Tam klečiš in gledaš s tako velikimi očmi, kakor da bi nosil naočnike! Jaz že vem, kako je to; vsi so bili taki, še jaz, ko sem prvikrat stregel. Ti si le misli, da ni nič — da biješ žogo, si misli, pa boš precej drugače gledal! Kaj misliš, da se zdi fajmoštru to kaj svetega? Pri darovanju mu moraš natočiti veliko vina in prav malo vode, drugače te bo takoj ozmerjal. Jaz sem mu dal zadnjič nalašč preveč vode, pa je zaklel: „Falot, je dejal, kako pa točiš?“ Ampak fajmoštra se drži, Jokec! Pomagaj mu, kadar se oblači, in palico mu išči, ker jo spravi vsaki dan v drugi kot, in nič ne reci, če te ozmerja! Drži se ga — ob Novem letu boš že videl zakaj!“

Jokec je poslušal nauke in jih ni bil vesel.

„To ti povem, Jokec, ker te imam rad! Lani je začel tisti Andrejasov Korle, pa smo ga pretepali za kratek čas in je kmalu nehal. France je dejal, da bi tudi tebe časih malo presvalkali,

ampak jaz ne pustim. Samo to mi ni všeč, da si tako čemeren. Zakaj si pa tako čemeren?“

„Tinka je bolna!“ je odgovoril Jokec.

Dolgi Tone je nekoliko pomislil.

„Vaša Tinka! Lepa punca je, še gospod Edvard je gledal za njo! Ampak čemu bi bil čemeren, če je bolna? Ali bo zdrava ali bo umrla, nekaj bo že! Cemu bi bil čemeren?“

„Ne sme umreti!“ je zaklical Jokec in nenadoma je zardel njegov obraz in so se mu zasvetile oči.

Dolgi Tone je pomislil vdrugič.

„Ti si dober fant, Jokec! — Veš kaj, Jokec, jutri bo bral tisti iz Zaplane črno mašo. On dá zmirom desetico, najmanj. Strezi mu ti; jaz bom stal zadaj in bom gledal, da česa ne napraviš!“ —

Na zimo je bilo, okna so zmrzavala in mraz je bilo v izbi, kjer je ležala Tinka. Miza je bila primaknjena k njeni postelji in v predalu so bila pisma.

„Ne morem več brati, Jokec! Črke niso pri miru, gredo gor, gredo dol; beri ti, Jokec!“

In Jokec je bral — dolga pisma, lepe besede, komaj polrazumljive. Toliko je vedel Jokec, da je Tinka češčena, kakor je češčenja vredna, in da je kraljica vseh bogastev in vseh nebes.

„Tinka! Ti od srca ljubljena!“

„Beri to še enkrat, Jokec!“

„Tinka! Ti od srca ljubljena! — Kadar grem od tebe, kakor sem sinoči šel, ves vesel in

ves žalosten, te vidim, vidim naju in najino srečo, kakor je zdaj, moje misli pa gredo v prihodnost. Povedal sem ti, in ti nisi bila nič žalostna, da nimam več bogastva in ne prijateljev in nikogar več. Zakaj tako veliko je, da imam tebe, da ne smem imeti drugega ničesar več in da ne smejo nikamor drugam več moje misli. Če imam kraljico, kaj bi mi kraljestvo? —“

Tinka se je nasmehnila.

„To je bilo spomladi!“

„Ali bi bral še dalje?“

„Ne več, Jokec! To je bilo spomladi!“

Tinkin obraz je bil še drobnejši nego prej, lica so bila tenka in prozorna, oči so bile večje, temnejše, in so ležale v globokih jamah.

Jokec je zaprl predal in tudi njegov obraz je bil resen in tudi njegovo srce ni bilo veselo.

„Zakaj samo spomladi, Tinka? Minila bo zima.“

Tinka mu je pogledala v oči in Jokec je povesil glavo.

„Ali se spominjaš, Jokec, kako sem ti rekla nekoč, da boš imel piruhov in pomaranč?“

„Ne maram zanje, če jih ti ne boš imela!“

„Vsega bom imela! Vse tisto se bo izpolnilo, Jokec, kar je v teh lepih pismih. Jaz nisem žalostna, ne več, tudi ti bodi vesel!“

Jokec je slišal njene besede in je zaslutil njih žalostno misel. Zajokal je in je zaklical.

„Zakaj, Tinka? Bog ne bo pustil!“

„Stopi bliže, Jokec, na vzglavje se nasloni! Da boš slišal natanko, da si boš zapomnil in da boš razumel nekoč! — Tako je bilo treba, Jokec, in ni moglo biti drugače! Poglej: kaj ne vidiš, da bom umrla kmalu? Poglej: kaj ne vidiš, da je bilo treba? Tako se bo izpolnilo vse, kar je v tistih lepih pismih!“

Jokal je, slišal je komaj njen glas.

„Še včeraj te je pozdravljal, Tinka, tako lepo te je pozdravljal in roko mi je dal. Zakaj si žalostna?“

„Zato ker me je pozdravljal in ker ti je roko dal. Daleč bo on, nikoli več ga ne bodo videle moje oči in vendar se bo izpolnilo vse, kar je zapisano v tistih lepih pismih. Daleč bo on in blizu in veliko radost bova uživala . . .“

Utihnila je, njene ustnice so se smehljale in oči so gledale v daljavo.

Jokec je vzkliknil.

„O Tinka! Rekla si, da te bom razumel nekoč — saj te zdaj razumem! Vse vem, kaj misliš, vse vem, kaj si govorila! Tudi jaz, Tinka, tudi jaz sem tako žalosten! Nebesa, sem mislil, da so na oltarju, pa niso nebesa tam! Hudo sem žalosten, Tinka! Zakaj ni tako, kakor bi človek rad? Pogleda — no, in ni več tako!“

„Ni več tako!“ je izpregovorila tiho in se ni ozrla na Jokca.

Pozno je bilo, prišel je oče. Razpravljal se je molče in ni pogledal ne Jokca ne Tinke. Molče

je upihnil luč, toda legel ni. Hodil je po sobi, nato je stopil k postelji, kjer je ležala Tinka; videl je iz teme njene oči.

„Ali spiš, Tinka?“

„Ne.“

„Zdi se mi, Tinka, da si bolna.“

„Ne morem vstati.“

Umolknil je in je hodil po sobi. Nato je stopil 'vdrugič k postelji in se je sklonil k vzglavju.

„Tinka, kmalu bo sveti večer.“

„Samo še teden dni.“

„Ali veš, Tinka, kedaj je umrla tvoja mati?“

„Na sveti večer.“

„In taka je bila, kakor si ti; obraz in duša.“

Hodil je po sobi in se je vrnil vtretjič.

„Ali si huda name, Tinka?“

„Nič nisem huda.“

„Tako sem vprašal tvojo mater, predno je umrla, in tako mi je odgovorila.“

Pobožal jo je po licih z raskavo roko.

„Tudi ona mi je odpustila, predno je umrla...“

Roka se mu je začela tresti in njegov obraz je bil zmirom bližji njenemu.

„Ti pa ne smeš umreti, ne smeš, Tinka! Velik je že moj greh — bil bi dvakrat večji. Eno breme nosim, dveh bi ne mogel. Pomisli, Tinka: rad sem imel tvojo mater, kakor bi je nobeden človek na svetu ne mogel imeti rad. Tako rad imam tebe.“

Tinka je iztegnila roke.

„Nič nisem huda na vas, oče!“

„Rad sem jo imel in vendar sem jo udaril v obraz teden dni, predno je umrla.“

„Odpustila je, oče.“

„Jaz nisem odpustil, nikoli pozabil! — Kaj sem storil s tabo?“

„Nikoli nisem bila huda!“

Pritisnil je pesti na čelo.

„O Jezus!“

Hodil je po sobi, nato je legel na posteljo.

Tinka je molila; njeno srce je bilo mirno.

„Tudi to se je izpolnilo; prosil je odpuščanja . . . teden dni pred smrtjo . . .“

Okna so zmrzavala, na stenah se je svetlilo ivje. Jokec je položil na Tinkino posteljo vse suknje in vsa krila, odel jo je do vratu in ni pustil, da bi bile njene gole, drobne roke na odeji. Tinka je gledala s široko odprtimi očmi in je komaj še razločevala sence v meglenem polumraku. Njene ustnice so bile razpokane in suhe, lica so upala globoko.

„Saj še pride, saj vem, da pride!“ je klical Jokec in je ihtel.

Ona je slišala glas iz daljave in se je nasmehnila; njeno srce je videlo vse in je vse vedelo.

„Tudi jaz vem, da pride po slovo; zdaj je šel mimo okna.“

In Jokec je ugledal senco za belim oknom in je šel odpirat duri.

Koprena je padla raz njenih oči, videla ga je natanko in se mu je nasmehnila v pozdrav.

„Pozdravljen!“

Njena tenka, vsa koščena roka se je iztegnila proti njemu trepetajoč. In gospod Edvard je prebledel.

„Tinka!“

„Lepo me pozdravi — kakor si me prej pozdravljal!“

„Pozdravljena, Tinka, moja sladka ljubica!“

„Pozdravljen!“

Tudi njene oči so se zasmejale, iz srca je prisijala luč.

„Kaj si mi prinesel, ko si bil prvikrat pri meni in zadnjikrat.“

Položil ji je na posteljo lepo pomarančo z dvema zelenima perescema.

„Pozdrav najine pomladi.“

Njena drobna roka, nerodna in uboga, je iskala pomarančo.

„Daj mi jo! Saj mi je ne vzameš nikoli več?“

„Tvoja je.“

„Kako se sveti v moji roki! In zdaj je zima, je božič!“

„Tinka, prišel sem ti povedat — in ne morem . . .“

„Ni treba. Jaz vem, kaj si mi prišel povedat. Čemu bi to pripovedoval, zdaj, ko je najina radost tako velika?“

Gledala ni nanj, v pomlad so gledale njene oči, v minolo, večno, in njen glas je bil čudnojasen.

„Ali se nič več ne spominjaš, ko sem ti rekla nekoč, v parku, da bo najina radost večna? Nikoli ne bo umrla, ne v srcu mojem, ne v tvojem! Ti boš klical njeno smrt, — a ne bo hotela umreti . . .“

Trepetal je ob njeni postelji, ni si upal prijeti njene roke.

„Nikoli ne bom klical njene smrti! Ne sme umreti!“

„Ko si odprl duri, sem videla tvoj obraz in sem ga spoznala. Še ko si šel mimo okna, sem te slišala in sem vedela, da prihajaš po slovo. Rekel si: pozdravljena! In v svojih mislih si rekel žalosten: pozdravljena poslednjikrat! — Ali veš, Edvard, kaj se mi je sanjalo nekoč? Takrat, ko sem legla na posteljo in sem vedela, da ne vstanem nikoli več in so zunaj rože ovenele in je listje odpadlo. Sanjalo se mi je, da sem te srečala na beli, gosposki véliki cesti, uboga in bosa — ali si videl kdaj, da sem se izprehajala bosa s tabo in da so bile vse rjave in ranjene moje noge?“

„Nikoli, Tinka!“

„Srečala sem te. Prideš mi nasproti ves visok in gosposki in skoraj bi me bil pozdravil. In tedaj stopi k tebi cesar s krono na glavi in te prime za roko in gresta dalje. In še ozrl se nisi name,

ki sem stala ob cesti bosa in uboga. Tako se mi je sanjalo.“

„Sanje so bile.“

„Bog jih je poslal. Bolj resnične so bile kakor resnica. — Zakaj me tako gledaš? Zakaj so tako tuje in žalostne tvoje oči?“

Neskončna, iz bolečine in gnusne vsakdanjosti rojena žalost mu je spačila obraz.

„Videla si resnico! Saj to je, kar sem ti bil prišel povedat. Niso bile sanje!“

Tinka je prijela njegovo roko in jo je stisnila z obema tenkima rokama.

„Siromak, Edvard! Glej, jaz nisem žalostna, zdaj je še samo veselje v mojem srcu. Ti — pred tabo je še dolga pot in dolg spomin!“

„Dolg spomin!“

Nagnil se je k vzglavju in je zakril obraz.

„Lep spomin, Edvard! Kedaj je bil večer tak, kakor je bil najin? Takrat — kaj se nič več ne spominjaš, Edvard? — takrat sem ti rekla in srce moje je videlo: In če bi bila ena sama ura, bila bi večna! Tako blizu boš meni zmirom, kakor si bil takrat, in jaz tebi tako blizu! Lahko je meni, sreča meni; tebi težko! Edvard, siromak!“

Poljubljal je njene roke, koščene in potne.

„Tinka, bal sem se tega večera in zmirom sem mislil nanj. Nisem hotel priti in sem moral. Tinka — jaz, nevredni!“

Vzkliknil je in je vzdignil roke in pokleknil ob postelji.

„Edvard, zmirom te bom imela rada, zmirom te bom videla!“

„Odpusti!“

„Zakaj si žalosten, Edvard? Zakaj klečiš pred mano?“

„Odpusti! Clovek sem — ti nisi! Od Boga si bila poslana, meni, nevrednemu v tolažbo!“

„Ni greha v tvojem srcu. Vstani!“

Gospod Edvard se je tresel, njegov obraz je bil upal in spremenjen. Hotel je umiriti glas, umiriti misli, ustnice pa so trepetale in trepetajoč so se oklepale roke tistih tenkih, koščenih prstkov na odeji.

„Saj ni moglo biti drugače, Tinka! Ti sama veš, da ni moglo biti drugače! In ti sama veš, da si moja za zmirom in za večno v meni! Bodi vse drugo, kakor hoče!“

„Ti ubogi, ubogi! — Še leto, še mesec dni in strahoma se boš spominjal name. Strahoma in z ljubeznijo. In v sanjah boš kričal in me boš objemal, drobno, ubogo. Hodil boš po mehkih preprogah, po velikih, svetlih sobah, in boš mislil na to mrzlo izbo. Vodil boš svojo ženo, nakičeno, bogato oblečeno, kazal jo boš gosposkim gostom in boš mislil: kje je Tinka? In boš upihnil luč in boš iztegnil roko in boš začutil tuj obraz. Kje je Tinka? — boš vprašal. To ni Tinka! Ti ubogi, ubogi! — Toda jaz, glej, jaz sem srečna; ti si moj za zmirom!“

Gledal je v njen obraz, v bledi, umirajoči, in velika slast in velika groza je bila v njegovem srcu.

„Tinka, odpusti!“

Velike, globoke oči so gledale nanj.

„Ali veš, Edvard, da je sveti večer nocoj?“

„Sveti večer je nocoj.“

„Na sveti večer je umrla mati.“

Tinka se je nasmehnila in mu je ponudila roko.

„Z bogom, Edvard!“

Poljubljal je roko in solze so kapale nanjo. Uprlo se mu je vse srce, vzdignilo se je v poslednjo moč.

„Ne, Tinka! Zdaj še ne! Nikoli ne! Ne, Tinka, za zmirom skupaj! Ti boš vstala in jaz — bom vstal!“

Stisnila mu je roko in se je nasmehnila.

„Z bogom, Edvard!“

In je zatisnila oči.

Šel je v lepo zimsko noč in je tiščal pest v čelo in je jokal.

In ko je prišel v grad, je bil gospod Edvard in je pozdravil mater z veselim obrazom.

„Vesel je tvoj obraz — zakaj pa so tako rdeče tvoje oči? Ni lepo, da ima človek rdeče oči. Ne smej se nikoli preveč; pokvari si človek oči in ustnice in lica. Spodoben človek se nikoli ne smeje in nikoli ne joka.“

Poljubil ji je vdrugič roko in je šel.

„Torej je končano — bodi končano! Bodi, kakor mora biti!“

Pogledal je na sliko in se je zasmejal. Tam je bila naslikana zanimiva gospodična Amelija Veilchenblutova.

Pljunil je in nato je poljubil sliko.

„Bodi, kakor mora biti!“

In njegov obraz je bil preziren in hladan, nič več ni bilo na njem ne bolečine ne groze...

To je bil sveti večer.

Takrat je šel Jokec v cerkev in veliko hrepenenje, sveto pričakovanje je bilo v njegovem srcu. Oblekel je rdečo haljo in rdeči ovratnik, gledal je gospode, ki so si oblačili težke ornate; že je gorelo žlahtno kadilo v kadilnici, že je sišal zamolklo šumenje iz cerkve.

„Nocoj bodo gorele sveče, kakor nikoli; nocoj se vzdigne dišeče kadilo višje, nego kdaj poprej!“

Tresel se je od čudne radosti; in ni čutil več, da mu je mraz in da je lačen.

Šel je z gospodi k oltarju in je pokleknil; in kmalu je vstal in gospodje so sedli na visoke stole ob zidu, pod oltarjem, in so molili.

„Da bi jaz tam sedel, da bi mogel skriti roke pod težki ornat!“ je mislil Jokec.

In se je spomnil na Tinko.

Klečal je ob zidu, blizu zakristije in klonil glavo zmirom nižje.

„Kadar bom tam sedel nekoč, na tem visokem stolu, v takem gorkem ornatu . . . in kadar bo Tinka zdrava in stopi na prag v židani obleki, ker pride ponjo gospod Edvard v zlatem vozu, z gosposkimi svati . . . v zlatem vozu, z veliko častjó in glorijo . . .“

— „Hé, fant!“

Jokec je ležal v zakristiji in je odprl oči in se je začudil.

„Zeblo ga je in jedel ni nič!“

Dolgi Tone je klečal pred njim in je držal v roki kozarec vina.

„Neroda! Ná, pij!“

Jokec je pil in kri mu je šinila v lica.

„Zdaj pa kar brž domov!“

„Kaj je polnočnica že pri kraju?“

„Kmalu bo; in če bi ne bila — kar brž domov!“

„Kaj si hud name?“

„Kaj hud! Ná potice! Pa se najéj, pa pojdi spat!“

Dolgi Tone je izvlekel iz suknje velik kos potice, nato je odprl duri in je pognal Jokca iz zakristije.

Jokec je šel in vrtelo se mu je v glavi; zibale so se zvezde na jasnem nebu, zibale so se bele strehe. Ničesar ni mislil, toda vedel je: ni več tiste dišeče meglé na oltarju, ni več tam ti-

stih svetlih luči, ni več glorije, ki je bila; in vsi obrazi tam so pozemski in ljudjé hodijo tam kakor po cesti. Jokec je bil žalosten in ni čutil ne gladú ne mraza.

Odprl je duri.

„Ná, Tinka, prinesel sem ti potice!“

Tinka ga je pogledala, njene oči so se nasmehnile, njene ustnice so bile mirne.

„Ná, Tinka!“

Ni iztegnila več roke in njene ustnice niso izpregovorile.

Oče je sedel ob postelji; gledal je v tla, trd in osoren je bil njegov obraz.

Jokec je zajokal naglas in je zaklical.

„Zdaj vem, Tinka! Pa ne sme biti! Pa ne smeš umreti! Kaj bi ti bral, Tinka?“

Odprl je predal, položil je pisma na odejo; vsa so bila dišeča, z zlatom obrezana.

„Tinka, ti od srca ljubljena!...“

In dalje ni več bral: zaihtel je in je skril obraz v odejo. Tinka je zavzdihnila in smehljaj na njenem obrazu je okamenel.

„Tinka! Saj te imam rad!“ je klical Jokec.

Oče je vstal.

„Jokec! Žganja!“

Nerodno so se odprle duri in stopil je v izbo šepavi cerkovnik.

„Kaj si ti tisti nerodni fant, ki je obležal v cerkvi?“

„Jaz!“

„Ná, župnik ti je dal goldinar in je rekel, da bodi priden. Neroda!“

Jokec je vzel goldinar in ga je stisnil Tinki v mrzlo roko.

„Ná, Tinka, saj te imam rad!“

Tinka ni odgovorila; njen obraz se je smehljal.

Pavličkova krona.

I.

Ležal sem že dva dni. Zame ni bilo dneva več, ne noči ne ur nisem štel, ne minut. Okno je bilo tesno zagrnjeno; če je sijalo solnce, nisem videl žarka, večen mrak je bil v izbi. Oblečen sem ležal na postelji, roke pod glavo, oči uprte v sivi strop; mirno je bilo moje srce, mirno v topi žalosti.

In sem mislil: kaj tako plačuješ, življenje, svojega sužnja? Kaj tako se pokoriš, življenje, svojemu gospodarju?

Tako sem mislil. Lačen sem bil in žejen, sramota in nečast je bila spačila moj obraz, grenkoba se je izlivala iz prepolnega srca. Še ti, še ti, ki sem ti bil belo čelo z glorijo ovenčal, si šla!

Zdaj bi bilo pač treba, da bi iztegnil roko, dal roko smrti. Saj bi bil samo trenotek: še gledam v strop, na tiste sive rože, še mislim, mislim karkoli, lahko mislim, Bog se usmili, velike in uporne misli, še lije grenkoba iz prepolnega srca — in glej, ugasnila je luč! Tako bi bilo.

„Da bi ne bilo hudih sanj!“ je rekel Hamlet.

Ležati oblečen na postelji, roke pod glavo, oči uprte v sivi strop, in nič misliti. Zdaj ležiš, kamen na cesti, in si srečen. Vztrepeče roka nenadoma, iztegne se, da bi branila njemu, ki stoji poleg postelje, drami trudne misli.

„Da bi samo poginil!“ šepeče in sklanja globoko k meni obraz, ki ga ne maram videti. „Toda nikoli ne boš poginil mirno, v topi žalosti, pozabljen, mirno kakor pes. Skozi večnost pojde za tabo, zvezda repatica, sramota in nečast, klavernost tvoje smrti. Brez usmiljenja, brez tolažbe: *ne v življenju ni odrešenja, ne v smrti!*“

Zamahni z roko, lepo se nasmehni! Reci mu, ki neče, da bi zaspal: da naj se usmili, da naj zaklene duri. Veliko je že bilo bridkosti, skoraj že dovolj! . . .

Vzdramil me je človek, ki je trkal s pestjo na duri. Ves sem se prestrašil: mrtvec, ki se je vzdramil, ker je potrkala roka na pokrov.

Duri so se počasi odprle in stopil je v izbo ponižen človek, globoko upognjen. Zelo suh je bil, jetičen, zelo slabo oblečen, zakrpana suknja je visela kakor na kolu. Obraz koščen, sivkast, smehljajoči obraz berača.

„Kaj je?“ sem zaklical in ga nisem spoznal, ker so bile zameglele moje oči. Vzdignil sem se v postelji in sem strmel nanj. Kakor da se je izluščilo iz polumraka to dolgo, suho telo ter stopilo predme resnično in razločno; preko praga

sanj sem zastrmel. Zapisano je bilo na njegovem obrazu moje trpljenje.

Bolj siva in bolj upala so bila njegova lica kakor prej, skoraj se je v ustih dotikalo lice lica in usta so bila napol odprta, kakor usta osramočenega in začudenega človeka; obrvi so bile visoko vzdignjene, med njimi je pa ležala globoka guba preko čela do las; roke so bile povešene ob životu, noge so se tresle v kolenih; in na vsem tem klavernem, smešnem obrazu, na vsem telesu ponižen smehljaj berača.

„Co je, pan Pavliček?“ sem ga vprašal.

Sklonil je glavo še niže, vzdignil je rame in je razpel roke kakor žid.

„Tako je . . . tako in tako!“ se je smehljal in ni mogel dalje.

„Kaj bi radi?“

„Nedelja je danes . . . in danes, to nedeljo, je njegov god . . .“

Videl sem, da so se mu noge zelo tresle; dasi ni mislil odhajati, je prijel za kljuko; zibalo se mu je najbrž v moji zatohli izbi.

„Nedelja je danes, in njegov god je namreč danes!“ je ponavljal, jaz pa sem strmel nanj.

„Tako in tako . . . Janjek je danes godov . . . Honza, moj mali Honza . . . In tako sem mislil, pan, da bi vi . . . tako in tako . . .“

Čuden, prestrašen, upajoč in obupajoč smehljaj je spačil njegov obraz.

„Eno samo krono!“ je vzkliknil nenadoma s tenkim, hripavim glasom; v pasu je upognil život in je stopil za korak bliže k moji postelji.

„Kaj je ena krona?“ je govoril v vročici. „Prah na cesti, pesek . . . v eni sami noči . . .“

Zdi se mi, da je nameraval obširno pripovedovati, kakor pripoveduje človek, da bi prevpil misli svojega srca. Jaz sem sedel na postelji, opiral sem glavo ob dlan in sem se smejal natihoma. Zmirom glasnejši in veselejši je bil moj smeh: glej, še je nekdo na svetu, ki je prišel in se ponižuje pred teboj! Glej, prišel je, človek iz čudnih krajev, in misli, da si bogatejši od njega! Smejal sem se, on je videl moj smeh, njegova siva koža je bila še bledejša.

„Eno samo krono!“ je izpregovoril čisto tiho, da sem komaj slišal; njegove oči so se tako svetile, da sem čutil na licih, do srca, njih luč.

„Nimam krone!“ sem odgovoril.

Stal je in je molčal.

„Nimam!“ sem odgovoril mirno, v maščevalni zlobi hladno, ko je gledal name z belim, v grozi osteklelim pogledom.

„Njegov god je danes!“ je ponovil kakor otrok in tudi njegov smehljaj je bil nenadoma ves otroški, samo oči so bile svetle in široko odprte.

Stal je tam, obadva sva molčala; naposled se je okrenil počasi, čisto tiho je odprl duri in je šel. Vstal sem hitro, stopil sem k oknu in sem

nalahko privzdignil zagrinjalo. Vedel sem, da se bo ozrl proti oknu, s tistim zameglelim, blazno upajočim pogledom, kakor se ozre berač z blatne ceste nazaj proti pragu: morda se premisli, morda se vzbudi nenadoma usmiljenje v njegovem srcu! — Pogledal je, nato je šel po ulici dalje z naglim, zibajočim se in opotekajočim korakom; najbrž je bil ugledal v daljavi nov cilj in novo upanje . . .

Mislil sem nanj z živim srcem kakor na brata; videl sem vsa njegova pota, tudi žalostno poslednjo pot, slišal sem njegove plahe besede, plahe in jecljajoče, in njegove oči sem videl, ki so bile zatekle in krvavo obrobljene.

II.

Pavliček je stanoval skoraj meni nasproti in videl sem časih njegov kabinet, tesno, prazno, temno izbo. Mizar je bil nekoč, zdaj je komaj še hodil in že od zime ni imel dela. Časih se je prikazala ob oknu nenavadno debela otroška glava; čelo je bilo izbočeno, za ped visoko, lasje so bili redki, beli in mehki, kakor svetel mah. Janjek, mali Honza. Deset let mu je bilo, pa še ni dobro govoril; le redkokdaj se je zgodilo, da se je vzdignil na tenke, skrivljene, bolne noge; vzdignil se je ter se je plazil ob zidu do okna.

„Hodim!“ je vzkliknil ter je strmel na očeta z velikimi, svetlimi, veselo začudenimi očmi.

Ob spomladnem večeru, ko je bilo okno odprto in je dihal v izbo topel, mehek vzduh, je ležal Janjek na postelji in se je nenadoma vzdramil. Polumrak je bil v izbi; oče je sedel ob vznožju, glavo na odeji, oči zatisnjene.

„Tatinek!“

„Zakaj ne spiš, Janjek?“

„Kedaj bo moj god? Kaj ne bo kmalu moj god?“

Oče je vstal in spreletel ga je strah, da so se mu tresle noge.

„V nedeljo bo tvoj god! V nedeljo že, Janjek!“

Šel je preko izbe, roke sklenjene pred obrazom. Janjek je gledal za njim in se je čudil.

„Kaj si pozabil? Kaj si pozabil na moj god, tatinek?“

„Nič nisem pozabil . . . Le potrpi, saj je še dolgo do nedelje, šele petek je danes . . .“

Skrb je trepetala v njegovem glasu in mu je gledala iz oči.

„Kaj nisi vesel, da je moj god?“ je vprašal Janjek začuden in na jok mu je bilo.

„Vesel sem, Janjek . . . povej, kaj bi rad za god!“

„Zogo!“

„Kaj še?“

Janjek je pomislil.

„Potico bi rad imel . . . rumeno, medeno potico . . . že dolgo nisem jedel potice, tatinek!“

„Tudi potico boš dobil, velik kos potice . . . In kaj bi nazadnje še rad imel?“

„Nazadnje, tatinek, pa mi kupi kaj takega, kar še sam ne vem . . . zato da bom vesel, ko bom zagledal!“

Janjek je zaspal; oče je sedel ob vznožju, sključen v dve gube, obraz skrit v dlaneh.

Vse skrbi, vsa žalost bližnje in daljne prihodnosti, vse je izginilo mahoma — izpremenilo se je, vtelesilo se v eno samo, čisto razločno skrb in misel.

Pavliček je premišljeval.

„Petek je danes, še dolgo je do nedelje, jutri je še ves dan moj . . . čemu strah in bridkost že vnaprej? Dovolj bo še časa in priložnosti za strah in bridkost . . .“

Nato je računil.

„Žoga, petnajst krajcarjev . . . drage so; potica, petnajst krajcarjev . . . lep kos bo; in nož mu bom kupil, majhen, svetel nož . . . dvajset krajcarjev. To je krona . . . krono je treba imeti!“

Zmračilo se je zunaj. Prižgal je svečo in je posvetil Honzi v obraz. Smehljaj je ležal na odprtih ustnicah, na bolnih drobnih licih pod ogromnim izbočenim čelom.

„Zdaj se mu sanja!“ je pomislil Pavliček. „O žogi se mu sanja in o potici . . . On vé v svojem srcu, da bo dobil žogo in potico, nič ne dvomi in ne skrbi; kakor da mu je bil Bog sam obljubil! . . . Krono je treba imeti!“

In on sam je vedel v svojem srcu, da bo dobil krono in da bo kupil žogo in potico; tako natanko je vedel, kakor da mu je bil Bog sam obljubil. Še za trenotek ni pomislil, da bi morda ne bilo krone, da bi na vsem svetu, ki je velik in prostran, ne bilo človeka, ki bi imel krono zanj in bi jo ponudil radovoljno: Náte, pan Pavliček, za Honzo! — Ni pomislil in se nič ni bal, ker bi bila že v sami misli tolika groza, da bi je trpljenja vajeno srce ne preneslo.

„Tja pojdem!“ je premišljeval Pavliček. „K gospodarju samemu pojdem in mu porečem . . . tako in tako . . . za Honzo! . . . Trd človek je in resen, ampak njegovo srce je blago . . . Tri mesece že nisem plačal — nič ne reče . . . še pokima, če ga pozdravim. Zakaj bi mi ne dal krone? Bogat je . . . v suknjo bo segel . . . náte, pan Pavliček, za Honzo . . . dve kroni! . . . Zahvaljujem se od srca, gospod, za toliko dobṛotljivost, in kadar bom mogel . . . Zakaj bi tudi jaz ne bil bogat nekoč?“

Oči so se mu zasolzile od hvaležnosti in sladke misli so mu napolnile srce, vzdignile so se bile nenadoma iz globoke teme, frfotale so vesele in svetle v solncu. Še žalost sama je bila kakor od mehke luči obžarjena in sladkoopojne so bile solze, ki so kapale iz njenega keliha.

„Lep spomenik ji bom postavil na grob . . . že jutri morda ga pojdem naročit . . . lep križ, ob robu pozlačen . . . in na njem bo zapisano: Tukaj

počiva Anka . . . in še verz zraven . . . sam ga bom zložil, moje bodo besede, zato da jih bo slišala in da bo spoznala mojo ljubezen . . . Vsako nedeljo pojdeva s Honzo rožam prilivat . . . Anka, mamica: Bog nama je dodelil srečo, ker si prosila za naju! In ona se bo nasmehnila v grobu, tisti obraz se bo nasmehnil, ki je bil žalosten še ob poslednji uri . . .“

V sladki, slastipolni bridkosti se je smehljal sam, legel je oblečen v vznožje, zavzdihnil je globoko in je zadremal.

„Tatinek!“ — Začutil je drobno roko na licu.

„Kaj bi rad, Janjek?“

„Vseeno mi povej, kaj mi misliš kupiti še nazadnje. Dolgo je še in rad bi vedel, ne morem čakati.“

„Nož ti bom kupil . . . tak majhen, svetel, ves gosposki nož!“

„Tatinek, zdaj pa zaspiva obadva; in ko bova odprla oči, bo že svetel dan; in potem samo še en dan in samo še ena noč!“

„Samo še en dan in ena noč!“

Honza je zatisnil oči in je takoj zaspal. Pavliček se je okrenil na postelji; v temò so se potopile sladke misli, kakor črn, težek oblak je viselo nad srcem, nad sanjami . . . .

III.

Zjutraj, ko je Honza še spal, je odprl Pavliček duri in je šel. Počasi je šel po ozkih stopnji-

cah, počasi preko dvorišča in pod drugimi, širokimi in svetlimi stopnjicami je postal ter si oddahnil. Upognjen je stal in truden, kakor da mu je hrbet težko natovorjen.

„Morda se bo razsrdil!“ je pomislil. „No, naj se razsrdi; pravica je na njegovi strani! Mirno bom poslušal, nobene besede ne bom zinil . . . tiho se bom priklonil in roko mu bom poljubil. On bo gledal za mano in bo pomislil: Ni bilo prav, da sem se razsrdil nad njim, siromak je! — In me bo poklical nazaj: Náte, pan Pavliček, še eno krono . . . za Honzo!“ . . .

Stopal je počasi po svetlih stopnjicah, nič lažji ni bil tovor na hrbtu. Skozi široko odprto okno na koridorju je videl Pavliček na prostran vrt; duh cvetočih akacij mu je omotil glavo, z dolgimi požirki je dihal v prsa opojni, sveži vzduh.

„Tam, pod tistim lepim drevjem bi se moral igrati Janjek in kmalu bi bila rdeča njegova lica. Zakaj mu gospodar ne bi odprl duri? Mnogo je svežega zraka tam, za vse ga je dovolj. Porečem mu . . . tako in tako . . . Honza je bolan . . . Naj pride na vrt! poreče gospodar. Vsak dan naj pride, ves dan naj ostane tam . . . in tako . . .“

Pozvonil je; noge so se mu tresle in v lica mu je bilo mraz. Duri so se odprle, gospodar sam je stal pred njim. Ogrnjen je bil v dopetno pisano spalno suknjo, pisano čepico je imel na glavi; iz tolstega, rdečega obraza so gledale drobne, zalite, lene oči.

„Kaj je, pan Pavliček? Dolgo vas ni bilo k meni, pan Pavliček!“

Stopila sta v izbo, gospodar je sédel v naslanjač, Pavliček je stal ob durih.

„Kako je torej, pan Pavliček? Kaj ste prinesli lepega?“

Tiščalo ga je v grlu, govoril je z jecljajočim, komaj razumljivim glasom in se je priklanjal sunkoma z vsem životom.

„Tako in tako. Janjek, moj mali Honza . . . njegov god je jutri . . .“

Nasmehniti se je hotel, toda smehljaj je bil joku podoben. Gospodar, ki si je prižgal dolgo turško pipo, je vzdignil visoko obrvi in je odstavil pipo ves osupel.

„Ali se vam blede, pan Pavliček?“

„Drugače bi bil moral začeti!“ je pomislil Pavliček zelo prestrašen.

„Saj veste, gospod, tako in tako . . . Ampak vse bo še v redu, vse bom poplačal . . .“

„Kedaj?“

„Poskušal bom, vse bom poskusil . . . ne zamerite, gospod, ogibljejo se bolnega človeka . . . ampak vse bom poskusil, še je nekaj malega moči v teh rokah . . .“

Iztegnil je roke, dolge, suhe, koščene roké, ki so se mu tresle kakor starcu.

„Kaj to ste mi prišli povedat? —“

Gospodarjev obraz je bil nenadoma ves resen, Pavličku se je zdel še bolj tolst in rdeč nego prej.

„Ne, tako, gospod, nisem vam prišel tega povedat... Jutri je nedelja, praznik svetega Ivana Evangelista ... in moj Janjek, moj mali Honza ... tako in tako ...“

Gospodar je molčal.

„Sinoči je rekel moj Honza: Tatinek, kaj mi boš kupil za god? Srce mi je presunilo: kajti, o gospod, jaz nimam, da bi mu kupil kruha ... Eno samo krono da bi imel, prav nič več kakor eno krono!“

Gospodar je odprl usta, ko je Pavliček še govoril; nato pa je nenadoma vstal, ves obraz mu je bil zabrekel, sopel je težko in je kričal sunkoma, s hripavim glasom.

„Kaj, kanalja? Beračit si prišel? Vgnezdil se je v moji hiši, vgnezdil se je vbogajme, in zdaj pride še beračit! Ne pride kruha prosit — o, še žoge jim bom kupoval za pankrte, lesene konje, punčke iz cunj — o, še pestoval jih bom nazadnje ... Stran!“

Pavliček se je tresel, izba se je zibala pred njim.

„Eno samo krono ...“ je zašepetal tako tiho, da mu je na ustnicah ostala beseda.

Gospodar je odprl duri nastežaj.

„Stran! S tega praga stran! Iz te hiše stran!“

Kakor v omotici je šel Pavliček; hripav, utrujen, težko sopeč glas je kričal za njim nad stopnjicami.

Ko se je vrnil domov, je Janjek že sedel na postelji.

„Kod si hodil, tatinek? Sedi zdaj k meni, da se bova pogovarjala o mojem godu!“

„Ne morem zdaj, Janjek, moram stran! Lézi, zatisni oči in misli na svoj god!“

„Tatinek, premislil sem se! Ne kupi medene potice, kupi rajši rozinovo!“

„Rozinovo bom kupil!“

„In žogo rdečo!“

„Rdečo žogo bom kupil!“

Vzel je iz miznice kos kruha in ga je položil na posteljo.

„Ná, jej, Janjek, in čakaj name!“

Ko je šel po ulici, je pogledal na oglu v mesarjevo okno in je videl strahoma, da kaže ura na steni že blizu poldne.

„Kje sem se mudil, za Boga svetega, kod sem se potepal? Kdo vrti kazalce danes, meni v zasmeh in nesrečo?“

Postal je nenadoma, spreletela ga je bila nova, vesela misel.

„Precej bi se bil moral tja napraviti! Kako da že včeraj nisem mislil nanj? Kramar je kramar, ampak živina ni! Radovoljno čaka, nikoli še ni rekel zle besede. Še sinoči mi je dal kave in cukra, tudi krono mi bo dal. Morda bo zagodrnjal, pogledal postrani; pravica je njegova. Krono mi bo dal in še bonbonov za Honzo... nalašč bom skril bonbone, šele jutri mu jih bom dal: Na, Honza, kramar ti je poslal bonbonov, ker je tvoj god!“

Odprl je steklene duri; kramar je bil sam v štacuni, sedel je za široko mizo in je bral časopis. Pavliček je čakal, toda kramar, ves zatopljen, ni vzdignil glave in se ni ozrl nanj.

„Jaz sem mislil, gospod . . . tako in tako, veliko ste mi že storili dobrega . . . in kadar bom mogel . . .“

Kramar je bral časopis; njegov obriti, sivopolti, brkasti obraz je bil kakor od kamna.

„Jutri namreč je praznik svetega Ivana Evangelista . . . Janjek, moj mali Honza, je godov . . .“

Kramar je molčal in se ni ozrl.

„Rad bi mu kupil potice in žogo . . .“ je jecljal Pavliček; nenadoma pa je vzkliknil in globoko kakor iz zemlje je prikipel njegov glas:

„Eno samo krono bi rad imel, gospod, eno samo krono!“

Kramar je zamahnil z roko in je pokazal proti durim, glave ni vzdignil.

„Gospod!“

Duri so zazvonile, prišla je ženska v štacuno; kramar je vstal in se je razgovarjal z njo z veselim, zvonkim glasom, kakor da se nič ni pripetilo. Mimogredé, kakor slučajno, je zamahnil vdrugič z roko in Pavliček je šel.

„Zdaj vem, da je to tista usodna ura, ko se bo vse odločilo!“ je pomislil Pavliček v bridkosti in grozi. „Na to poslednjo uro čakajo ljudje. Glej, pravijo, zdaj ti je hudo, ampak mi se te usmilimo in te tolažimo; zakaj še hujše ti bo nekoč, tista

strašna ura pride, ko se bo vse odločilo, in takrat se ti zasmejemo v obraz ter te poženemo preko praga . . .“

Hodil je od ulice do ulice, zabredel je daleč v mesto, naposled je postal, kakor da bi se bil vzdramil. Truden je bil, topo je bilo trpljenje v trudnem srcu, zato je mislil: „Kod hodim? Cemú toliko bridkosti? Zgodaj je še, daleč je še do noči... Namesto da blodim brez pameti, bi moral vse natanko preudariti, dobro izračuniti . . .“

Tlesknil se je z dlanjo po čelu, zasmejal se je in je hitel z dolgimi koraki proti domu.

„Seveda sem pozabil nanj! Človek gleda, išče, ampak ozira se neprenehoma v daljavo, namesto da bi časih pogledal najprej pred noge!“

Šel je in stopil je naravnost v krčmo. Z veselim smehom je pozdravil krčmarja, s tistim smehom, ki se prikaže klavern in grd na obrazu komedijanta, ki je jokal za kulisami.

„Bog daj, krčmar! Nisem prišel pit, že zdavnaj so minili tisti časi! Glej, prosit sem te prišel, da mi posodiš eno krono, eno samo krono!“

„Ne bo nič!“ je odgovoril krčmar in se je smejal veselo. „Pij, če maraš, na upanje, ampak s krono ne bo nič!“

„Eno samo krono!“

Krčmar je odmahnil z debelo roko in je stopil k gostom.

„Domov pojdem!“ je pomislil Pavliček v trudnem, topem miru. „Sédel bom in bom dobro

premislil in se ne bom ganil iz hiše, dokler ne bo razločno in nezmotljivo zapisano: tam je krona zate!“ —

„Kod si hodil, tatinek?“ ga je pozdravil Honza. „Dolgo sem čakal nate, lačen sem!“

Pavliček se je naslonil ob posteljo.

„Zdaj sem bil pri kramarju, glej!“ je pomislil, „in namesto da bi ga bil prosil kruha . . . zdaj mi pač ne bo dal ničesar več . . .“

Odprl je miznico.

„Ná kruha, Janjek, potrpi . . .“

„Krčmar bi mi dal kruha in vina . . .“ je pomislil.

„Zakaj si jezen, tatinek?“ je vprašal Honza.

„Nisem jezen, Janjek, truden sem; legel bom k tebi in bom spal. Tudi ti zaspi . . .“

Meglilo se mu je pred očmi, držal se je z levico za posteljnjak, desnica je ležala na odeji.

„Glej, jedel nisem!“ ga je spreletelo. „Že od včeraj zjutraj nisem jedel!“

„Ti boš spal, tatinek, jaz pa bom mislil na svoj god . . . Ali bo žoga tako debela kakor moja pest?“

„Kakor tvoja pest!“

„Ali bo rdeča?“

„Zaspi, Janjek!“

Legel je k njemu in ga je objel z desnico okoli života.

„Odpočil si bom, spal bom!“ je mislil v omotici. „Zgodaj zjutraj bom vstal . . . in bom šel . . .“

Zunaj se je mračilo.

IV.

Stopil je zjutraj na ulico, kakor da bi bil stopil iz mrtvašnice. Dolg, koščen, brez lic je bil njegov obraz, oči so ležale v globokih jamah, nič luči ni bilo v njih.

„Samo da se ni vzdramil!“ se je nasmehnil, kakor se smehljajo lobanje.

To je bilo tisto jutro, ko je stopil Pavliček v mojo mračno izbo in ko se je ozrl na ulici proti mojemu oknu.

Zdi se mi, da ni šel daleč. Samo do ogla je šel, do pekove prodajalnice. Morda je mislil, da bi stopil vanjo, da bi rekel trebušastemu peku: „Tako in tako . . . Janjek, moj mali Honza, je danes godov . . . in zdaj . . . tako in tako . . . eno samo krono bi rad imel, gospod, eno samo krono! . . .“ Tako je morda mislil Pavliček, ko je šel mimo odprtih duri.

Nastežaj odprte so bile duri in nikogar ni bilo v prodajalnici. Na široki mizi, komaj dvoje korakov od duri, je ležalo v vrsti troje velikih, lepih, rumeno pečenih kolačev. Na drugi mizi je ugledal Pavliček malo okroglo skledico, kakor jih imajo peki in štacunarji za drobiž.

Stal je pred durmi; njegov obraz se je nasmehnil z beraškim smehljajem, nato pa se je nenadoma čudno spačil.

„Tako in tako . . . eno samo krono, o gospod, eno samo krono . . . vse bom poskusil . . .“

Kolena so se mu šibila, ko se je opotekel preko praga. Segel je v skledico in je vzel krono; nato je vzdignil kolač in ga je stisnil pod pazduho.

„Hej!“

Težka pest ga je udarila v obraz, omahnil je preko izbe, kolač in krona sta se zakotalila po tleh. Pest je udarila vdrugič in Pavliček se je zgrudil na kolena. Hipoma je bila prodajalna polna.

„Tat!“ je kričal pek zaripljen v obraz, z bleščečimi očmi. „Čakal je že zunaj, že prej sem ga videl. Komaj sem storil korak iz prodajalnice, je že posegel z dolgo roko . . . s pestjo je zagrabil!“

Pavliček se je vzdignil, otekel je bil pod očesom in na čelu. Oziral se je s praznim, topim pogledom, komaj je čutil, da so ga suvali s pestmi, bili ga po glavi in v prsa.

„Za Honzo . . . godov je danes, moj Janjek . . . ko je praznik svetega Ivana Evangelista . . .“

Stopil je k njemu stražnik in ga je prijel pod pazduho tako trdo, da se je opotekel.

Nato se je napotila dolga procesija skozi ulico. Preden je zavila ob oglu, se je prikazal vi-

soko ob oknu droben otroški obraz z ogromnim, izbočenim čelom.

„Tatinek! Kod hodiš, tatinek? Dolgo te že čakam!“

Utihnil je trušč, izginila je procesija.

„Tatinek!“

Še tesneje sem zagrnil okno, legel sem in sem se odel preko glave, da bi ne slišal več življenja. Toda bučalo je od daleč, klicalo, kakor glas človeka, brez tolažbe umirajočega . . . če bi se zakopal globoko v zemljo, bi klicalo v mojem srcu samem.

Gospodična.

I.

Tako navadna zgodba je, da me je sram; in tudi dovršila se še ni. Morda že nocoj, morda jutri, morda šele čez leto dni — ampak kadarkoli se odigra to poslednje poglavje, odigralo se bo mirno in vsakdanje, brez glasu in brez sledu. Ulica bo prašna in soparna kakor prej, nizko nad sivimi hišami bo visel oblak fabriškega dima — in v dimu in prahu se bo ponavljala zgodba brez konca ...

Lani ob tem času sem srečal gospodično na cesti. Lep dan je bil, nedelja v maju. Šla sva hitro; in ko so bile sive hiše daleč za nama in naju je pozdravil zelen gaj, obljubljena dežela, sva bila obadva vesela in sva se prijela za roko in sva se smejala.

Gospodična Tini je bila majhna, drobna in zelo nežna; otrok, ne ženska; komaj na rokah, teh tenkih, ubogih, se ji je poznalo, da ni užila mladosti, komaj da se je časih v plahem pogledu razodela skrb težkega delavnika, da se je nenadoma v trepetajočem glasu prikazala sirotna ponižnost hlapca, ki stoji pred gospodom in gleda v tla in zardeva.

Oblečena je bila gospodična Tini vse v belo; tudi bel slamnik je imela, širokokrajen, in bel solnčnik. Pod slamnikom se je popolnoma skril njen drobni obraz, zasenčen je bil do vratu. Zmirom se mi je zdelo čudno, da se teh prenežnih belih lic ni dotaknil zatohli, prašni vzduh delavnice, da ni čisto omrenila pogleda teh rjavih oči topa skrb in da smehljajočih ustnic ni oskrunil greh. Tudi otroško telesce je bilo gibko in lahko, neupognjeno: pleča niso občutila bremena. Gospodična so ji rekli siromaki in sužnji, ki je tako čudežno vzrasla med njimi, upognjenimi, od življenja na tlako in smrt obsojenimi.

Kraj gozda je ugledala gospodična metulja; navaden bel metulj je bil, ampak v naši ulici ni metuljev, tudi v delavnici jih ni; in tam tudi ni svetlega nedeljskega solnca in ne dišeče trave. Zasmejala se je in je nenadoma skočila za metuljem — tam je bila, sredi travnika; v visoki travi velika živa, bela roža; slamnik se je zibal, sam kakor bel metulj. Ko se je vrnila, je bila vroča v obraz in oči so se ji čudežno svetile.

Nato sva sedla v travo in sva gledala na mesto, ki je ležalo globoko spodaj v prahu in črni megli.

„Tukaj bi si postavila hišo, kraj gozda!“ je rekla gospodična. „Na oni strani, zato da bi ne videla v mesto; ne videla nikamor drugam, kakor v tisto zeleno dolino, na tiste bele vasi . . . in na visoke gore vsenaokoli . . .“

In ves zamišljen je bil njen pogled in zmirom tišji je bil njen glas.

„Hiša bi bila čisto bela, zadaj pa bi stale visoke smreke . . . črn gozd. In okna bi bila zelena . . . in velika veranda spredaj, rdeče poslikana, na vse strani odprta . . . in pod verando vrt, prostran vrt; rože bi rasle tam in mak . . . in na verandi pleteni stoli . . . in tam bi sedeli, zvečer, ko bi bilo tako hladno in tiho . . . še gozd bi komaj dihal . . . in nebo bi bilo rdeče nad nami . . . in vsi bi molčali . . .“

Njene velike oči so sanjale; glava je bila nalahko upognjena, roke so bile sklenjene v naročju. Nenadoma pa so se začele tresti roke, stresel se je sunkoma ves drobni život — skrila je obraz v travo in je naglas zaihtela.

„Tini!“

Ko sva se vračala v mesto, je bil njen korak bolj truden, bolj upognjen vrat in život; oči so gledale v tla in so bile objokane.

II.

Predpustom sem hodil po čudnih krajih, zato da bi videl, kako plešejo ljudje, ki nikoli niso užili radosti in ki jim gleda smrt iz oči.

Stopil sem v nizko, zakajeno in umazano krčmo, ki je bila polna glasnih, kričečih in pojočih gostov. Tudi ženske so pele in kričale; oblečene so bile v pisane cunje; obrazi so bili zardeli

in potni, lica zabuhla, oči motne. Druga izba je bila za par stopnic višja, s papirnimi rožami okrašena; gost prah se je valil iz nje; tam je bil oder, tam so plesali.

Čudno razburjeni so bili vsi, hlastni in glasni — kakor da bi stal valpet z bičem za njimi, sužnji. Tako hlastno in glasno, tako v vročici bi živel, kdor bi bil poklican iz groba, da živi eno samo noč in nikoli več.

Iz praha in iz tobakovega dima me je pozdravil tenek glas.

„Gospod!“

Vztrepetal sem, ko sem ugledal njen obraz. Tako vroč je bil in poten, kakor vsi drugi; tako motno so se svetile njene oči in na beli bluzi so se poznali sledovi potnih umazanih rok; previsoka je bila frizura njenih svetloplavih las in zdelo se mi je, kakor da debele rdeče koralde skrunijo beloto njenega vratu. Obe roke mi je ponudila, z veselim smehom me je pozdravila.

„Tam je moj ženin, glej!“

Mlad delavec je bil. Tudi on je bil razgret, ves nemiren, in pil je veliko.

„Brž, Tini!“

Prijel jo je pod pazduho in hitela sta v razpaljeni prah. Tam se je oglasila godba, šumna in surova, kakor na semnju. Pari so se gnetli po stopnicah v vročo izbo, s papirnimi rožami okrašeno.

Ko sta se vrnila, sta bila obadva čudno vzburjena; težko in hitro sta sopla, oči so žarele, kakor izza rdeče megle.

Gospodična Tini si je poravnala frizuro, ki se je bila nagnila postrani na čelo; nato je pila. Pogledal sem njena lica, pogledal njen obraz; tako bel je bil in nežen, tako neoskrunjen, kakor spomladi.

„Čez štirinajst dni bo poroka!“ je pripovedovala s hlastnim, nemirnim glasom; položila mi je roko na ramo in mi ni gledala v oči. „Čez štirinajst dni, ali čez tri tedne. Nimava še vsega ... ampak mnogo ne bo potreba... tako rad me ima in tudi jaz ga imam rada . . . lepo bova živela . . .“

Pogledal sem ji natanko v obraz, da bi videl, če verjame svojim besedam in svojemu upanju. In zdi se mi, da je verjela.

„Od začetka bova stanovala v kabinetu, saj sva samá — in majhna sva obadva. Zdaj ne zasluži veliko . . . ni dela . . . ampak pozneje . . . morda pojdeva na Nemško, obadva . . . tam je zaslužek boljši. Nič hudih skrbi ne bova imela... držala se bova za roko, pa naju ne bo nič strah. Čemu bi naju bilo strah? . . . In poroka bo lepa, peljala se bova . . . in tudi tebe bova povabila... Meni se tako zdi, tako lepo, kakor da bi se napravljala daleč, tja proti gozdu, v tisto belo hišo z zelenimi okni in z rdečo verando, in s tistim prostranim vrtom . . . Samo še štirinajst dni, ali samo še tri tedne . . .“

Nenadoma je planil iz dima trušč in krik; stoli so zaropotali, kozarci zažvenketali na tla, ženske so kričale.

„Zaradi tiste ženske tam, zaradi tiste rdeče, ki beži!“ je vzkliknil ženin.

Gospodična pa se naju je oklenila z obema rokama.

„Na cesto, na cesto!“

Oklepala se naju je trdno, ni se ozirala, bežala je z drobnimi koraki, vsa zasopla, trepetajoča. Pred nami v temi je ugasnila urna senca.

„Čemu te je strah? Kam bežiš?“ je vprašal ženin začuden in zlovoljen. „Ne zaradi tebe — zaradi tiste vlačuge so planili!“

Tini pa se ni ozrla in se ni vrnila; čutil sem, kako se je tresla njena roka, kako je trepetalo od groze vse drobno telό.

„Bojim se!“ je rekla tiho, da sem jo komaj slišal.

„Kaj bi ti storili? Kdo bi se te dotaknil?“ je vzkliknil ženin.

„Ne tistih, ne tistih! Ne bojim se tistih!“

Jaz pa sem čutil njeno trepetajočo roko in sem razumel njen strah in samemu mi je bilo težko pri srcu.

III.

Pod véčer je prišla k nama, k meni in moji nevesti. Ogrnjena je bila v dolgo sivo ruto; zelo

bel in droben je bil pod ruto njen obraz; zdelo se mi je, da je nekoliko usehel; v laseh pa je imela lepo belo rožo. Bolj otroška je bila in bolj nežna nego kdaj poprej, samo ustnice se niso tako veselo smehljale.

„Jutri bo najina poroka!“ je rekla tiho in je gledala v tla.

Obadva sva se začudila, moja nevesta in jaz.

„Nič nisi povedala, nič vabila!“

Zdelo se mi je, da je narahlo vztrepetala tenka bela roka, ki se je svetila izza rute.

„Kako bi vabila? . . . Jutri navsezgodaj bo poroka . . .“

Hotela je govoriti dalje, toda umolknila je nenadoma in rahla rdečica se je prikazala na njenih licih.

„Navsezgodaj?“

„Ob šestih že pojdeva, temà bo še . . .“

Povesila je glavo.

„Ampak rada ne bi šla v temni obleki . . . ne rada v delavni obleki . . . čeprav bo tema in še ne bo ljudi na cesti . . .“

In je pogledala tako veliko in tiho, kakor otrok, ki prosi z očmi, ker si ne upa prositi z besedo.

„Preširoka ti je moja bluza, Tini, tudi moje krilo ti je preohlapno!“ je rekla moja nevesta.

Gospodična je zardela in je urno vstala; oči so se ji zasolzile od sramú.

„Ne . . . kako bi bila preširoka . . . navsezgodaj zjutraj?“

In nato je govorila zelo hitro, pogledala je mene, pogledala njó in je zardevala zmirom bolj, in zmirom bolj solzne so bile njene oči.

„Samo za eno uro, saj bo vse hitro pri kraju . . . Peš pojdeva . . . ko še ne bo toliko ljudi na cesti . . . Tako se je zgodilo, sama nisva vedela kako — nenadoma nič dela, ne on, ne jaz. Kakor da so se zaprle in zaklenile vse duri, pa stojiva tam in gledava, kam bi . . . Ampak kmalu bo boljše... jutri pojde, takoj po poroki... in misli, da bo opravil; obljubili so. Zakaj bi ne dobil dela, ko je priden delavec in mlad? In dober je... nič neče povedati, kako mu je hudo zaradi mene . . . smeje se in žvižga, jaz pa mu poznam na licih, da bi rajši jokal. Samo zato se smeje, da bi še meni ne bilo hudo . . . in tako se smejem tudi jaz, da bi ne videl . . . Kruha imava, tudi streho nad glavo . . . ni treba, da bi glodala kamen in ležala pod mostom — čemu bi jokala?“

V prsih se ji je vzdigalo, glas se ji je tresel, govorila je mukoma in zmirom tišje.

„Tudi drugim se je godilo slabo, pa niso jokali in se niso nič pritoževali . . . in nama se ne godi slabo . . . samo zdaj se je tako čudno zgodilo . . .“

Moja nevesta je šla, odprla je skrinjo in je prinesla svojo belo obleko in prinesla je tudi svoj beli klobuk s pajčolanom. Gospodična Tini se je takoj oblekla in res ji je bila bluza zelo ohlapna

in tudi krilo je bilo predolgo; in pod širokim klobukom se je skrila drobna gospodična kakor pod solnčnikom. Podobna je bila otroku, ki se je bil našemil z obleko svoje matere in hodi po izbi z dolgimi koraki in ponosno glavo.

Stala je pred ogledalom vsa plaha in osramočena in ustnice so se ji krivile na jok.

„Samo da bi rokavi ne bili predolgi . . .“

Nenadoma je zakrila obraz in solze so ji tekle izpod dlani.

„Rokave lahko popraviš!“

„Lahko?“

„Tudi krilo v pasu!“

Ko se je slačila, je kanila solza na belo bluzo.

„Vzela bom . . . za eno uro . . . ne hodila bi rada v obnošeni obleki, ne v temni, kakor grešnica . . . Jaz pa sem mislila . . . o, vse drugače sem mislila . . .“

Vzdignilo se je v srcu skrito, otroško, razočarano upanje in je vkliknilo polno bolečine.

„Ali veš zakaj . . . zakaj sem se tako hudo prestrašila, ko smo bili v krčmi! Ne tistih ljudi, tistih se nisem prestrašila; ne tistih pesti . . . Strah me je bilo, kakor ponoči, ko se vzbudim in sem sama in se mi zdi, da stoji nekdo v kotu in gleda name . . . In kakor me je zdaj zmirom strah . . . zmirom! In še njemu ne maram povedati . . . žalosten bi bil . . . in nikomur ne . . . Ko sem bila otrok, sem se izgubila in sem bila sama na cesti

in groza me je bilo . . . Tako me je zdaj groza, ko ne vem zakaj . . .“

Šla je; midva pa sva se spogledala in bilo nama je pusto.

IV.

Zdaj, po dolgem času, sem se vrnil iz domovine; in čutil sem se prvi dan tako samega, kakor nikoli, in tako čudna bridkost je bila v mojem srcu, kakor je prej nisem poznal. Razumel sem nenadoma vso grozo te šumne, nemirne samote . . . Tam, v domovini, v tistih zelenih, tihih pokrajinah, gre življenje kakor kmečki koleselj; kljuse dremlje, voznik se ozira, ozmerja časih pijanega popotnika, ki se ziblje sredi ceste; krene na to, krene na ono stran, kakor se mu zdi, in ne povozi nikogar; pa če se zgodi nesreča, ki nas je Bog varuj — oj, oči obstrme, krik in jok, življenje samo postane ter se skobaca s koleslja žalostno in osramočeno . . . Tod, po teh prašnih ulicah, pod tem sivim nebom, tod se vozi življenje kakor železen voz; črni voznik se ne ozre nikamor; skozi šum, preko gneče bobne silna kolesa; vse križem, nakopičena, leže trupla na ulici; nihče se ne ozre nanje, nihče ne moli zanje; tiho so usehli, kakor trava pod solncem . . .

Slonel sem ob oknu na hodniku in sem gledal na pusto dvorišče, kjer so se igrali umazani, jetični otroci. In ko sem se ozrl na sosednjo

hišo, na tisto dolgo vrsto temnih, s cunjami zagrnjenih oken, sem obstrmel in sem se prestrašil.

„Gospodična!“

Zgenila se je, pogledala je z velikimi, osuplimi očmi; in zdi se mi, da me ni spoznala. Stopil sem v svojo izbo, vzel sem klobuk in lepo rdečo rožo, ki je bila v vazi, in sem se napotil k nji.

Prišel sem v kabinet, ki je bil zelo dolg, toda tako ozek, da bi ne bilo mogoče razprostreti rok in da je bilo komaj prostora za stol poleg postelje, ki je stala podolgoma ob steni.

Gospodična Tini je sedela za mizo ob oknu in ni vstala, ko sem odprl duri; samo nasmehnila se je.

„Ná, gospodična Tini, to rožo sem ti prinesel s potovanja!“

Vzela je rožo in jo je položila na mizo; jaz pa sem spoznal, da je osirotelo njeno srce in da je bilo že vse polno spoznanja. Zakaj prej bi se bila veselo zasmejala, vtaknila bi bila rožo v lase, ali bi jo bila pripela na prsi.

„Tam!“ je rekla.

Na postelji je ležal otrok v plenicah; rdeč, droban, ves zgrbljen je bil obrazek, čelo je bilo nagubano. V njenih očeh, v njenem glasu je bilo toliko globoke, nad vso mislijo in nad vsem čustvom gospodujoče, upanja in strahu polne ljubezni, da sem vztrepetal; zakaj samo iz srca, ki je okusilo trpljenje in ki ga je groza prihodnjih dni; vzraste tolika ljubezen.

„Ni še našel dela!“ je pripovedovala. „Včeraj je šel, pa se ni še vrnil; nocoj, mislim, da se vrne.“

Govorila je počasi in je gledala v tla.

„Na Nemško pojdeva morda... ampak zdaj še ne moreva... Teta mu je umrla... pa je morda dvajset goldinarjev, ali pa še več... Vprašal je, pa še niso nič vedeli... ampak kmalu, morda že jutri, ali vsaj ta teden...“

Povesila je glavo in se je igrala s predpasnikom; še bolj tenka in nežna, čisto detinska je bila njena roka.

„Tudi jaz nisem imela dela... bolna sem bila... saj vidiš!... Šla sem včeraj, pa so rekli, da še nisem zdrava... jaz pa sem zdrava, glej!“

Pogledal sem v stran, na posteljo, kjer je ležal otrok, in nisem mogel govoriti.

„Ne vem, zakaj se včeraj ni vrnil... dolgo sem ga čakala v noč, luči pa nisem žgala... tudi nocoj bom čakala...“

In se je nenadoma nasmehnila.

„Glej, tam sem mu pripravila... kadar popije požirek žganja, je ves drugačen; zasvetijo se mu oči in njegove besede so vesele... takoj vidiva, da so duri vsepovsod nastežaj odprte... da je to samo zdaj tako žalostno in da bo nekoč čisto drugače...“

Pogledala mi je v lica s tako velikimi, prosečimi očmi, da sem slišal njeno srce.

„Reci še ti, da bo drugače! Četudi morda ne bo, samo reci, da bo drugače!“

Molčal sem, in ko sta se srečala najina pogleda, sva se obadva ozrla v stran.

„In kaj navsezadnje, Tini?“ sem jo vprašal.

Iztegnila je roko, kakor v velikem strahu in je vzkliknila.

„Zakaj si tako vprašal? Zakaj si tako vprašal?“

Takrat sem čutil, da je slutila preko misli in preko vsega upanja . . .

Že na stopnjicah sem srečal njega; blaten je bil in brez klobuka; opotekal se je in je padal in me ni spoznal.

V.

Kako se bo dovršila ta zgodba? Kedaj se bo dovršila? Morda se je že snoči, morda se bo nocoj, morda šele čez leto dni. Zgodi se, da je trpljenje dolgočasno in da ne presune srca s toliko silo, da izkrvavi še pred mrakom; temveč da zbada počasi, kakor iz same prešernosti in razposajenosti: leto za letom drži perišče pod srcem in neprestano kapajo kaplje vanj, lepe rdeče kaplje, dokler perišče ni polno; časih pa se rana nenadoma in samovoljno razširi in vse vroče srce pljuskne v perišče.

Tako se je pripetilo zadnjič, da se je usmrtila osemdesetletna ženska, ki je trpela od nekdaj brez besede in brez očitanja . . .

Budalo Martinec.

Žalostno je, da je poginil, toda bila je božja volja. Kakor se utrga kamen na klancu, zdrči v globel in utone; brez vzroka, tiho, brez spomina.

Vso noč so se poslavljali fantje, peli so in plesali; Martinec je sedel za pečjo in jim je godel. Ob zori so se naplesali in so se stepli ter se razšli. Tudi Martinec je vzel harmoniko in je stopil iz zatohle krčme na cesto. Tisto noč je pil kakor nikoli, pa se ni upijanil. Mirno so gledale njegove oči, njegove misli so bile jasne. Tiha je bila noč, še zvezde se niso genile. Nekdo je zaukal na hribu — kakor bela roka iz teme.

Martinec je stopal skozi vas, po položnem klancu, mimo koč, ki so spale gluho spanje brez sanj. V temi je ležala vas, nepremično, kakor na dnu vode. Martinec pa je mislil v svojem srcu: „Prišel bo dan nekoč, ves svetel izza gore — vas pa se ne bo vzdramila, nikoli več se ne bodo odprle mrtve oči.“ — Resnično, za goro je vzdihnila zora v nemirnem jutranjem snu, vas pa je spala. — „Strah je človeka v tej tišini, umrl bi.

Kakor da bi ležal sam na dnu vode, uklenjen; šumi voda nad njim, hiti v daljavo, v prostrano, solnčno tujino; on ne more.“

Martinec je legel v seno, zaspati pa ni mogel, Ležal je na hrbtu, roke pod glavo. V durih se je zasvetila razpoka, zmerom svetlejša je bila, zasijal mu je v lice pramen jutranje luči. In zažarela so mu lica, trepalnice so vztrepetale, v srcu mu je zakljuval sladak nepokoj. Vzdignile so se misli, zletele so jadrno — z vihrajočimi grivami dvoje belcev preko ravni.

V Ameriko, čudežno deželo! Tam je bogastvo, Martinec, tam so ljudje veseli in bahati, mečejo na mizo bele tolarje. Kaj je Martincu bogastvo, kaj so mu beli tolarji! V Ameriki je solnce; grmeče, zaglušno buči življenje, kakor silna reka pod silnim solncem. O, tam bi ne ležal človek na dnu!

Iz teme, iz tišine, v daljavo, kamorkoli! . . . Jadrno sta hitela belca, gobca sta se penila, iz vročih trupel je puhtel sopar.

„Kako dolgo sem ležal?“ je premišljeval Martinec. „Kako dolgo, in nisem mogel stran! Kakor pričaran. Zdaj pa je prišel čas, poslednja ura je že prišla! Čisto sam bi ostal drugače, med starci, ki hodijo ob palici in ne morejo dalje nego do cerkve, med ženskami, ki jih je Bog proklel, da trpe, umirajo od prve ure, in med otroki, nadložnimi starci v povojih. Vsi drugi so šli, vsi, ki so imeli v žilah še kapljo krvi. Naposled se

je napotila tudi ona — življenje samo, edino in poslednje, se je napravilo na pot. In noč bo zdaj ob žarnem poldnevu.“

Zasopel je globoko. Tam jo je videl, pred široko odprtimi, zameglelimi očmi. Videl jo je, ko je šla po klancu navzgor, čez hrib, za večen adijo. „Zdaj je prišel čas, poslednja ura je prišla, da se vzdigneš tudi ti, Martinec!“

Martinec je bil zaljubljen, Martinec, kakor je bil budalo in pokveka.

Ob predpustnem plesu je bilo, v krčmi, ko jo je pogledal s takimi očmi, kakor da je stala prvikrat pred njim, v nebeški gloriji. Sedel je na klopi za pečjo, na kolenih harmoniko, poleg sebe poln kozarec in kos špehovke. Vzduh je bil gost, da bi ga lahko rezal, poln soparę, prahu in kričečih pijanih glasov. Fantje so sedeli goloroki, pot se jim je svetil na razgretih obrazih, dekleta so sopla težko pod tesnimi modrci in zmršeni kodri so se jim sprijemali na sencih. Tedaj sta stala pred njim, kakor vzrasla iz tal. On velik, močan, obraz bahat in predrzen, bela srajca na prsih in za pestjo pisano vezena. Vrgel je desetico na harmoniko.

„Godi, Martinec!“

Martinec je gledal in se ni ganil.

„Kam si se zagledal, Martinec?“

Pred njim je stala. Rdeča ruta se je bila odvezala na prsih, svetil se je beli vrat. Njen obraz je bil širok, krepak, malo kozav, tako malo,

da je bila polt kakor od motnorjavega, rahlo-raskavega žameta. Močne, rdeče ustnice so bile polodprte, živ ogenj je sijal iz njenih oči, prsi so kipele, da se je paral modrc.

Martinec je vzdignil obedve pesti, zvil se je in zleknil, da je udaril z glavo ob peč, nato je butil na tla z vsem telesom in usta so se mu zapenila.

Tisti večer je bil Martinec od Boga obsojen, nikoli več ni ozdravelo njegovo srce. Obsenčilo ga je spoznanje še ob tisti uri; kakor v ogledalu je ugledal sebe in svoje življenje . . .

Dolgokrak, grbav, debeloglav; v suhem, sivopoltem obrazu, pod silnim čelom dvoje vodenih, plahih oči. Ne otrok, ne fant, ne starec — komaj človek. Ker ni bil za nobeno rabo, so ga poslali v mesto, da bi študiral; čez leto in dan se je vrnil in kakor tudi so ga tepli, ni maral več v mesto; skočil je z voza, bežal je preko polja in se je skril na svisli. Poslali so ga v sosednjo vas, da bi se učil krojaštva; čez mesec dni se je vrnil. Kakor pes — tepen in izgnan se vrne po noči in tuli pred durmi. Martinec je ostal doma, vzel je harmoniko in je godel; sedel je za pečjo, kolena visoko privzdignjena, glavo povešeno, oči polzaprte, brez misli v daljavo strmeče. Drugi so plesali, Martinec je godel; samo harmonika je živela v njegovih rokah, on sam je bil mrtev, nikomur drag, nikomur zoprn — kakor klop pod njim . . .

Ležal je v senu, spanja ni bilo. Na rumenih žarkih, ki so lili izza razpoke v durih, je spoznal, da je že jasen dan. Jasen dan je bil, na ulici pa se ni genilo; ne koraka, ne glasu, kakor opolnoči.

„Kako bi ostal sam?“ je pomislil Martinec. „Komu bi še godel? Kakor bi godel v mrtvašnici.“

Spoznanje je bilo zrelo v njegovem srcu in videl je svoje življenje tako jasno, kakor ob uri groze, smrti pred obličjem.

Peljal se je v mesto, mladega upanja poln. Preko holmov, preko ravni, v svetlo daljavo. Jutro je bilo — zmirom za solncem! Zasvetili so se stolpi, zašumele so ulice. Tam je življenje. Martinec se je opotekal v življenju, kakor da bi bil *stopil v deročo vodo; njegove noge so bile* še nerodne in slabotne. Pa je prišel mrak, utihnile so ulice. Martinec je bil truden, malodušnost je legla v njegovo srce in zajokal je v postelji. Po noči je vstal, oblekel se je natihoma in se je napotil.

„Kam, Martinec?“ je zaklical iz izbe zaspan glas. Martinec je vztrepetal, odpiral je duri kakor tat in je bežal po stopnjicah, po samotni ulici, iz mesta. Nikamor se ni ozrl, nikogar ni povprašal; njegovo prestrašeno srce je poznalo pot; naravnost preko polja, preko močvirja, čez hrib. Noge so se udirale v mokro prst, padal je na strmem klancu, strah ga je bilo v gozdu; toda ob zori je ugledal vas pod seboj in je vzkliknil od radosti.

„Zakaj sem pobegnil takrat?“ je pomislil Martinec. „In zakaj se je tako brž vrnilo koprnenje v moje srce?“

Resnično, ni se bil še nagnil tisti dan, in Martinec je zajokal od hrepenenja.

„Budalo, čemu pa si pobegnilo?“

Voznik ga je naložil in ga je pripeljal v mesto.

„Kdo pa te je gonil stran, budalo?“ so ga pozdravili v mestu; pozdravile so ga šumeče ulice. Toda njegove noge so bile takrat še slabotne in nerodne in utrudil se je kmalu. Tako zelo se je utrudil, da se je vzdignil neko noč natihoma, oblekel se ter se splazil kakor tat po stopnicah. Na ulici je vztrepetal: neznan glas ga je poklical od daleč.

„Kam, Martinec?“

Bežal je čez polje, čez hrib, njegovo srce je poznalo pot.

„Čemu sem pobegnil takrat?“ je premišljeval Martinec, ko je ležal v senu. „In čemu se je takoj vrnilo koprnenje v moje srce?“

Drugi so odhajali in ni jih bilo več. Komaj da je prišel časih kateri, pobahal se po krčmah ter se poslovil. Z lahkim srcem so odhajali, prepevali so in ukali, nobeno oko ni bilo solzno. Otresli so s svojih podplatov prah mrtvašnice in so šli z razprostrtimi rokami življenju nasproti. Moško so stopali, in ko so stali na hribu, se niso ozrli, še odkrili se niso, ko je zazvonilo v dolini,

v tišini, Avemarijo . . . Njegove noge pa so bile slabotne, spotikale so se ob drobnih kamnih, opletale so se kakor pijane. Oziral se je v dolino, v temo so bile pričarane oči. Upognjen je bil njegov grbavi hrbet — komaj so nosile noge veliko breme: težko srce, v daljavo koprneče, v dolino-temnico pričarano.

Vsi so odhajali. Vsi, ki je bila v njih še kaplja življenja, so bežali iz mrtvašnice. Zmirom bolj tiho je bilo v dolini; le še malokdaj se je oglasilo ponoči ukanje na klancu — kakor samoten klic sove; le še malokdaj se je glasilo ob nedeljah petje iz krčem, neprijazno sredi tišine, kakor žalostna pesem romarjev. Kamor se je ozrl: starikavi, prsteni obrazi, ki je bila že smrt dahnila vanje.

„To je bilo božje znamenje!“ je pomislil Martinec. „Zdaj se je napotila tudi ona; poslednji čas je, in jutri — jutri pride smrt . . .“

Tudi ona se je napotila in vse življenje, vse upanje, koprnenje se je napotilo z njo. In jutri, jutri pride smrt. Pogledala je bila morda tudi ona na večerno nebo, ozrla se je po dolini, pa je spoznala, da je poslednji čas. Od vzhoda so se zgrinjale sence, zmirom bolj se je nižalo nebo; en sam dan še in vsa dolina bo utopljena v noč, za zmirom.

„Odtod!“ je vzkliknil Martinec.

Vzdignil se je in si je otresel seno z obleke. Odprl je duri; svetloba se je izlila na podstrešje

in Martinec je zatisnil oči. Glava mu je bila težka, v ušesih mu je šumelo, slišal je čudno bučanje iz daljave. Počasi je zlezel po lestvi navzdol; nikogar ni bilo na ulici; v sosednji hiši so bila okna zabita; ozrl se je po klancu navzgor — tiho. Izpreletel ga je strah.

„Vsi so šli, ostavili so me čisto samega; ne otrok ni več, ne starcev, ne žensk.“

Napotil se je po klancu, pogledal je skozi priprto okno. V veliki, nizki, očrneli izbi je sedel na klopi starec, globoko sključen, molek v sklenjenih rokah. Obraz je bil siv in koščen, kakor obraz mrtveca. Starec se ni ganil; polodprte oči so gledale belo, ustnice se niso premeknile.

„Tudi on je mrtev!“ je pomislil Martinec in je šel dalje s plahimi koraki. „Če res nikogar ni več?“

Tam je bila s slamo krita koča; rdeče duri nastežaj odprte, ozko okence brez stekla. Martinec je stopil v vežo; tudi v izbo so bile duri nastežaj odprte. Izba je bila vsa prazna; le dolge, bele klopi ob zidu in v kotu razpelo. Pod razpelom pa je sedela ženska, stara pač že sto let; v dve gube je bil sključen život; dolge, zgrbljene roke so se oklepale starinskega molitvenika in bele oči so strmele nanj. Martinec je stal na pragu, ženska se ni genila.

„Tudi ona je mrtva!“ je pomislil, okrenil se je ter je stopil na klanec. Solnce je stalo visoko na nebu, svetložareče, Martinec pa se je začudil,

ko se je ozrl po dolini. Zakaj vsa dolina je bila v senci.

„Resnično: še nocoj, še nocoj pride smrt!“

Martinec je hitel domov po harmoniko.

„Čas je! Skoro bi bil že zamudil!“

Ko je stopil v izbo, je začutil nenadoma težko utrujenost; položil je harmoniko na mizo, sedel je na klop in je uprl glavo v dlani, da bi zadremal.

„Saj je še čas! Saj je še velik dan! Vso noč nisem spal, zakaj bi zdaj malo ne zadremal?“

In zatisnil je oči. Kakor da se mu je sklonil nekdo preko rame, objel ga okoli vratu z rahlo roko, šepetal mu sladke besede.

„Tako prijetno je spati . . . v temi, v tišini. Ničesar si želeti, nikamor koprneti; mrtvec med mrtveci . . .“

Daleč na hribu je nekdo zaukal, Martinec se je stresel in se je vzdramil.

„Izkušnjavec je bil pri meni!“

Vzel je harmoniko in je šel. Solnce se je bilo nagnilo.

Z urnimi koraki je stopal v klanec, mimo mrtvih hiš. Visoko na klancu — natanko tja je sijalo solnce — se je zableščala v luči rdeča ruta. Martincu je vztrepetalo srce in pospešil je korake. Iz doline so hitele sence, skoro so ga že dohajale.

„Samo še trenotek bi bil poslušal izkušnjavca, pa bi bilo prepozno. Zaspal bi bil, kakor so za-

spali drugi — kakor starec, ki je bil truden in je zamudil čas ter umrl z molkom v roki . . .“

Stali so vrhu klanca: Martinec je zamahnil z robcem.

„Hej, postojte!“

Dolge so bile njegove noge, pa so se oplestale tako nerodno, da je lezel kakor starec.

„Stopi, Martinec, stopi!“

Poten je bil in zasopel, ko je stal pred njimi. Trije fantje in lepo dekle, vsi prazniško oblečeni, velike cule v rokah.

„Kam pa ti, Martinec?“ ga je vprašal fant.

„Z vami!“

Dekle se je zasmejalo.

„Ti, Martinec? S harmoniko?“

„Kamor greš ti, pojdem jaz!“ je odgovoril Martinec resno, fantje pa so se zasmejali naglas.

„Glejte ga, Martinca!“

„No, Martinec!“ ga je potrkal fant po rami. „Pa hodi pred nami, zagodi nam na pot!“

Martinec je zagodel, fantje so zapeli.

„Hej, hej, Martinec!“ je zaklical fant. „Kako pa godeš? Ne maramo romarskih pesmi! Zagodi nam poskočnico!“

Martinec se je prestrašil. Odkod se je bila oglasila tista žalostna romarska pesem? Prišla je v srce, prišla je v roke in nenadoma je zastokala v harmoniki. Postal je na poti in se je ozrl.

„No dalje, Martinec, dalje!“

Vrhu klanca so bili, ozrl se je v dolino.

„Kaj niso zapeli zvonovi tam doli?“

„Le dalje, Martinec, mudi se nam!“

Po klancu navzdol, po klancu navkreber v hrib. In kakor so hodili, je hodilo solnce z njimi. Martinec je godel, godel je zmirom glasneje, da bi ne slišal svojega plahega srca. Zakljuvalo je v srcu, zajokalo, kakor tisto noč, ko je vstal in se oblekel natihoma ter se splazil po stopnjicah na ulico.

„Kaj zaostajaš, Martinec?“

Nič več ni hodil pred njimi. Truden je bil, noge so mu bile kakor od kamna.

„Kaj ne bi malo odpočili?“ je zaprosil.

„Saj smo se komaj napotili! Ne odpočijemo prej, dokler ne pridemo do štacije. Če si truden, pa se vrni!“

Rdeča ruta se je bleščala v solncu pred njim. Martinec je stopil krepkeje in je zagodel fantovsko.

Po strmi rebri se je vila pot; kamenje se je luščilo pod koraki in je drčalo v dolino; časih je postal Martinec in je poslušal: zamolklo je zastokalo spodaj, kamen je bil utonil v vodi.

„Kje si ostal, Martinec, slabič? Doklej pa še misliš z nami?“

„Do konca.“

„Kam?“

„V Ameriko.“

Veselo so se zasmejali fantje in tudi ona se je zasmejala, ko se je ozrla nanj. Stal je pod

njimi, na klancu; dolge noge so se mu tresle, grbavo telo mu je bilo sključeno, oči so strmele neumno, prestrašeno.

„V Ameriko!“ je ponovil Martinec in njegov glas je bil plah in proseč.

„Torej pojdi, Martinec, le pojdi!“ so se smejali fantje; ozirali so se nanj in so šli počasi dalje. Martinec je stal prikovan.

„Pojdi, Martinec!“ je zaklicalo dekle in beli zobje so se zasvetili.

Martinec je vzdignil nogo, da bi jo izrval iz zemlje, in stopil je resnično, opotekaje se, težko sopeč.

„Ali si pijan, Martinec?“

Videl je, kako se je okrenila, vzdignila krilo do gležnjev ter stopila v hrib; tudi fantje so pospešili korake.

„Zdaj so me ostavili samega, zdaj me je ostavila!“ se je prestrašil Martinec v srcu.

„Postojte, ljudje božji, potrpite, da pridem za vami!“

„Brž, Martinec, mudi se že! Skoro bo zatonilo solnce!“

Tudi Martinec je čutil, da skoro zatone solnce. Do njegovih nog so že segale sence, preplavile so bile že vso dolino.

Zaklicali so, toda postali niso, tudi ozrli se niso več.

„Brez usmiljenja je njeno srce!“ je pomislil Martinec. „Tako odhaja; ne ozre se name, ne reče adijo; sunila me je v stran kakor kamen; brez usmiljenja.“

Komaj deset korakov je bilo še do vrha.

„Samo še teh deset korakov!“ je pomislil. Njegovo srce pa je bilo malodušno; še poskusil ni, da bi izrval prikovano nogo.

Izpreletela ga je čudna misel.

„Kako, če postane tam, na vrhu, in se ozre name ter se vrne? — Ubogi Martinec, moj dragi! — Zakaj bi bilo neusmiljeno njeno srce, če so tako lepe njene oči?... Samo še pet korakov; zapeli so veselo pesem, ne vidijo me v senci več... In se povrne in mi ovije roko okoli vratu. Takrat bodo pač utonile te sence v prelepem večernem solncu. — O ti, lepa, usmiljena, ki sem te imel tako rad! — Samo še en korak.“

Ozrl se je fant.

„No, Martinec?“

Martinec je premaknil ustnice, pa ni odgovoril.

„Zbogom, Martinec!“

„Ozri se še ti, vsaj enkrat še!“ je prosil Martinec v svojem srcu.

Stali so na hribu, vsi v solncu. Videl jo je natanko; njeno glavo je obsevala nebeška glorija, ruta okoli vratu je bila z zlatom obrobljena.

„Zbogom, Martinec!“

Ni se ozrla. Tonili so sunkoma za hrib, zmirom niže; solnce je tonilo z njimi.

„Hana!“ je vzkliknil Martinec.

Samo še njeno glavo je videl v zlati megli.

„Hana!“

Utonili so za hrib in tudi solnce je utonilo.

Martincu so se šibile noge; stopal je, toda zdelo se mu je, da stopa zmirom na istem mestu. Njegovi koraki so bili trdi; kamenje se je luščilo in je drčalo po klancu; prišel ni dalje, dasi je sopel težko in mu je lil pot po čelu.

„Hana!“

Klical je, pa ni čul svojega glasu. Prsti so se krčili, stiskali so harmoniko — zajokalo je od nekod. Kjer je bilo prej solnce, se je raztegal dolg, ozek, rdeče obrobljen oblak, krvava lisa na lepem licu neba.

„Solnce je šlo z njimi in se ne vrne več. In jutri, jutri —“

Stopal je neprestano, s trdimi koraki, sključenimi nogami. Trenotek je bil; solnce je zašlo tako hitro, kakor da bi se bilo utrgalo z neba. Martincu se je zdelo, da stoji tam že ves dolgi večer; premišljeval je mirno.

„In jutri pride smrt; kakor je bilo sojeno. Starci je že niso mogli dočakati; zaspali so, še predno je dehnila od daleč. Tudi takrat sem pobegnil, ker je bilo sojeno; čemu bi se ne povrnil zdaj v to prijazno noč? — O, da bi se bila vsaj ozrla; vsaj prijazen adijo! — Hana! Hana!“

Kakor da bi se bile prelomile, so se sključile noge, telo se je zvilo v znak, pesti so se stisnile in čuden zvok je presekal noč, pol jok, pol krohot. Na klancu se je utrgal velik črn kamen, drčal je v dolino sunkoma, skokoma, ter je utonil.

Pred hišo je stala kmetica in se je po-križala.

Zdenko Petersilka.

I.

Snoči se je dovršila tragedija v naši ulici, kakor se vršé neprestano, brez glasu in brez spomina. Prebledeval bi človek, če bi se pred njegovimi očmi nastežaj odprlo to sivo, brezkončno zidovje. Nikjer drugod ne more biti tako globoko in silno hrepenenje v daljavo, preko obzorja, nikjer drugod tako velik strah pred sedanjostjo in tako otroški up v prihodnjost. Zato pač me je bil pahnil vihar v ta temni kraj . . .

Zgodilo pa se je, kakor bom povrsti povedal.

V zgodnjem času svojega pregnanstva sem slonel nekoč ob oknu in tedaj se je prikazala na ulici črna procesija; bližala se je počasi, s truščem, krikom in smehom. Sami otroci so bili; umazani, kričavi, gologlavi paglavci, kuštrava, bosa dekleta; sredi kričeče, plešoče procesije pa se je zibal čuden par. Moški je bil zelo dolg in strahovito suh, od daleč je oznanjeval jetiko in pijanost; na glavi je imel obnošen cilinder, nosil ga je postrani, visoko nad čelom; oblečen je bil v črno suknjo

s škrici; preohlapna in prekratka mu je bila, na hrbtu so se vile gube, iz rokavov pa so daleč molele gole, tenke, poraščene roke; tudi ozke, svetle hlače so bile prekratke zanj in so se neprestano zatikale v čevlje; namesto srajce mu je visela izza telovnika umazana, zmečkana šmizeta, okoli vratu pa je bila zavezana rdeča ruta, ki se je bila premaknila, tako da je visela pentlja na ramo namesto na prsi. In ves, kakor je bil, je bil podoben diurnistu, ki so ga bili zaradi pijanosti pravkar zapodili iz službe. Samo obraz njegov ni bil obraz pijanca po poklicu, tudi ne obraz čemernega, zaprašenega diurnista. Razodeval je, kakor je bil dolg in suh in bled, neizmerno dobrodušnost in neizmerno brezskrbnost. Drobne, zalite oči so gledale veselo, cukrenosladko; upali, jetični obraz je bil ves kakor od solnčnih žarkov oblit.

Ženska, ki ga je vodila pod pazduho, je bila veliko manjša od njega, segala mu je komaj do rame. Njen obraz je bil rdeč, zabuhel in jokav; brezskrbna dobrodušnost je ležala tudi na njenih debelih, v jok napetih ustnicah. Na glavi je imela zelo majhen okrogel slamnik, ki je visel postrani na kuštravi frizuri; svetla, obnošena bluza je bila z rdečim vinom polita, krilo je bilo blatno.

Obadva sta bila pijana in sta se opotekala s tlaka na cesto, s ceste na tlak; ona se je trudila, da bi stopala pokonci in umerjeno, da bi gledala resno in manirno; njega pa je opotekanje očitno veselilo in zdelo se mi je, da je celo nalašč

pretiraval. Visoko je vzdignil nogo, visoko zamahnil z golo levico, potegnil je žensko jaderno s ceste proti zidu in se je zasmejal naglas.

Okoli obeh se je vrtil neprestano droben, morda sedemleten deček, zelo spodobno oblečen, ves objokan in ihteč. Takrat sem se začudil njegovim velikim, globokim črnim očem, kakor jim še nisem bil videl enakih; obraz je bil tako droben in nežen, da so sijale oddaleč samo črne oči.

„Petersilek in Petersilka!“ so kričali otroci. Pijanec se je ozrl naokoli in je vzdignil dolgo roko.

„Jaz se ne pišem Petersilek, ljubi otroci, temveč Petersilka. Obadva se piševa Petersilka, jaz in moja žena, in nobeden od naju ni Petersilek. Kolikokrat sem vam že to razložil! Ampak kakšna je vaša vzgoja, ljubi otroci! Kaj nimate matere, ne očeta skrbnega? Spomin je treba negovati v zgodnji mladosti — povejte to svojim materam in očetom skrbnim!“

Ozrl se je v okna, ki so bila vsa nastežaj odprta, in je vzdignil roko še višje.

„Vé matere tega mesta in vi očetje skrbni!“

Odzdravil mu je glasen krohot, usul se je od oken na cesto kakor toča. Žena je bila razžaljena in je zaklicala z jokavim glasom:

„Kaj se smejete? Rajši poslušajte pametno besedo!“

Otroci so stali v kolobarju in so strmeli na pijanca z veselim pričakovanjem.

„Zakaj bi se ne smejali, duša mila? Smeh je solnce življenja. Le smejte se, ljubi otroci; otrok, ki se veselo smeje, ni hudoben. Glejte vé matere, tudi jaz imam sina, zlato dete, nedolžno in blago, kakor cvet na polju. Lep je njegov smeh . . . kje si, Zdenko?“

Deček je stal pred njim in se je tresel kakor v mrzlici; lica so bila mokra od solz, oči pa so bile čisto jasne, globoke in tihe.

„Kaj si jokal, Zdenko? Čemu pa si jokal?“

V resnični začudenosti je vzdignil pijanec obrvi, pogladil je sina po lepih laseh, nato je segel v žep.

„Glej, Zdenko, desetica je. Kaj si boš kupil zanjo? Sediva, Zdenko, sedi poleg mene, zato, da se bova pogovarjala, kaj si boš kupil za to svetlo desetico.“

„Kam bi sedla, oče? Ne maram desetice.“

„Kam da bi sedla? Glej, koliko je prostora, kako velik je svet! Koj tja ob zid, tja v senco!“

Nenadoma se je razlegel smeh in zmagoslaven krik za hrbtom pijanca. Petersilka se je ozrl z veselim obrazom.

„Kaj pa ste uganili, otroci?“

Žena je sklenila roke pred obrazom in je vzkliknila jokaje:

„O brezbožniki, hudodelci!“

Paglavec, ki se je smejal sredi ceste kuštrav in bos, je bil privzdignil Petersilkove dolge škrice

ter jih pripel z iglo visoko na hrbet, tik pod umazani ovratnik.

Pijanec se je zasmejal ves srečen.

„Zakaj pa odpenjaš, Anka? Naj imajo otroci svoje veselje. Duhovit fant, lep talent, česa se ne domisli!“

Zdenko je gledal s črnimi, tihimi očmi in je iskal. Nato je šel počasi preko ceste, ves droben in slaboten, z umerjenimi koraki je šel, počasi, kakor truden. Nenadoma je planil proti kuštravemu dečku, planil mu je v lase in ga je zalučil na tla; pokleknil je nanj in mu je bil v obraz z obema rokama.

V prvem trenotku je utihnila vsa ulica v silnem začudenju, strahu podobnem. Nato pa so prihitele iz vež debele ženske, prihiteli so goloroki moški, otroci so planili na Zdenka in živa gruča drobnih teles se je valjala v prahu.

Pijanec je stal kakor omamljen, smehljal se je čudno in noge so se mu tresle.

„Ljudje božji, kaj počenjate! Ne greha, ljudje božji!“

Žena se je pririla opotekaje se skozi množico do gruče.

„Zdenko, Zdenko, ubili te bodo, Zdenko!“

Nekdo jo je sunil v bok, da je padla na kolena.

„Usmilite se, ljudje! Ne bijte nas, ne ubijte nas — nič hudega vam nismo storili!“

Krik je bil tolik, da nisem več razumel besed; morda tudi zategadelj ne, ker sem se tresel sam v čudni grozi. Trušč je presekal kakor z nožem surov moški glas.

„Pijanec bije naše otroke!“

Pred Petersilkom je stal nenadoma plečat, golorok človek, zamahnil je molče in je udaril s pestjo v jetično lice. Pijanec je padel kakor snop, toda takoj se je vzdignil na kolena in prestrašil sem se, ko sem videl njegov smehljaj; tako dobrodušen, brezskrben in otroški je bil, kakor prej, samo oči so gledale začudeno.

„Kaj sem vam storil? Kaj smo vam storili?“

Plečati človek ga je sunil z roko v prsa, okrenil se je in je šel.

Trudoma se je vzdignil pijanec, ozrl se je ves začuden po ulici, po črni množici.

„Kje pa sta vidva? Anka! Zdenko!“

Blatna, oprašena, objokana se je izvila žena iz gruče. Slamnika ni imela več na glavi, gumbi na rokavih in na prsih so bili odtrgani, lasje so viseli v kuštravih kodrih globoko na čelo.

„Usmilite se! Izpustite! V božjem imenu!“

Držala je za roko Zdenka; še zmirom so padale nanj težke pesti, on pa se ni več tresel; opraskan in s krvjo oblit je bil njegov obraz, iz obraza pa so se svetile mirne, globoke oči. Mraz mi je bilo pri srcu, ko sem videl njegove tenke, drobne roke; z otroško, slabotno pestjo je vrnil vsak udarec, molče, ne da bi se ozrl.

Pijanec ga je ugledal, z dolgimi koraki je omahnil proti njemu. Tedaj pa se je nenadoma, Bog vedi odkod, prikazal debel stražnik s svetlim mesecem pod vratom in je položil roko na Petersilkovo ramo.

„Zakaj? Zakaj?“ je vzkliknil pijanec. „Kaj smo vam storili? Glejte, glejte tam mojega sina — krvav je! O, vi vsi, vi vsi ste razbojniki!“

„Z mano!“

Komaj je prišla procesija do ogla, se je zgodilo nekaj tako nenavadnega, da sem zagrnil okno in zakril oči.

Zdenko, blaten, razcapan in krvav, je planil proti svojemu očetu, bil mu je na prsa z drobnimi pestmi, skočil je kvišku in mu je udaril v obraz, sklonil se je in ga je ugriznil v roko.

Pijanec se je nagnil globoko in se je smehljal.

„V obraz, Zdenko, v obraz!“

Zdenko ni udaril, temveč omahnil je na tla...

Takrat sem zagrnil okno.

II.

To je bilo pred mnogimi meseci, morda pred leti. Ostalo mi je v spominu, ker je tako usojeno, da lega v srce senca poleg sence, kakor jih poraja noč teh žalostnih let, in da ugašajo tiho vsi svetli žarki; žalost raste, preprega s črnimi vejami vse srce, vso preteklost; veselje ugasne, kakor se je zasvetilo . . .

Jetični pan Petersilka je moj znanec; ne stanuje daleč. Zelo priden delavec je, krojač; dela do noči, ne pokusi ne vina, ne žganja. Obadva sedita za mizo in šivata, Zdenko bere; pred njimi na mizi stoji svetilka, vsi trije obrazi so kakor pozlačeni od žarke luči. Tudi jaz pridem časih in pijem čaj.

„Koliko je že zdaj? Koliko je že notri?“ vpraša Petersilka z zelo važnim obrazom in se ne ozre.

„Dvajset jih bo jutri!“ odgovarja žena. „Dvajset goldinarjev!“ in se tudi ne ozre.

„Zakaj pa si tako tih in sam, Zdenko?“ vpraša Petersilka in se nasmehne. „Dvajset goldinarjev imamo že! Kaj nisi nič vesel?“

Zdenko bere in molči. Dorasel je, kakor doraščajo otroci v teh krajih. Deset let mu je, resen in tih je njegov obraz. Zdi se mi, da se še nikoli niso nasmehnile njegove tenke, ravne, stroge ustnice. In zdi se mi, da so bile samo prijetne sanje, kadar je pripovedoval oče, „kako lep je njegov smeh“.

Hodil sem k njim in sem sedel pri njih in sem pil čaj, ker sem nameraval zvedeti natanko, kako propade nedolžen človek.

Kadar sem se poslovil, me je spremil Petersilka do stopnjic, časih do veže, časih na cesto.

„Kaj pravite zdaj? Kaj pravijo zdaj ljudje?“ se je smehljal z veseložarečim obrazom. „Človek se časih spotakne, kaj za to? Mladi smo bili, zdaj se staramo, zdaj je rogoviljenja konec! —

Kam? V krčmo? Ne, nikoli več; rekel sem in rečeno je. Dvajset goldinarjev imamo že prihranjenih — vse za Zdenka!“

Prijel me je pod pazduho, sklonil se je čisto k meni in je šepetal.

„Ali ste pogledali že kdaj njegove oči? Tam je vse, celo kraljestvo je tam . . . Rečem, gospod, bojim se časih, ne upam si pogledati in roka se mi trese, kadar čutim, da strmi name s tistimi očmi . . . Glejte, šele mesec dni je, še ne, in že imamo dvajset goldinarjev! Težko je pač, sitno je — ampak radost v srcu! Jaz sem jetičen, toda jetičen sem že dolgo in lahko se držim še par let, vsaj še par let, vsaj še dve leti. En mesec — dvajset goldinarjev; dve leti — petsto goldinarjev! Še bolj bomo hranili! Zdaj sva se zmenila z ženo, da ne bova več pila mleka zjutraj — kaj je treba zdravemu človeku zajtrka? Zdenko ne bo vedel, on bo pil mleko! In zdaj pomislite: človeku, kakor je Zdenko, bo petsto goldinarjev bogastvo; zakaj druga reč je, če vržeš zrnce na rodovitno prst, nego če ga vržeš v pesek . . . Razjokam se velikokrat od radosti, vsako noč se razjokam, ko pomislim, kako bo češčeno moje ime!“

Dolgo je govoril, kakor v omotici, čudne stvari, ki sem jih napol poslušal in komaj razumel. V veži je izpustil mojo roko, pogledal mi je v oči s čudnim, usmiljenja in ljubezni prosečim pogledom, nato se je naglo okrenil ter hitel po stopnjicah.

Tako je bilo, dokler ni bil mesec pri kraju. Nato pa je bila izba vsa tiha in mračna, okna so bila zagrnjena. Na tleh je ležal Petersilka, napol oblečen, napol razgaljen; bled je bil njegov obraz, usta so bila odprta; tudi žena je ležala na tleh, sopla je težko in njene ustnice so bile zatekle in ožgane. Zunaj, pred durmi, je stal Zdenko; slonel je z rokama in z obrazom ob ograji nad stopnjicami in je strmel v globočino. Prišel je človek, da bi pozvonil, Zdenko se je prestrašen okrenil. „Ne, ni doma očeta, nikogar ni doma . . . šele zvečer!“ . . .

Hotel sem se posloviti. Petersilka je vstal, da bi me spremil, toda vstal je tudi Zdenko.

„Jaz vas spremim nocoj, gospod!“

Petersilka je koj ubogal in je sedel, toda njegov pogled je bil prestrašen, kakor pogled otroka, ki se mu zdi, da je slišal od daleč grmenje in ga je strah. S plahim pogledom naju je spremljal, ko sva zaprla duri.

Nad stopnjicami me je prijel Zdenko za roko.

„Kam greste, gospod?“

„Domov.“

„Ne v krčmo?“

„Ne!“

„Jaz bi šel v krčmo!“

Mrak je bil nad stopnjicami, sklonil sem se in sem videl obraz, ki se je v tistem hipu za zmirom zarisal v moje srce. Dvoje luči je sijalo iz mraka, dvoje velikih oči.

„Ne torej v krčmo?“ je vprašal napol s smehom in se je ozrl name s čudnim, skoro hudobnim pogledom. Molčé sem šel dalje, on pa je šel za mano.

V veži me je ustavil vdrugič, prijel me je za roko.

„Mislite si pač, da ste boljši, nego moj oče? Niste boljši! Kaj vas briga moj oče, kaj vas briga moja mati in kaj vas brigam jaz? — Če bi imeli hišo, bi vam jo zažgal!“

Tresel se je, ko je stal pred menoj in tresel sem se tudi jaz. In v istem hipu, Bog vedi zakaj, je legla zlobnost v moje srce.

„Zdenko, sam si tepel svojega očeta!“

Mrak je bil v veži, obadva sva molčala; komaj da sem videl njegov beli, drobni obraz. Stal sem pred njim, in ko sem gledal nanj, se je nenadoma sključil ter planil proti meni. Udaril sem ob zid, v obraz me je bil s svojimi nežnimi pestmi.

„Kaj počneš, Zdenko!“ sem zaklical.

Spustil je roke ob život, naslonil se je ob zid, meni nasproti. Sopel je težko, komaj sem razumel njegove besede.

„Sami ste vedeli, zakaj sem ga tepel! Tudi vi ste hudobni — ni človeka!“

Kakor da bi se bil vzdramil, sem skočil k njemu in sem ga prijel za rame.

„Odpusti mi, kakor Bog odpusti!“

Stala sva roko v roki.

„Prej si hotel v krčmo, Zdenko, pojdiva v krčmo!“

„Prej sem hotel v krčmo, zdaj nečem!“

Nenadoma ni bil več fant, otrok je bil, slaboten in žalosten. Stisnil se je k meni, z obema rokama me je objel, nato se je vzpel, da sem čutil v lice njegovo vročo sapo.

„Jutri, gospod! Jaz vem, da se bo jutri zgodilo! Bodite usmiljeni!“

V temi je iskal moja lica in vztrepetal sem, ko sem začutil njegove tople, žametne roke.

III.

Tako je prišel tisti dan, ki mislim nanj z bridkostjo. Jaderno se je zgodilo, švignilo je v hipu mimo mene.

Trušč, krik, smeh, procesija po ulici.

„Ljudjé božji . . . ne Petersilek, temveč Petersilka . . . Kje je Zdenko? Zdenko, kje je tvoj denar? Kaj ti je žal zanj, Zdenko? Zaslužil bom drugega, zakaj ti si moj sin, moja prihodnost . . . Kje si, Zdenko? . . . Stoj, Zdenko, ti si me tepel! Nocoj si me tepel, pričo vseh ljudi, ko je komaj mrak! Zdaj stopi predme, odgovarjaj, tvoj oče sem!“

In pijanec se je smejal dobrodušno, lepo radost si je bil izmislil..

Žena ga je vodila pod pazduho in je jokala.

„Nocoj ne več dalje, Jan . . . Hudo mi je pri srcu, na svojo mater sem se spomnila!“

„Le tiho, duša mila, ne jokaj! Hudo sva naredila, lepo bova napravila. Še baron bo najin Zdenko . . . kje je Zdenko?“

Oziral se je, napol vesel, napol v skrbeh. Še bledejši, še bolj upal in ves razoran je bil njegov obraz; tudi suknja je bila še bolj ohlapna in kakor gole kosti so bile njegove roke.

Nič več ni bila njegova procesija tako vesela kakor prej. Otroci so se navadili nedelje in praznika; ženske so stale v veži in so pljuvale na cesto, predenj, ki se je čudoma čudil.

„Zakaj me zaničujete, ljudje božji? Kaj sem vam storil? Nikomur nisem storil hudega, nego sebi!“

Zbrali so se ljudje, stali so na ulici; zakaj Petersilka je bil nenadoma pokleknil sredi ulice in se je priklanjal z uslužnim smehljajem na vse strani.

„Vi vsi, ljudje božji, ste boljši od mene, in celo jaz nisem hudoben! Kako blag je torej ves svet! . . . Ampak če je še tako blag — na najvišjem vrhu svetá stoji svet človek, vsega človeštva srce in duša, in ime mu je Zdenko Petersilka! Ljudje božji, to je moj sin!“

Žena ga je prijela pod pazduho in ga je vzdigovala.

„Pojdi, Jan . . . svet ni blag!“

Smehljal se je otroško.

„Če je svet blag ali če ni blag, zakaj bi ne govoril z njim? Ne vprašam, kdo me posluša, to vprašam, kaj govorim.“

„Vstani!“

Vstal je, toda takoj je iztegnil roko proti nebu; do komolca je padel rokav; rdeča ruta, posvalkana in umazana, se je bila odvezala in je ležala okoli ramen.

„Ali vidiš, žena, tisti oblak?“

„Vidim ga!“

„Na tistem zlatem oblaku bo cesarjeval nekoč najin sin . . . najin Zdenko . . .“

Vesel krohot.

Niso bili pripeti škrici samo na hrbet, temveč čisto na ramo, na desno in na levo stran. Zelo čudno je stal Petersilka sredi ceste, veliko daljše in veliko tanjše so bile njegove noge, veliko daljša je bila njegova roka, iztegnjena proti nebu.

Žena je izpustila njegovo roko, tekla je za paglavci, nerodno in omahovaje in se je takoj vrnila.

„Zakaj ne bi imeli otroci veselja?“ se je smehljal Petersilka.

„Zakaj ga bi ne imeli?“ je odgovoril bosonog paglavec in je sunil pijanca s toliko silo v bok, da se je Petersilka močno opotekel ter padel na obraz. Izlila se mu je kri iz nosa in iz ust.

Slaboten, bledikast fant z velikimi črnimi očmi je stal ob njem, kakor da je bil vzrastel iz zemlje. Sklonjen je stal, gledal je naokoli, iskal je in štel.

Nenadoma je stopil preko ceste, z mirnim korakom, skoro dolgočasnim. Ob tlaku je stal kuštrav fant, bosonog, obraz predrzen in navihan, roke v hlačnih žepih.

„Ti si storil!“ je izpregovoril Zdenko zelo tiho, skoro šepetaje.

„Jaz sem storil!“ se je zasmejal paglavec Zdenku naravnost v obraz.

Zdenko ni odgovoril; sklonil se je nizko, fant je zakričal in se je zgrudil. Kri se je prelila na kamen.

Tako mirno in umerjeno, kakor je šel, se je vrnil Zdenko.

Petersilka je sedel sredi ceste in se je opiral ob tla z obema rokama. Za njegovim hrbtom je stala žena in se je prepirala z debelimi hišnicami, ki so stale v kolobarju okoli nje. Samo z urnim pogledom se je ozrl Zdenko na mater in je takoj okrenil oči; lica njegova pa niso bila bleda, temveč siva kakor umazano platno.

Takrat sem doživel velik trenotek. Zakaj tisti drobni, sivi obraz se je nenadoma vzdignil, črne oči so pogledale v moje okno.

„Zbogom!“

Hotel sem hiteti navzdol, na cesto, toda začaran sem stal. Sklonil se je Zdenko, globoko

se je sklonil; Petersilka se je nasmehnil ljubeznivo, zamahnil je široko z obema rokama, hotel se je vzdigniti in ni mogel. Kri se je prelila na kamen.

„Tako je! To sem vedel!“ je vzkliknil Petersilka.

Okrenil se je proti oknu drobni, bledi obraz.

„Vedel je . . . tudi vi ste vedeli!“

Črna gruča se je zgrnila pod mojim oknom . . . spustil sem zagrinjalo in sem zakril oči.

Brez doma.

Jan se je vrnil od shoda ves izmučen in hudo bolan, Vaclava in Františka še ni bilo doma; zamudila sta se v krčmi.

Stanovali so skupaj v tesni izbi; pohištva ni bilo, miza in en sam stol; Jan je ležal v postelji, ker je bil bolan, Vaclav in František sta ležala na tleh. V drugi, večji izbi je stanovalo dvoje družin; tudi tam so spali večinoma na tleh; veliko otrok je bilo.

Jan je legel oblečen na posteljo; vroče mu je bilo, tiščal je robec na usta, ker ga je dušilo v prsih in je pričakoval krvi.

Ko se je vračal od shoda razgret in kakor v omotici, se je nenadoma domislil besede, ki jo je slišal tam. Govornik je govoril nemško, zato se je zdela Janu tista beseda toliko strašnejša, ker mu je bila napol tuja. „Vaterlandsloses Gesindel!“ Takrat ga je spreletelo, toda govornik je govoril dalje, Jan je poslušal natanko, da bi razumel, in je pozabil na besedo. Ko se je vračal, se je spomnil nanjo, in spomnil se je nanjo, ko je ležal oblečen na postelji in tiščal robec na usta.

„Co je to, vaterlandsloses Gesindel? Jaz jo imam, domovino, jaz, Jan Vymlatil! . . .“

Videl je govornika, ki je stal na odru rdeč in vroč, upognjen, s stisnjenimi pestmi. Tudi tiste ljudi je videl, ki so stali ramo ob rami, da bi protestirali proti psovki, ki jim jo je bil vrgel nekdo v obraz: „Vaterlandsloses Gesindel!“ Kdo je bil izpregovoril tisto čudno psovko, ni vedel Jan. Nekateri izmed ljudi so se smejali, drugi so kričali „pfui“ in „hanba“, mnogo jih je tudi bilo, ki so se dolgočasili. Dvorana je bila zelo prostorna, toda slabo razsvetljena in strop je bil nizek; nobenega okna ni bilo in vzduh je bil vroč in tako gost, da bi ga rezal z nožem. Ramo ob rami so stali; kadar so pritisnile poslednje vrste, so se zazibale glave kakor pod težkim vetrom. Janu je bilo slabo; gledal je v govornika in je slišal njegov glas in vendar mu je bilo treba stati, zakaj sosednje rame so ga tiščale tako krepko, da je visel kakor v kleščah.

Ko je govornik dovršil, se je priril František do Jana in je vzdignil roko.

„Nekomu je slabo, prijatelji, dajte prostora!“

Počasi in trudoma so se razmikale vrste.

„Ni mi slabo!“ je jecljal Jan; njegov obraz pa je bil bled in curkoma mu je lil pot preko lic.

„Domov pojdi! Čemu pa si prišel sem, če ti je slabo . . . tudi brez tebe bi opravili!“ se je razsrdil František, zgrabil je Jana za pleča ter ga potisnil iz gneče.

Jan je šel omahovaje in na cesti mu je nenadoma udarila v misel tista čudna beseda govornikova. Postal je in se je ozrl. Iz daljave, iz polne dvorane je bučalo; cesta pa je bila prazna in mirna, en sam človek, v dolgo suknjo zavit, je hitel mimo in je izginil. Samotna je bila cesta in neznana; njena tuja, neprijazna samota je legla bolno na Janovo srce. Čutil je vso divjo, pekočo strahoto tiste besede: „Vaterlandsloses Gesindel!“ Tako globoko je čutil to strahoto, kakor da je bila beseda naravnost njemu in krohotoma zaločena v obraz: „Ti, Vymlatil, nimaš domovine, najslajše ljubezni ne poznaš! . . .“

„Zakaj mi je to očital? Kaj sem mu storil?“ je pomislil Jan, ko je ležal na postelji . . .

Špranja v durih je ugasnila; poslednji, ki je bdel v veliki izbi, je ugasnil luč in je legel vzdihovaje na posteljo. Jan je slišal tisti vzdih in še pustejša je bila samota v njegovem srcu; tišina v njegovi izbi je bila še tesnejša.

Vstal je in je prižgal luč, da bi videl nemirni plamen in da bi morda slišal njegovo tiho prasketanje.

Opolnoči sta prišla Vaclav in František. Prišla sta glasna in vesela, loputaje sta zapirala duri, spotikala sta se ob blazinah, ko sta šla skozi veliko izbo; nekdo je zamrmral s postelje, otrok se je prestrašil in je zajokal.

„Kaj še bdiš?“ se je začudil František, ko je stopil v svetlo izbo.

„Škoda olja!“ je rekel Vaclav in se je sklonil, da bi upihnil luč.

Jan je iztegnil roko.

„Pusti luč . . . strah me je, če ni luči . . .“

František se je zasmejal.

„Naj gori, če te je strah bele žene!“

Vaclav je mrmral in se je slačil.

„Ne jezi se, Vaclave!“ ga je tolažil František. „Če ti luč blešči, se obrni k steni; in pomisli tudi v svojo tolažbo, da ne spe ljudje z odprtimi očmi!“

Tudi František se je slekel in legel na blazino, ki je bila položena na tla tik pred Janovo posteljo.

„Vaclav je še na boljšem!“ je premišljeval František naglas, ko se je odeval s svojo suknjo. „On leži v senci, meni pa sije v obraz, naj se obrnem kamorkoli!“

„Pa ugasni!“ je odgovoril Jan.

„Kaj bi ugašal, če te je strah bele žene! Kadar boš zaspal, bom že ugasnil . . . Kako pa se ti je zdelo na shodu?“

„Lepo je bilo!“ je odgovoril Jan tiho in skoro zlovoljno; zakaj v plamenu, ki je tiho prasketaje trepetal pred njim, je bila z rdečimi črkami zapisana govornikova beseda.

„Dobro je govoril! Hudo jih je dal!“ se je oglasil Vaclav iz sence.

„Ti ne veš nič, če je dobro govoril in če jih je dal!“ ga je moško zavrnil František. „Hanba si klical in še besede nisi razumel!“

„Ampak videl sem!“

„Godcu je ploskal gluhec! Naključje pa mu je bilo milostno in po pravici je ploskal . . . Kaj se ti ne zdi čudno, Jan, kadar slišiš besedo domovina? Kaj si misliš takrat, kam misliš?“

„Na Moravo mislim, na zeleno!“

František se je okrenil na blazini in je pogledal fantu v sivi, od bolezni izglojeni obraz.

„S takim glasom si to rekel in s takim obrazom, kakor da si govoril o smrti . . .“

„Na Moravo sem mislil, na zeleno, in na smrt . . .“

„Otrok si v vseh rečeh, Jan; dobre besede si potreben in palice. Ali veš, na kaj mislim jaz, kadar slišim besedo domovina? Na tisto mislim, s kakšno radostjo sem pobegnil očmu, ki me je klestil za kosilo z brezovko, za večerjo pa z drenovačo!“

„Široki svet je dom proletarca!“ je zamrmral izza duri Vaclav, zaspan in napol dremajoč.

Jan je molčal.

„Na tisto mislim!“ je govoril František dalje, bolj zamišljen in s tišjim glasom. „Toda glej, kakšna čudna želja me obide časih: rad bi videl še kdaj tisto hišo, celo očma bi videl rad in tudi brezovko in drenovačo . . . Ne, da bi se jokal po tistih rečeh, tudi tam bi ne ostal, ker mi je boljše tukaj . . . ampak prišel bi rad, takole v nedeljo, prinesel očmu tobaka, sestri židano ruto, pretepel

bi se malo v krčmi s fanti in bi takoj spet šel... Tako, glej, bi storil rad!...“

Jan se je vzdignil v postelji, oprl je komolec ob blazino in je naslonil lice ob dlan.

„Zakaj bi tako storil? Še to mi povej!“

„Zakaj?“ se je začudil František. „Saj sem rekel, da si otrok! Se vprašal boš, zakaj se vrti zemlja okoli solnca. Zato pač!“

Jan je strmel nanj s steklenimi, jetičnimi očmi.

„Zato bi rad šel, glej, František, ker je v tvojem srcu domotožje, ki nikoli ne ugasne...“

„Toliko je gotovo, da se obesil ne bom zaradi tega domotožja!“ se je zasmejal František veselo, Jan pa je vztrepetal.

„Ne bi se obesil, praviš, ne zaradi domotožja?“

František je strnil obrvi, vzdignil se je na blazini.

„Kako si vprašal, Jan? Zdi se mi, da si hudo bolan nocoj. Lezi, odej se in daj, da upihnem luč. Ne misli nič neumnih misli, zaspi takoj; tudi jaz bom zaspal...“

„Glej, František, jaz bi se obesil zaradi domotožja...“

„Obesi se, Jan, zaradi norosti!“

„Še nocoj se napotim; še to noč pojdem...“

„Kam?“

„V Moravo zeleno... tisti travnik bom videl še enkrat in tisto polje... tudi Anko bom videl in židano ruto ji bom prinesel...“

František se je obrnil v steno in je zatisnil oči.

Jan je vstal. Šel je v kot, kjer je imel v lesenem kovčegu spravljeno perilo; povezal je vse svoje stvari v neveliko culo, potisnil si je klobuk na čelo in je stopil proti durim.

František je planil kakor iz sanj in je stal z enim korakom pred njim.

„Nikamor ne pojdeš!“

Tudi Vaclav se je vzdramil.

„Co je, Františku?“

„Kaj je? Norec je med nama! Ti si spal, Jan pa je znorel in zdaj nori!“

„Nič nisem znorel!“ je odgovarjal Jan mirno. „Pusti me, František, da grem! Če nečeš, da grem nocoj, pojdem jutri takoj, ko odideš na delo... Ne sili me; nisi moj oče, tudi ne moj jerob!“

„Prav ima!“ je zazehal Vaclav. „Res nisi njegov oče in tudi jerob njegov ne. Še toži te lahko, če mu zastavljaš duri!“

„Samo to mi povej,“ je kričal František razljučen, „povej mi le to, za Krista, kam misliš!“

„Povedal sem ti: v domovino!“

„Nocoj?“

„Nič pozneje, zakaj... poglej mi v lice!“

František mu je pogledal v obraz in je takoj obrnil stran pogled.

„Hudo si bolan, ne hodi na pot... ták ne hodi na pot!“

„Ker sem bolan, moram na pot, ne smem se muditi niti eno uro, da ne pridem prepozno...

Ko je rekel tisto besedo, me je zabolelo v srce in me je poklicalo . . .“

„Kdo? Katero besedo?“

„Vaterlandsloses Gesindel . . .“

„Kaj tebe briga ta beseda? Koga zadeva? Saj smo dobro odgovorili, naglas smo povedali . . . kaj je treba tebi še posebej odgovarjati? Če je bilo odgovora nam dovolj, ga bodi še tebi!“

„Ne tisto . . . ne mislim odgovarjati . . .“

„Kaj torej misliš?“

„Poklicalo me je, v srce me je zabolelo . . .“

Vaclav, ki je ležal pred durmi, se je vzdignil in je odmaknil blazino.

„Pusti ga . . . in upihni luč! Rad bi že spal nocoj!“

František je pogledal Janu srepo v oči, nato mu je stisnil desnico z obema rokama.

„Tudi jaz sem ti povedal, da bi rad prinesel sestri židano ruto in da bi celo očma rad pozdravil . . . Bolan si, ne držal bi te Bog, kako bi jaz? Zbogom hodi in ne zameri, če je bilo kdaj kaj med nama!“

Jan je stisnil roko Františku in Vaclavu, tiho je odprl duri in tiho je šel skozi veliko izbo, da bi nikogar ne vzdramil. Ko je stopil na ulico, mu je puhnila v lice mrzla noč.

Brez konca so se križale ulice, vse črne in tihe. Jan je bil kmalu truden, sopel je naporno in težke so mu bile noge. Ko je začutil svojo utrujenost in ko je videl, da mestu ni konca, se je

prestrašil. V svojih mislih je bil preračunil, da je do doma tri dni hoda, če bi stopal zmerno in počival po potrebi. Takrat, pred mnogimi leti, ko se je poslovil od doma ter se napotil v mesto, je romal dva dni: takrat je stopal z dolgimi koraki, mlado kri v žilah, v srcu upanje, prehiteval je tovorne vozove, meril se je z železniškimi vlaki, kadar je ugledal ravno progo ob cesti; če ga je povabil prijazen kmet, ki je peljal ponoči zelenjavo v mesto, da bi dospel zarano, se je Jan zasmejal in je rekel, da se mu smilijo konji ... Zdaj ni bilo več upanja v srcu, v splahnelih žilah se je pretakala lena kri. Na to je bil pozabil Jan, ko je računil.

„Zdaj se ne bom smejal, ne bodo se mi nič smilili konji!“ je pomislil.

Iz tihe noči se je oglasil smeh, v temo je zasvetila luč.

Jan, ki je bil truden, je stopil v žganjarnico. Dvoje gostov je bilo tam, obadva sta bila že pijana; Jan je stopil v temnejši kot, naročil je žganje in je sedel. Komaj je izpraznil drobni kozarec, se mu je razlila po životu prijetna toplota in veselejše je bilo njegovo srce.

„Ker sem ležal doma, ker se nisem ganil, zato so bile tako žalostne in potrte moje misli, zato sem čakal smrti, kakor čaka otrok palice, namesto da bi pobegnil!“

Naročil si je drugo čašico, nato še tretjo.

V svetli procesiji je šla mladost mimo njegovih oči. Sladak spomin oblije s prečudno lučjo vso žalost in vse trpljenje; in žalost je veselje, trpljenje sladkost.

V bleščečo meglo se širijo travniki, pod svetlim nebom sanja polje, veter ga boža z rahlo dlanjó. Tiho, kakor speč otrok, sope ravan; v solnčni megli, na obzorju, nizki sinji holmi . . . Preko ravni se beli pot, po poti gre Anka. Petnajst let ji je bilo, zdaj ji bo pač že dvajset let; zmirom še je tak otroški njen rjavi obraz, še zmirom so tak vesele in nedolžne njene temne oči; narahlo je upognjena glava, na ustnicah tih smehljaj; kakor roža je Anka sredi polja, kakor mak, zakaj pisano rdeča je njena ruta in žito je tako visoko in Anka je tako majhna, da sega komaj z glavo čez klasje . . . Gre Anka, gre in vzklikne nenadoma vsa osupla in prestrašena: „Kaj ti si, Jan, ali tvoj duh?“ In otroška Anka se pokriža. „Ni moj duh, Anka, temveč prišel sem, da vidim z živimi očmi še enkrat to ravan in tebe, predno umrjem . . .“

Tako je mislil Jan in v čudni sladkosti so se mu zasolzile oči. Ne v mladostni ljubezni do rjave Anke — komaj je poznal Anko; videl je pred davnimi leti v polju, na beli poti njeno ruto, rdeči mak — temveč v sladkootožni ljubezni do svojih spominov v tistem lepem, mehkem in tako trpljenjapolnem čustvu, ki ga je po vrednosti opeval en sam poet. „O domovina, ti si kakor zdravje . . .“

Krčmar sam, že zaspan, je stopil predenj osoren in umazan.

„Hej, ura je!“

Jan je planil.

„Kaj?“ je jecljal in se je oziral. „Kje sem?“

„Če ne veš, kje si, boš vsaj vedel, kam sodiš! Hajd!“

Jan je plačal, vzel je culo in je šel.

Opotekal se je nekoliko, ko je stopil na ulico, in glava mu je bila zelo težka, v sencih ga je bolelo.

„Namesto da bi bil hitel, sem pil!“ si je očital. „Misli so hitele, noga se ni genila!“

Mrzla je bila noč pred jutrom. Nebo, ki je bilo svetlo še opolnoči, je ugašalo; na vzhodu se še ni belilo, niti siva megla, ki beži pred zoro, se ni še prikazala. Svetilke pa so bile vse že ugasnile in v temi, brez diha in glasu, so ležale puste predmestne ulice.

Jan se je prestrašil.

„Ne romaj, romar, ob tej uri!“

Opotekal se je in stražnik, ki ga je ugledal, je zaklical za njim:

„Domov, pijanec!“

Hitro se je okrenil Jan in se je zasmejal naglas.

„Saj grem! Domov grem, prijatelj dragi, nikamor drugam!“

Hitel je dalje in se je smejal natihoma, kakor da se mu je bilo pripetilo nekaj zelo veselega.

Njegove misli so se čudno zaokrenile; morda je bilo žganje, ki jim je ukazalo drugo pot, morda je bila sladkost domotožja, ki jo je bil užil v prepolni meri.

„Domov, prijatelj dragi, domov! Še predno bo petelin zapel, bom doma! Pa sem rekel, da je daleč moja domovina, da bo potreba tri dni hoda — že ob zori bom tam! Kako bi romal tri dni, ko silijo kolena k tlom, ko sili srce v mir in glava v sanje?“

Z naglimi koraki je prišel mimo človek, ki je bil precej spodobno oblečen in ki se je narahlo zibal. Jan ga je ustavil.

„Oprostite — jaz se vračam domov!“

„Kaj pa to mene briga?“ se je razsrdil človek.

„Ampak moj dom je zelo zanimiv!“ je govoril Jan dalje in je držal človeka za suknjo. „Zelo zanimiv je moj dom in kakor sem uljuden, ne bi vas rad vabil seboj. Zakaj tam človek ne večerja, temveč je večerja sam!“

„Lahko noč!“ je izpregovoril hitro neznanec in se je dotaknil klobuka.

Jan ga je zgrabil še za roko.

„Stojte, samo še trenotek! Ali mislite, da je res kje na svetu zelena Morava, da je kje na svetu tisto visoko polje, de gre skozi polje rjava Anka? Vse to, dragi gospod, je izmišljotina, vse to so sanje... Sanje so vse to, otročje in neumne sanje, zakaj mi vsi, kolikor nas je, smo vaterlandsloses

Gesindel in drugega nič... Da bi le hrepenenja ne bilo...“

Človek se je iztrgal Janu, hitel je z dolgimi koraki po ulici in izginil v temo...

Jan je šel dalje; že so se dvigale črne predmestne tvornice pred njim, tam so se širile puste jase, tam v bližini so že dišali vrtovi, že je pozdravljalo svobodno polje. Jan je šel...

* * *

Dopoldne, ko je ležal František na kupu peska pred poldozidano hišo, počival od dela in pil vrč piva, je bral v časopisu novico:

„Obesil se je na tepki ob cesarski cesti tridesetletni jetični in brezposelni delavec Jan Vymlatil. Očitno je, da je bil popolnoma pijan, ko se je usmrtil. Bil je znan socialist — taki so!“

František je stisnil glavo v pesti, prevrnil je s kolenom pivo in je zajokal.

„O domovina, ti si kakor zdravje!“

Petnajst let in dalj ni videl Gjuro domovine.

Dečko, krepak in zdrav, dela in sreče željan, se je napotil v svet. Dela je našel, sreče ne veliko. Pleča so mu bila široka, pa je nosil breme, kakor mu ga je Bog dodelil.

Komaj se je še dobro ogledal tod in ondod, je stopil v novo tvornico kraj velikega mesta ter je ostal tam petnajst let in dalj. Zjutraj, ko se je danilo, je šel v tvornico, zvečer, ko se je mračilo, je šel iz tvornice; belega dne ni videl. In vselej, kadar se je vračal iz tvornice, je bilo njegovo telo za troje kapelj krvi siromašneje: eno kapljo so popili silni stroji, druga kaplja se je izgubila v črnem prahu, tretja se je raztopila v žganju.

Nekoč, ko je Gjuro baš vzdignil roko, da bi si obrisal z rokavom pot od čela, so nenadoma zaplesali stroji pred njim, kakor da so oživeli, tudi on sam se je zavrtel v kolobarju in ko je pokleknil na tla, se je izlila iz njegovih ust črna kri.

„Kaj se je zgodilo?“ je vprašal tovariša.

„Konec je, prijatelj, konec!“ je odgovoril tovariš. „Kmalu, zdi se mi, boš počival!“

„Kako — počival?“

„E, prijatelj, petnajst let in po tri kaplje na dan, po tri kaplje krvi . . . ni šala! Tudi jaz pojdem za teboj, vsi pojdemo — kdo bi se cmeril? Delal si, dodelal, pa umri!“

„Če je treba umreti, bom ubogal!“ je rekel Gjuro in je šel in se ni več vrnil v tvornico.

Dokler je delal, ni čutil in ni pomislil, kako je vrela iz telesa mlada moč v zmirom tanjšem curku. Zdaj je sedel brezdelen na postelji, pa je bil ves truden in je spoznal, da je izžet in nadložen starec. In hudo se mu je storilo pri srcu.

„Glej, Gjuro!“ je pomislil. „Tako si delal petnajst let in dalj, nisi videl belega dne, ne užil veselja; zate ni bilo praznika, jama izkopana bo tvoj praznik in tvoj počitek!“

Tisti večer je slišal, kako so iz dalje, iz domovine zabučale šume.

„V pomladnem viharju me pozdravljajo!“ ga je spreletelo vse do srca.

In je takoj povezal culo in se je napravil na pot. Dolga je bila pot, tri dežele je premeril črni železniški voz. Ko se je belilo tretje jutro, je zadel Gjuro culo preko rame in je stopil iz voza.

Komaj se je doteknila noga rodne zemlje, je vzkipelo v njem in zaigralo, kakor mlado življenje.

„Petnajst let in dalj te niso gledale moje osirotele oči, majka! . . . Pozdravljeno, ti polje

neizmerno, blagodišeče . . . pozdravljena, ponosna šuma, do neba pojoča . . . in od srca pozdravljen, moj rodni kraj, ki se beliš na zelenem brdu!“

Kje bolezen? Kje utrujenost? Ogenj se je povrnil v oči, moč je vzkipela v prsih.

„Blagoslovljena, zahvaljena, majka domovina . . . ti rodnica, usmiljena preporodnica!“

Z veselimi koraki je stopal v brdo. Na klancu mu je prišel naproti sosed, mlad fant nekoč, zdaj mož brkàt in mrk.

„Hé, Jovo!“ je vzkliknil Gjuro.

Sosed je molčal.

„Kaj me ne poznaš več? Gjuro sem!“

„Gjuro? Kateri Gjuro?“

„Petnajst let je in dalj . . .“

„Glej, tisti Gjuro! . . . Hudo si se spremenil, bolan si in suh; rodna mati te ne bi spoznala!“

Gjuru je segla žalost v srce.

Pod selom je srečal drugega soseda; tudi drugi sosed ga ni spoznal.

„Tisti Gjuro, praviš? Pa čemu se vračaš zdaj, Gjuro, iz nemških dežel?“

„Da bi umrl v domovini.“

„Ali si veliko prislužil tam?“

„Bolezen sem prislužil.“

„Baš dovolj za smrt . . . Kako boš živel, ko nimaš ne koče ne polja, in tudi že kmalu ne rok?“

Gjuro je povesil glavo.

„E, pa kako! . . .“

„Nemški deželi si dal življenje, domu pa si prinesel smrt, Gjuro!“

Žalosten je šel Gjuro dalje.

„Kam bi?“ je pomislil. „V šumo pojdem, med tujce in žganjarje . . . tudi sam tujec v domovini in skrunež njen!“

Srečal je tretjega soseda in povesil glavo pred njim, še predno ga je ogovoril.

„Pa kam zdaj, Gjuro?“ je vprašal sosed. „Siromaki smo in težko je hraniti človeka, ki je v tuji deželi potrosil mladost!“

„V šumo pojdem!“

„Kako v šumo? Saj komaj stojiš pred menoj, kakor si! Ne, v šumo ne pojdeš, niti na polje, temveč na gorko slamo!“

Gjuri se je zdelo, da nosi kamen na hrbtu. Truden je bil in je sedel kraj poti na culo, da bi počival.

Pobral je s poti grudo prsti in jo je pobožal z dlanjo, kakor lice otroku.

„Zemljica, majka! . . .“

Solza je padla na grudo; takrat je bil Gjurov obraz vel in mrtvaški, kakor obraz starca, sedečega pred jamo, zanj izkopano.

Dolgo je počival Gjuro, in ko je vzdignil glavo, so stali sosedje pred njim.

„Tako je, Gjuro: ne bomo ti kratili gorke slame, tudi kruha ne; in tudi ti ne bomo očitali,

Gjuro, da ne žanješ, kjer si sejal . . . Pozdravljen nam!“

Gjuro je vstal.

„Ljudje božji, bratje, domovino sem imel in zdravje; ko sem oboje izgubil, so izpregledale moje oči in so videle, da sem imel zdravje in domovino... Pokažite mi, bratje, kje je jama, zame izkopana!“

Truden je bil in je legel v hlev na gorko slamo in je zaspal in se ni več predramil . . .

Pozdravljeni!

(Pisano o božiču leta 1907.)

Amerika, dežela hrepenenja, z neizmernim bogastvom blagoslovljena Koromandija, kamor so bežali v dneh bridkosti vsi ubogi in obloženi — kje si, Amerika, obljubljena dežela? Ni je več. Kakor čez noč je planil preko nje vroč vihar, hujši od kuge in vojske. Kjer je bilo še zvečer zeleno življenje, je bila zjutraj smrt. Prazni so rudniki, zaprte so tvornice, železna kolesa stojé in rjavé. Kje ste zdaj vi, kako vam je, bratje, ki ste pobegnili nekoč v obljubljeno deželo s Slovenskega, iz Ogrske, iz Bosne in iz Banovine?

En sam mesec, ljudje božji, en sam mesec in iz tristotisočerih delavcev je bilo tristotisoč beračev! To je samo začetek, zakaj kosa kosi dalje, brez misli in brez usmiljenja. Danes še v postelji, jutri boš spal na cesti, danes še kruh v roki, jutri kamen! Iz tristotisočerih jih bo petstotisoč, iz petstotisočerih jih bo milijon. Kako vam je zdaj, bratje?

Tako vam je, kakor otroku, ki je bil pobegnil od rodnega doma, ker ni imela mati, da bi mu dala kruha. Ko je obolel, se je vrnil k sirotni materi in pozdravila sta se s solzami.

Kakor po izgubljeni bitki beže nešteti črni bataljoni, molče, brez upanja. Vsak teden, ljudje božji, vsak teden trideset tisoč! Vsak teden jih plane v njujorškem pristanu tridesettisoč na barke, tridesettisoč beguncev; in mesec ima štiri tedne, in leto ima dvainpetdeset tednov! Kedaj bo konec te strašne procesije, ki roma preko morja?

Tam so gnojili zemljo s potom od svojega čela, tam so gonili silne stroje z močjo svoje krvi — brez moči in brez krvi beže zdaj, izdani, premagani. Kakor pred kugo hodi strah pred to procesijo, nosi njen težki križ, ki sega do neba . . .

Gnetó se množice v pristanu, moški, ženske, otroci. Preveč jih je za tesne barke; blagor mu, ki je zasopljen skočil z mostu na krov! Tisoč jih stoji na produ, obupanih, jokajočih; v mrazu in vetru, do drugega tedna.

Do vrha, od kota do kota je natlačeno strašno medpalubje Cunardove barke. V prostor, kjer bi se gnetlo dvajset ljudi, so jih potisnili petdeset. Moške, ženske, otroke. Postelje ni; na tleh leže, drug ob drugem, drug na drugem. Voda je smradljiva, in še tiste je premalo; jed je plesniva, in tudi te je premalo. Da bi vsaj zraka bilo, vsaj zraka, ljudje krščanski! Prvi dan mine — spiš, ker si truden; drugi dan mine — spiš, ker si bolan; tretji dan pride, pa te tišči v prsih in v grlu; zdi se ti, da te pozdravlja smrt. Tako vozijo Kitajce v San Francisko — tako vozijo, grešniki prokleti, krščanske ljudi v domovino! . . . Reci mu

hudo besedo, prosi ga vode in zraka, pa se ti bo smejal, ali pa te bo udaril v obraz . . .

Tako beže begunci, od nesreče gnani.

Štirinajst dni trpljenja neskončnega. Petnajsti dan stopijo na trdo zemljo, umazani, bolni, do smrti trudni. Moški gledajo temno v tla, ženske se opotekajo kakor pijane, otroci jokajo. In še tri dni. Zakaj tisoči že čakajo na železni voz; čakajo pod milim nebom, na blatnih tleh, na svojih culah, v plahte zaviti. In spet tri dni; zakaj daleč je od morja v domovino. Natlačeni v nizki črni voz, tesno drug ob drugem; iz potu, iz bolne sape se vzdiga težek vzduh; oči so zatisnjene, zaspati ne morejo. Tako se vozijo v domovino krščanski ljudje, tisti delavci, ki so s svojim potom in s svojo krvjo ustvarili bogastvo obljubljene dežele; toliko bogastva, da ga je bila sita sama požrešna Koromandija in da je rekla svojim delavcem: „Dodelali ste, dovolj imam, poginite zdaj!“ —

Minil je tretji dan; iz železnih voz, težko sopečih, bruhne črna procesija —

Pozdravljena, domovina!

*

Trije izmed njih so stali pred vasjo. Vsi trije prezgodaj ostareli, mrki in upognjeni, bolni od bridkosti in od dolgega romanja. Večer je bil; tam spodaj je ležala bela vas, pod borovim gozdom.

Stali so tam, kakor troje plahih otrok in niso mogli dalje.

Prvi je rekel:

„Pet let bo že, pet dolgih let, ko sem se poslovil od svoje neveste. Bog vedi, če še živi, Bog vedi, če ni poročena. Blagoslovila jo nebesa, če mi je zvesta; blagor nji in njenim otrokom, če je poročena! Šel sem, da bi ji prinesel bogastva, pa ji prinašam bridkost in skrb. Kako bi stopil prednjo, da ne zakrijem obraza od sramu, da se v zemljo ne pogreznem pred njenimi očmi? Potnika-siromaka ne bo ljubila; blagoslovljena ji sreča, meni pa gozd in cesta!“

Drugi je rekel:

„Deset let bo, deset dolgih let, ko sem se poslovil od matere, sirotne starke. Ali še živi, ker ji ne da umreti spomin in koprnenje, ali pa je umrla od bridkosti in je zapuščen njen grob? Če je umrla, gleda name iz nebes, ker je bila svetnica; če živi, gorje meni! Kako bi stopil prednjo, ko sem obljubil na kolenih, da prinesem belega kruha, pa prinašam bridkost in skrb? Rajši bi točil solze na njenem grobu, nego pred njenim obrazom; če ni umrla, bo umrla od bridkosti!“

Tretji je rekel:

„Ženo sem ostavil doma in troje otrok; sedem let, sedem dolgih let. Potrpite, sem rekel, in čakajte, Bog se nas bo usmilil; ko se povrnem, bo hiša nova, bo hlev poln in bo zemlja spet rodila. Zdaj pa jim prinašam vrhano mero siromaštva in bolezni. Ali še stoji tista koča in ni razpala, da bi je ne spoznale več moje oči? Ali

še živi moja žena, čaka name vsako opoldne in vsak večer, polaga mojo žlico na mizo in gleda proti durim? Ali še živé moji otroci, sirote, in jih niso pognali v svet? Rajši bi jih vse pozdravil na zapuščeni gomili, nego da bi stopil prednje siromak in bolnik!“

Stali so nad vasjo vsi trije, mrki in upognjeni. Nobeden izmed njih se ni okrenil, nobeden se ni napotil proti gozdu; kakor ukopani so stali. Zakaj koprnenje je bilo večje od bridkosti.

Za roke so se držali, kakor plahi otroci, ko gredo skozi gozd; in so se napotili v vas.

Prvi je stopil v hišo svoje neveste in je ostal na pragu, kakor berač in popotnik. Nevesta je zajokala od radosti, objela ga je okoli vratu in ga je poljubila.

„Pozdravljen, kakor si! Pozdravljen, kakor da si se pripeljal na belih saneh s četverimi vranci!“

Drugi je stopil v hišo svoje matere, upognjen in plah je stopil. Mati pa je zajokala od radosti in ga je poljubila na obedve lici.

„Pozdravljen, otrok moj, kakor si! Da si prišel kakor kralj in gospodar, ne bi te pozdravila tako vesela! Bog mi je dodelil ta pozna leta, da te vidim!“

Tretji je stopil v hišo svoje družine, stal je na pragu v sramu in bridkosti. Takoj ga je spoznala žena, spoznali so ga otroci in so ga objeli.

„Pozdravljen, mož, pozdravljen, oče! Lepše pozdravljen, kakor da si prišel s srebrom in zlatom! Na mizi je tvoja žlica, je polna skleda, večerjaj z nami; zato da bo praznik in radost v tej hiši!“

*

Pozdravljeni!

Vi, ki ste tujo zemljo gnojili s potom od svojega čela, ki ste jo napajali s svojo gorko krvjo — pozdravljeni!

Šli ste, da bi pobegnili brezbožni krivici, ki je zasužnjila človeka, po božji podobi ustvarjenega; vračate se, da oznanjate: od proda do proda, od vzhoda do zahoda je razprostrla svoje črne peroti krivica, ki je zasužnjila človeka, po božji podobi ustvarjenega!

Pozdrav vam in upanje, kajti živ je Kristov evangelij in se bo slavno razodel!

Vam pa, bratom onkraj morja, ki ste bolni in ubogi in strmite s koprnenjem proti domovini, vam, ki vas bo lačne in jokajoče obsvetlil sveti božič, vam najlepši pozdrav! Od srca do srca gre čista misel, z njo gre veliko upanje, do nebes kipeče!

Pozdravljeni! —

Povest o dolgem nosu.

Bilo je v nedeljo; zelo pusto, deževno in zaspano jesensko jutro. Gazil sem blato po dolgočasni dolenjski cesti, srečaval sem kmete, ki so prihajali v Ljubljano k maši, stare ženske, pisano oblečena dekleta; drugače pa je bila cesta tiha, izumrla, tako žalostna, kakor da bi se bila razlila moja duša po vsej pokrajini. Tam doli je dremal dolenjski kolodvor, osamljen in čemeren kakor samotna vaška štacija Bog vedi kje tam v istrski pustinji. Ob drugi strani ceste je bila gostilnica; šel sem po kamenitih stopnjicah ter sem stopil v prazno izbo.

Sedel sem k oknu, da se mi je odpiral razgled doli na blato in luže, na vegaste kmečke vozove, na oškropljena, nerodno privzdignjena ženska krila in na železniški vlak, ki je prisopihal časih, zaspano stokajoč, in je bežal dalje pred tem zoprnim, tihim jesenskim dežjem in iz te pokrajine, neizmerno obupne, kakor večnost sama.

Prišla je ženska in mi je prinesla vina. Kmalu pa so se odprle duri in vstopil je gost, ki se je ozrl po izbi s plašnim, čemernim pogledom, ter

je sedel v kot k drugemu oknu. Oblečen je bil v dolgo suknjo, ki mu je segala skoro do peta, okrogel, staromoden klobuk je imel na glavi in ga ni snel, ko je vstopil, temveč pomaknil ga je še niže na obrvi; okoli vrata je imel prevezano kričeče pisano, malomarno zavozlano ovratnico, kakor jih nosijo umetniki v velikomestnih asilih za ljudi, ki nimajo krova. Izpod klobuka je gledal nos, kakoršnega nisem videl še nikoli; čudno dolg je bil, malo rdeč, mehak, tako da bi se pač zazibal, če bi človek sunkoma okrenil glavo. Kmalu ko je vstopil, je vzel iz suknje robec ter ga je tiščal k nosu skoro neprestano; ozrl se je časih postrani name z nezadovoljnim, skoro očitajočim pogledom. Pil je molče kakor jaz; ob oknu je škropilo in potrkavalo enakomerno, prišKripal je časih mimo kmečki voz in ob okno je udarilo par debelih blatnih kapelj. Pokrajina je bila zmirom bolj pusta, nebo se je nižalo, vse je bilo sivo, brezbarvno; jutro samomorilcev in slovenskih umetnikov . . .

*

Takrat pa je sijalo solnce, takrat, ko je stopal mlad fant z veselimi koraki proti Latermanovemu drevoredu. Mlad in dolg fant je bil, nemarno oblečen; roke in noge so se opletale neokretno, kakor da bi ne sodile k životu, ali najbolj neokreten je bil njegov nos. Dolg je bil in mehak in se je nalahko zazibal, če se je glava sunkoma okrenila.

Ni je na svetu večje lepote, nego če sije večerno solnce na kostanje Latermanovega drevoreda in suje cekine na belo pot. Posebno velika je ta lepota, kadar se je človek od daleč spominja, in pa tedaj, kadar je mlad in zaljubljen in se sveti bel slamnik od one skrite klopi na desni strani. Veliko lepih stvari se je že dogodilo tam . . . ali se spominjaš, ti, ki je bil takrat tvoj obraz tako mlad in rdeč in ki so bile tvoje oči tako prešerne in žareče kakor najlepša Zupančičeva pesem? Ali se spominjaš, ti, in ali so tvoje oči še zmirom tako prešerne in žareče? Jaz, glej, sem še zmirom tako sentimentalen in lepe ženske ustnice so mi še zmirom bolj v číslih nego vsa slovenska literatura s kritiki in zgodovinarji vred . . .

Tudi tisti fant se ni brigal nič za literaturo, zato ker je bil lep večer in je sulo solnce rumene cekine na belo pot. In nalahko so pošumevali kostanji, pogovarjali so se Bog vedi o čem, smejali so se lepim zaljubljenim besedam, ki so jih poslušali večer za večerom . . . In fant je mislil vesele misli, gledal je tja na desno stran proti skriti klopi in srce mu je utripalo, zakaj od skrite klopi se je svetil bel slamnik.

Tam je bila Angela; o sladko ime!... Nekoč v nemirni, sladkožalostni noči se mu je bila zasnovala v srcu želja, kakor da bi bila prišla iz neznanega in prostranega sveta, in v tistem trenotku se je spomnil Angele in izpreletelo ga je po vsem telesu. Angela je bila najlepše dekle na

svetu. Imela je rjave, hudomušne, nekoliko poševne oči, zarezane skoro po japonsko. Obraz je bil širok in vesel, ali bradica je bila majhna in ozka; lasje so bili počesani na senca skoro do oči in so zakrivali vsa ušesa, tako da jih nikoli ni videl . . . Tedaj se je zgodilo, da je začel pisati pisma in delati verze. Pisma je pisal na zlato obrobljen papir in je risal z umetelno roko prelepe okraske okoli nadpisa. Verze je delal tako gladke in prijetno frizirane, da se je čudil, kako skromna je umetnost poetov. In srce mu je bilo lahko, kakor škrjanec nad poljem.

Lahko mu je bilo srce in zmirom težje. Prišla je mimo in komaj se je predrznil, da bi se ozrl nanjo; videl je, da se je nasmehnila, ali lica so mu vzplamtela, stal je okamenel in je gledal za njo. Pisal je lepa pisma, ali ležala so na polici pod šolskimi knjigami; delal je prijetne verze, ali tudi verzi so ležali tam . . . Nekoč pa je šel in je oddal pismo; mraz mu je bilo in bolan je bil ves; domov bi bil šel in bi legel in ugriznil v blazino, da, ugriznil v njeno rdeče lice . . . Še lepša so bila pisma, odkar je vedel, da gledajo nanja njene oči, da se jih dotikajo njeni beli prsti; in okrašena so bila na tako umeten način, da je težko popisati . . .

Narahlo pošumevajo kostanji, smejó se pritajeno; ugledali so ga bili, tudi njegov nos so bili ugledali in njegove mlade misli.

„Kaj poreče, ko me ugleda? Kdo, je pač mislila, da je pisal tista lepa pisma? . . . Nasmehnila se je, kadar sem jo srečal in pozna me.“

Kostanji pa so se pritajeno smejali in stresali so se narahlo celo rumeni cekini na beli poti. Tam se je svetil bel slamnik; srce mu je utripalo, stopal je neodločno in noge so se mu tresle. Prišel je in se je poklonil in jo pozdravil.

V tistem trenotku pa se je zasvetil njen obraz, pomežiknile so oči in iz pritajenega, težko zadržanega nasmeha se je rodil glasen, prešeren, neizmerno vesel smeh. Ozrla se je nanj še enkrat in smeh je bil glasnejši in prešernejši, vztrepetavalo je vse telo, glava se je nagnila nazaj in beli slamnik se je pomaknil v stran. Nato je vstala in je odšla po beli poti z urnimi koraki, a nežno telo se je še zmirom stresalo od veselega, prešernega smeha . . .

Stal je in mraz mu je bilo . . .

Glej, draga — ti, ki so bile tvoje oči tako prešerne in žareče — jaz ne znam več pisati ljubezenskih zgodb, odkar ne vidim več tvojih oči. Kako sentimentalno in genljivo bi zdajle lahko pisal — ali se še spominjaš mojih pisem, tako polnih poezije, da še zdaj, po tolikem času, vsa diše po rožah in vijolicah? Minilo je in kjer je bilo nekdaj toliko lepote, je danes sama žalost in vsakdanjost. Komaj se napravim, da bi pisal o ljubezni . . . da, komaj se dotaknem rože, pa uvene . . .

Tedaj, ko se je bila prešerno zasmejala, je opazil strahoma, kako dolg in neokreten mu je nos. Ugledal ga je hkratu od obeh strani, prijel ga je z roko ter ga stresel nalahko.

Obenem pa je zapazil še mnogo drugega. Prišlo mu je na misel, kako smešna so bila tista ljubezenska pisma z okraski okoli nadpisa in z zlatim robom, kako neskončno neumni in ničvredni so bili tisti gladki, prijetno frizirani verzi in kako je bil ves on sam preglobokega zaničevanja vreden. Tudi svojo obleko je ob tistem trenotku prvikrat ugledal, preozke in prekratke hlače, ki so se spodaj smešno opletale okoli gležnjev, pomečkani klobuk, staromodno in zamazano kravato — zbogom mladost, zbogom življenje!

Zavil je v tiho stransko alejo, kjer ni bilo nič rumenih cekinov na poti. Iz globokih večernih senc so se vzdigali kostanji v globoke večerne sence, šumeli so in se niso več smejali.

Blodil je do noči in nato se je vračal v mesto. Tam so bile ulice svetle, ljudje so se smejali in so bili veseli. Tudi ljudi je ugledal to noč prvikrat, živel je prej med njimi kakor med hišami; hodil je mimo, ali ni se zmenil zanje. In zdelo se mu je, da so se tudi ljudje nenadoma začeli zanimati zanj; čutil je na nosu vse polno ostrih, hudobnih in zbadljivih pogledov; bilo mu je celo, kakor da se je časih roka iztegnila proti njemu, kakor da so postajali in se ozirali za njim... Kanalje, brigajte se za svoje nosove!

Ej, zakaj bi se ne smejali? Domislil se je, da so se smejali že prej, da so se mu rogali na očitni cesti; to je bilo kakor je pač moralo biti; tako malo ga je žalil ta veseli nasmeh, kakor ga niso nič žalostile prekratke in preozke hlače, ki so se opletale okoli gležnjev . . . Ali ona bi se ne bi smela zasmejati.

Spomnil se je nanjo, lica so mu vzplamtela in pospešil je koṛake. Glavo je sklanjal globoko, najrajši bi si bil zakril z robcem neokretni nos. In iz tiste žalosti, ki je je bilo takrat njegovo srce polno, se je porajal neznosen čut. Zdelo se mu je, da mu nos raste, raste neprestano; napolnil je že vse njegove misli, duša je bila samo še prilepek na nosu, tudi tisto neznatno, neumno telo je bilo na svetu samo zategadelj, da je izrastel iz njega silen nos. Izrastel je in je rastel, sam svoje življenje je živel, iz same hudobije se je širil, iztegal v neskončnost, ker je vedel, da se mu ne more nič zgoditi. Tako se je zibal, pocincaval je prešerno in on je bil zaklet, obsojen, da živi v njegovi družbi vse to dolgo, žalostno življenje.

Ko je šel za vodo, kjer je bilo tiho in samotno, je postal in je iztegnil jezik, da bi videl, če doseže do nosu. Dosegel je.

*

Vso dušo mu je napolnil nos, tisto dušo, ki je bila prej vesel dom čudnih sanj in še bolj

čudnega upanja. Spominjal se je tistih sanj in rad bi jih časih priklical nazaj; toda nos je bil med njimi in med otožnim življenjem, ki ga je bil nastopil tisti večer.

Srečal jo je kmalu; zamišljen in osoren je šel po Poljanskem nasipu, po tisti ozki in samotni ulici, kjer se je dogodilo že toliko lepega. In ko je šel, je prišla mimo z drobnimi koraki in njene rjave japonske oči so se ozrle nanj, ne zabavljivo, temveč sočutno in blago. Ali on ni videl sočutja, samo tisti skriti nasmeh je videl, ki je kakor hipna senca vztrepetal na ozki bradici ter precej ugasnil. Umaknil se je urno, potisnil si je klobuk na čelo, čisto nehote se je prijel za nos ter je pobegnil.

Grenkoba se je bila razlila v njegovo ljubezen ter jo je vso oskrunila. Tudi ime Angela se mu ni zdelo več tako sladko. Kakšen je pač razloček med njim in med drugimi imeni, n. pr. Francko? Če sliši človek ime Francka, si misli takoj prijazen, okrogel obrazek in vesele oči, ki gledajo kakor dvoje golobic iz golobnjaka. Njene oči pa so poševne in skoro čisto japonske; pravijo, da je to interesantno, ali resnica je samo, da je grbec bolj interesanten nego naravno ustvarjen človek. Bog tudi vedi, zakaj si zakriva ušesa! Poznal je lepo žensko, ki je nosila nanosnik in so mislili, da je emancipiranka; naposled pa se je izkazalo, da ima eno oko stekleno ... Da bi nos vsaj ne bil sredi obraza, ko ga človek

takoj ugleda in ga ni mogoče vsaj za silo prikriti! . . .

Nezaupen je bil in sovražen; samo tedaj je bil zadovoljen, kadar je ugledal na človeku kakoršnokoli napako. Veselili so ga šepavci in grbci in ni se jih mogel nagledati; oziral se je za njimi in se je smehljal. Za silo se je zadovoljeval tudi z manjšimi hibami, ki jih je ugledal vselej že od daleč. Posebno so ga zanimale bradavice na obrazu ali celo na nosu; tudi mozolov ni zametaval. Nekoč je srečal človeka, ki je bil navidez popolnoma po božje ustvarjen. Toda glej, leva roka se mu je zdela sumljiva, preveč je bila mirna in rokav je bil preohlapen. Stopil je bliže, pogledal je natanko in se je sila razjezil. Clovek nima roke, ali rokav pa ima in nagubal, Bog vedi, napihnil ga je bil celo tako umetno, da bi premotil najboljše oči! Tako hodi po cesti in vara poštene ljudi in se laže, na tihem se pa smeje . . . Stopil je že, da bi ga ustavil ter mu povedal v obraz nekaj razžaljivega, toda zamahnil je z roko, ozrl se je še enkrat zaničljivo za njim ter je šel dalje po svoji poti . . .

Risal je še zmirom, ali nič okraskov več. Sama je plesala roka po papirju in je ustvarila čudne spake. Narisal je človeka, ki je imel dvoje grb, kar se vidi zelo redkokrat. Tudi človeka je narisal, ki je imel zelo dolg nos, na koncu preklan na dvoje. In še druge stvari, ki se jih ne da povedati. Čudno je bilo le to, da so bile tiste

spake podobne resničnim ljudem, ki jih je bil srečal na cesti. Najmanjšo, najnedolžnejšo hibico je pretiral tako grdo in brezčutno, kakor more delati kaj takega le človek, ki mu je duša že vsa oskrunjena. Pri miru ni pustil niti plešcev, niti spoštljivih, sključenih in betežnih starcev, lepo rejenih davkoplačevalcev, narodnih dam, ki imajo blaga in požrtvovalna srca, da, celo nekega dostojanstvenika, ki ga je srečal nekoč na Mestnem trgu, je preustvaril v svoji bolni domišljiji na tako hudoben način, da je izginila mahoma vsa spoštljivost in bi človek mislil, da stoji pred njim navaden žganjar . . .

In še bolj nego roka so se mu urile oči v škodoželjnem početju. Videle so skozi suknjo, skozi telovnik. Niso mu bile zadosti več telesne hibe, hodil je celo že za duševnimi, zalezoval jih prekanjeno ter jih vlačil na dan. Zanemarjal je šolo ter je pohajkoval po cestah. In ceste so mu bili muzeji. Srečal je tam človeka, ki bi si vsakdo mislil, da je iz dobre hiše in koristen ud človeške družbe. Ali šel je za njim, ogledaval ga je od vseh strani, prehiteval ga je, zato da se je potem spet vrnil ter mu pogledal srepo naravnost v obraz, v oči; odpel mu je suknjo, odpel telovnik, privzdignil mu je klobuk. In kakor ga je polagoma slačil, se je smehljal zmirom bolj zadovoljno. Prej gosposka, dostojna suknja je visela zdaj na človeku kakor prozorni havelok vagabunda; prej čista, bela polt, je bila zdaj vsa oskrunjena, umazana od

smešnega poželenja in neumnogrdih misli; izpustil ga je šele, kadar je stal pred njim polnag, osramočen in trepetajoč gobavec . . .

Tako torej se je zgodilo z njim.

*

Vsa zloba njegova pa je izvirala iz globoke žalosti, prešernost njegova iz sramu, predrznost iz bojazljivosti. Tisti večer, ko se je zasmejala ter odhitela z drobnimi koraki po beli aleji, se je završila njegova mladost in dopolnila se je usoda njegovega življenja. Mahoma so minile sanje, je minilo upanje; izkušen starec je bil, brez želja in brez prihodnosti.

Velikokrat še jo je videl od daleč, stopil je za drevo ter je gledal za njo, dokler ni ugasnil v gneči beli slamnik. Brez misli je stal in nič bolečine ni bilo v srcu, tako kakor se spominja človek nečesa lepega, kar se je bilo dogodilo Bog vedi kedaj in se sveti zelo nejasno iz daljave. Ni mu prišlo na misel nikoli, da bi moglo biti drugače; ali če mu je prišlo na misel, tedaj se je zgodilo to na tak način, kakor sanja človek časih, kako prijetno bi bilo, če bi se izprehajal tam gori po večernem nebu ter si prižigal cigarete ob svetlih zvezdah . . .

Ostavil je šolo ter je šel k advokatu za pisarja. Nikoli se mu ni sanjalo prej, da bo zasidral barko v tako pustem pristanišču. Ali izprevidel je, kako neumno bi bilo, če bi jadral

še dalje po prostranem morju; okužena je bila zdaj barka in ni bilo več pristanišča zanjo ... Hodil je po ulicah dolg in neroden, klobuk na čelu, rokave in hlače prekratke; hodil je in je iskal pohabljencev.

Kakor je rasla bojazljivost njegova, tako je rasla njegova zlobnost. Oči so mu bile že tako izurjene, da so videle skozi najdebelejši kožuh; nič mu ni bilo več skritega na svetu. Nezaupno in srepo je gledal izpod klobuka, ustnice so se rahlo smehljale; ali kadar je začutil na nosu radoveden pogled, je hipoma umaknil obraz, nerodno in neodločno je stopila noga in pobegnil je.

Občutljiv je bil in nezaupen, zato ni maral dneva in izprehajal se je po očitnih ulicah le na večer, ko je stopil lahko v to ali ono vežo, če je bilo treba. Izprehajal se je do noči, nato pa se je napotil v nedostojne in nesnažne kraje. Najbolj vesel je bil, če je zašel med same gobavce, ki so ga sprejeli prijazno in se niso spotikali ne nad njim in ne nad njegovim nosom.

Tam se je naposled tudi zaljubil. Tončka ji je bilo ime in bila je še skoro mlada. Kozava je bila in tudi šepala je nekoliko, pa se ni videlo zelo, če je hodila počasi. Ljubil jo je posebno zategadelj, ker ji je ugajal njegov nos. Sedela sta mnogokdaj na klopi v tihi krčmi, roka je ležala v roki in razgovarjala sta se prijazno, razgovor pa je tekel dolgo v noč. Ne da se po-

vedati, o čem sta govorila, zakaj gobavci imajo čisto drugo življenje nego oni ljudje, ki se izprehajajo ob belem dnevu po Mestnem trgu. Risal je tam časih ob brleči svetilki, Tončka je opirala glavo ob dlan in debele ustnice so se smehljale. „Ali je res taka?“ — „Nisem je videl, ali taka je pač . . . škoda, da nimam barve, naslikal bi ji še rumeno polt.“ — Tončka se je zasmejala. „Pa si jo imel zelo rad!“ — „To je bil nekdo drugi, zelo otročji in zelo neumen fant . . . Pij!“ —

*

In ti, draga, me vprašaš zdaj, kako se more zgoditi kaj takega samo zaradi ene minute, samo zaradi tistega smeha, ki je zazvenel veselo v lepi večer tam pod kostanji Latermanovega drevoreda? Samo zaradi Angele s tistimi prešernimi japonskimi očmi in s tako frizuro, da še ni bilo človeka, ki bi bil videl njena ušesa? Ej, draga, tudi jaz ne vem, zakaj se je to zgodilo. Samo to vem, da sem bil ves preplašen in se mi je odprlo pred očmi nekaj čudogroznega, ko sem se seznanil z njim in sem mu pogledal natanko v obraz. Poznal sem ga namreč. Poganjali so mu že brki, tudi brada je poganjala; redke, rumene kocine. In nos je rastel, zardeval je že pomalo; oči pa so bile rdeče obrobljene in so gledale nezadovoljno in nezaupno. Oblečen je bil slabo, ni se bril, in mislim, da se tudi umival ni pogostoma. Poznal sem ga, ali nato je izginil, utonil je v gneči. To

je bilo v tistem času, ko sem čul, da je napravil nekje v predmestju veliko nesramnost, o kakoršni se v dostojni družbi ne da govoriti. In nato se je izgubil.

*

Zmirom bolj pusta je pokrajina tam zunaj, nebo je bilo leglo tako globoko, da je že zakrilo tam streho dolenjskega kolodvora. In deževalo je — tisti neizmerno pusti jesenski dež, ko bi človek šel in se obesil . . . Jutro samomorilcev in slovenskih umetnikov.

Sedel je pri oni mizi in si ni več zakrival nosu, pač pa se je oziral name s srepim, skoro hudobnim pogledom. Nato je vstal, do peta mu je segala suknja. Bližal se je počasi, z nerodnimi koraki, ustnice so se muzale, zibal se je dolgi nos.

„Saj dovolite, da prisedem?“

In zdaj se mu je tresla od hudobnega smeha že tudi kocinasta brada.

V zadregi sem bil. Nisem ga spoznal in zdi se mi, da ga nisem videl prej nikoli. Pač je bil podoben tistemu fantu, vsaj po nosu, ali tisti fant je bil precej večji in takrat ni nosil takih umetelno zavozlanih kravat.

„Nič ne bodite razžaljeni! Mislil sem spočetka, da ste dostojen človek . . . toda . . . Kaj me ne poznate več?“

Stresel sem z glavo in nejevoljen sem bil.

„Jaz pa vas poznam, že precej po očeh ste se mi zdeli znani in pa zategadelj, ker hodite ob

takem vremenu po tako pustih krajih . . . Zakaj si zapenjate suknjo tako tesno? Nič vam ne pomaga, moje oči so bistre . . .“

In je prisedel, jaz pa sem ves trepetal od sramu in bojazni. Toda nisem mogel odgovoriti besede, tiščalo me je v grlu in moje srce je bilo polno grenke žalosti.

Zunaj pa je deževalo, deževalo neprestano. Kmečki vozovi so škripali mimo; prišla je po cesti ženska, visoko izpodrecana in do pasu oškropljena, tam preko polja je stokal vlak in para se je spajala z nizkimi, sivimi oblaki. Žalostno vse in izumrlo, kakor da bi se bila razlila moja duša po vsej pokrajini.

Jakobovo hudodelstvo.

Iz tistih krajev, kamor ne sije solnce, se je napotil Jakob, da bi se obesil. V tistih časih je bilo, ko so molčale tvornice, ko je pokrival prah silna kolesa in je tavalo tisoč delavcev ob belem dnevu po prašnih predmestnih ulicah.

V veži ga je srečal Jan, krojač. Obadva sta bila jetična, Jan in Jakob.

„Kam, Jakob?“

„Da napravim konec!“

„Čas bi bilo, čas bi bilo! Jaz pojdem jutri, mislim, če nocoj ne obležim . . . še tisto suknjo bi rad napravil.“

„Pa zbogom!“

„Zbogom in ne zameri, če sem ti storil kaj hudega!“

Še pogledala se nista, še v roko si nista segla in Jakob je šel.

Mračilo se je, živa je bila ulica. Jakob se je ozrl po temnih hišah, bolnišnicam in ječam podobnih, po jetičnih obrazih, po udrtih očeh, in v srcu njegovem je bila misel, bolj žalostna kakor smrt.

„Koliko vas je zdaj, bratje moji v Kristusu in trpljenju, ki hodite z menoj? Procesija gre, dolga procesija, da je ne pregleda človek. Od vzhoda se vije do zahoda, črna procesija nesrečnih in ponižanih . . . glave klonijo, temena so s pepelom posuta, vrv visi okoli vratu . . .“

Pa je prišlo Jakobu na misel ob tej poslednji uri, da je svet velik in prostran in da so morda kraji, koder se ne vije črna procesija, kamor sije solnce, da odseva žarko iz oči.

„Pogledal bom tiste kraje, predno umrjem, pogledal bom, če res sije solnce . . . saj dado še hudodelcu viržinko, predno ga ukanijo za dušo . . . Tudi jaz bom kadil viržinko!“

In je krenil iz pustih ulic ter stopil na široko cesto. Svetle luči so gorele tam, svetli so bili obrazi, oči so se smejale.

Na smeh je bilo Jakobu.

„Glej . . . lačen sem bil, kruha sem prosil in so mi dali kamen, ribe sem prosil in so mi dali gada, jajca sem prosil in so mi dali škorpijona . . . Zdaj pa, ko bom že skoro sit na vekomaj, zdaj mi kažejo rumen kolač. Celo dolgo življenje ugiblje človek: ali je kraj na svetu, kamor sije solnce? Sama tema, sam neprijazen mrak . . . In ko se oči zapirajo, da bi trudne zaspale, posije nenadoma solnce! Dolga leta v ječi uklenjen, po loki zeleni hrepeneč — in ko so noge slabe, ko je život bolan, počitka željan, ne svobode, se odpro duri brez potrebe . . .“

Na smeh je bilo Jakobu in zasmejal se je naglas, da so se ozrli gosposki obrazi.

Pa je stopil predenj lep gospod v dolgi črni suknji, s črnim klobukom na glavi, tenke roke oblečene v svetle rokavice. Na zardelem obrazu in na motnoveselih očeh se mu je poznalo, da je večerjal.

„Po smehu sem te spoznal, Jakob! Tako si se smejal, ko si bil otrok!“

Jakob se je zasmejal še glasneje.

„Če bi vedel, ti lepi gospod, prijatelj moj, kako dobro si povedal, bi se smejal z menoj!... Stvar je namreč taka in razodenem ti jo po pravici: smejal sem se poslednjikrat pred petnajstimi leti; natanko petnajst let je, ne več, ne manj... Lepo kratkokrilo dekle je šlo po cesti, ozrlo se je bogvekam, spoteknilo se je ob solnčnik in je padlo — takrat sem se zasmejal, da se je razlegalo; dekle je stopilo k meni z zardelimi lici in solznimi očmi in mi priložilo krščansko klofuto; pet let nato je bila moja žena; zdaj je jetična in bo kmalu umrla... No, kaj bi s tem? Da si me srečal včeraj, ne bil bi me spoznal, zakaj včeraj se še nisem smejal. Nocoj je stvar drugačna, nocoj se lahko smejem, drugim sem naložil svoje skrbi; en gumb imam v žepu, jutri bo pa Bog dal... Kaj misliš, kam sem se zdajle napotil?“

„Zdi se mi, Jakob, da si pijan!“

„Tudi pijan že nisem bil petnajst let; ne vina pijan, ne žganja; toda premisli malo, povej tistim, ki kratijo vinu pravico in čast: vsega hu-

dega sem bil pijan vsak večer. Samo troje otrok imam, ampak ker so bili lačni in ker so jokali, sem jih videl šestero; kapljice nisem okusil, ampak zibalo se mi je pred očmi in jezik mi je bil težak; od daleč nisem videl žganja, pa so se mi noge zapletale . . . Zbogom, prijatelj!“

„Kam?“

„Mrak je že, mudi se mi, še veje ne bom videl!“

Gospod ga je prijel za roko.

„Po pravici si govoril, Jakob, nič nisi lagal. Vsega hudega si pijan, ne vina; po lakoti dišiš, ne po žganju. Jaz pa sem vina pijan, ker drugače bi te ne bil spoznal in bi te še celo ne bil ogovoril na tej široki cesti med temi spodobnimi ljudmi . . . Malo postoj in poslušaj: če se ti res tako mudi zaradi tistega obešanja, pojdi z menoj in šel boš v večnost, kakor gre svat na veselo ženitovanje. Ne jokaje, ne vzdihovaje — v smehu in plesu je treba, da prestopi človek prag!“

Tako sta šla in sta prišla v krčmo, lepšo kakor cerkev.

„Pij, Jakob!“

Jakob je pil. Njegove misli, prej lene in trudne, topo in pijano dremajoče za pečjo, sloneče v krčmi, so se nenadoma vzdramile, izpregledale so in so se začudile. Težka je bila glava, klonila je k mizi, misli pa so sfrfotale kakor metulji, frfotale so bogvedikam.

„Lepo je bilo nekoč, prijatelj . . . koliko je tega? Petnajst let je, se mi zdi. Tam smo stali, fantje brez misli in prèz prihodnosti: ti si šel na desno, jaz na levo; ti si dosegel črno suknjo, jaz črno srajco; mene so vpregli v težki voz, ti pa si sedel vanj . . . Kdo bi tožil, čemu bi tožil? Jermen je samo eden, samo eden je bič; in smešno bi bilo, če bi voznik vlekel in tekel, konj pa švrkal . . . Ljuba duša, ti si voznik in jaz sem konj, ki so mu na stara leta noge odpovedale!“

Samo čašo vina je popil Jakob, oči pa so se mu nenadoma izbistrile, videl je bolj široko in bolj globoko nego kdaj poprej. Toda kar je videl, je bilo tako čudno nemirno, gibalo se je in zibalo, odskakovalo in padalo, izpreminjalo se neprestano. Njegov jezik ni bil več težak, toda govoril je hlastno in nerodno; misli niso bile dokončane, stavki ne celotni, sredi prekinjeni in preganjeni.

„Tako, prijatelj gosposki: pet let nato je bila moja žena! Lepa je bila in rada me je imela; zdaj ni več lepa in tudi rada, mislim, da me nima več . . . zakaj me nima rada, ljubi gospod, to boš kmalu razločil . . . Ali si že bil v tistih krajih, kjer je bil nekoč moj dom? Težka megla visi tam pod nebom, vse do ceste, do tal; obrazi, telesa režejo to meglo, in megla sega pod obleko, jé v lica, prijé se do pljuč, do krvi, do mozga . . . in glej, nenadoma so lica udrta, ležé oči v globokih

jamah, kloni telo, omahujejo noge . . . Ne hodi tja, tudi lepih deklet ni tam — prezgodaj se starajo, prezgodaj umirajo . . . No, kaj bi tam? . . . Mlada sva še bila, ko sva se vzela; sedemnajst ona, dvajset jaz. Poročila sva se zjutraj navsezgodaj, zato ker sva šla peš v cerkev; tudi kloburka ni imela sama in tudi ne svetle obleke; izposodila si je od prijateljic... na krilo je padla ob kosilu kaplja rdečega vina in plačala sva en goldinar; mislim, da je bilo preveč... Popoldne po svatbi sem šel jaz v tvornico, ona pa je šivala... Tako, moj gosposki prijatelj, se je godilo potem deset let: jaz sem hodil v tvornico, ona je šivala. Deset let . . . to je tako navadna, pusta beseda, kakor da bi rekel, recimo, deset požirkov vina... tebi so minila in komaj se ti pozna na brkih, komaj na zrelih očeh . . . tebi vesela minuta, meni trpljenje in groza brez nehanja!“

Gospod prijatelj je točil; gledal je na jetičnega obešenjaka z radovednim, nekoliko osuplim pogledom; ozrl se je časih po dekletih, ki so sedela za sosednjo mizo, in ni poslušal zelo natanko. Prijetni vinski duh mu je legel na misli, sladke so bile in hrepeneče.

„Poslušaj, lepi gospod . . . ali pa rajši nikar ne poslušaj. Kaj pripovedujem tebi? Sebi pripovedujem. Tudi obsojenec-hudodelec ne sme govoriti ob poslednji uri . . . nego s plešastim spovednikom; jaz ne potrebujem spovednika... Lepa sva bila obadva in mlada in rada sva se imela;

pa se pogledava čez deset let iz obraza v obraz: o Mara, Maša, Maruša, kaj si ti to? Kaj so to tvoje svetle oči„ kaj je to tvoj žametni obraz, kaj so to tvoje ustnice? . . . O Jaček, Jakob, kaj si ti to? Kaj je to tvoj veseli obraz, kaj je to tvoj moški smeh? No, Bog vedi, in tako sva bila obadva bolna . . . In kakor sva bila trudna in bolna, se nama je prikazalo življenje. In kakor se je prikazalo, je izginila vsa moč in vsa radost z njo . . . Nenadoma — kakor da se je vse podrlo in vse zvrnilo pred nama. In ljubezen — kam? In mladost — kam? Z drugačnimi očmi sva se gledala, z drugačnim glasom sva govorila, z drugačnimi besedami . . . Prej se je pripetilo, da sem sedel na tleh ter se lasal s svojim fantkom kodrolaskom — da si ga videl, prijatelj! Tudi on bo še nekoč — kaj je pravica, prijatelj? Umijva si roke: tudi on še pojde nekoč po tisti poti, ki jo hodim jaz nocoj! Oni dan je zajokal nenadoma; spal je mirno — pa se prestraši in odpre oči in zajoka . . . Kaj je zaslutil takrat, nebogljenček, kodrolasek? . . . No, zdaj se ne igram več z njim na tleh, ne zibljem ga več na kolenih. Pomisli čudo: strah me je otroka, strah me je njegovih oči, ozrem se nanj in izpreleti me in pobegnem . . .“

„Ali kaj, vraga . . .!“ se je začudil in razsrdil gospod. „Kaj so te spodili iz tvornice? Pij, prijatelj, in govori krščansko!“

„Spodili? No, vrata so zaprli, pa je! Zdaj hodimo po svojih potih, kakor je pač Bog ukazal! Koliko jih je šlo včeraj? Sedem, se mi zdi: troje se jih je obesilo, dva sta se utopila, eden je ubil ženo, otroke in sebe — ta je bil najbolj vesten in korenit —, poslednji pa je šel, oropal na cesti bogatega strahopetneža in se je smejal in se je dal ukleniti; ta je bil pameten, jako pameten in prebrisan: zdaj ga ne bodo spodili, zdaj mu ne bodo zaloputnili vrat pred nosom! . . . Vzrok: nesrečna ljubezen! Če bi šlo po tvojem, so se obešali, utapljali, pobijali otroke in ropali na cesti samo zaradi nesrečne ljubezni; o treh izmed tistih sedmerih so celo pisali: nesrečna ljubezen, ljubosumnost, to in ono, tako in tako . . . Jaz pa ti pravim, prijatelj, in prisegam: poznal sem človeka, ki je bil velik kadilec in je šel in se je utopil samo zategadelj, ker na nobenih stopnjicah in v nobeni veži ni več našel najbolj ponižnega ostanka; nikoli pa nisem slišal iz poštenih ust in bi tudi nikoli ne verjel, da se je kdo utopil zaradi nesrečne ljubezni . . . Glej, jaz imam ženo in, če premislim do srca ter se izpovem brez hinavščine, jo imam rad, dasi je zdaj jetična, sitna in suha. Rad jo imam in gledam, obsojenec, kako umira pred menoj. Nekoč se je ozrla na otroka, ki je ihtel v kotu brez glasu, kakor ihte starci; in takrat sem videl, kako je šinila senca preko njenega obraza — in glej, tista senca je ostala in je bila zmirom temnejša. Jaz pa, ki jo imam

rad, Maro, nisem stopil k nji in je nisem pobožal po tistem bolnem obrazu, temveč vztrepetal sem od srda in sem vzel klobuk in sem šel brez besede. Tako sem storil tudi nocoj, ko sem videl na postelji njen robec; na robcu je bila kri . . . in sem vzel klobuk in sem šel brez besede in se nisem ozrl ne nanjo in ne na kodrolaska, tudi ne na deklici ubogi, ki bosta na cesti prodani nekoč, duši nedolžni, ogoljufani že v materinem telesu . . . In sem šel — kaj ni to nesrečna ljubezen?“

Gospodu je bilo dolgčas, toda zgenilo se je tudi kakor sočutje v njegovem srcu. Peljal se je nekoč po pusti okrajni cesti in je slišal izgubljenega psa, ki je cvilil od lakote. Tako sočutje se je zgenilo v njegovem srcu.

„Pij in jej!“

Jakob se je ozrl po mizah, ugledal je od daleč rumen kolač.

„Kaj je tam?“

„Kolač je . . . kaj še nikoli nisi . . .? Prinesite sem!“

Jakob je objel kolač z obema rokama kakor otrok skledo.

„Kaj misliš,“ je rekel smehljaje, „koliko bi stal tale kolač, cel in okrogel, nerazrezan, kakor je?“

„Pet goldinarjev, mislim!“ je odgovoril gospod in se je tudi smehljal. „Drage so v krčmi take reči!“

Jakob je držal kolač v objemu in se je tiho smehljal, ustnice pa so se mu tresle.

„Kaj bi rekel kodrolasek, če bi ugledal nenadoma, tam na mizi . . . zaihtel bi, siromak, in bi si ne upal . . . Nesite stran! . . . Koliko si rekel? Pet goldinarjev? Glej, prijatelj, jaz sem se nocoj napotil veje iskat. In najbrž bi se ne bil napotil, če bi imel en goldinar v pesti; morda tudi samo eno krono. Bilo bi za večerjo, tudi še jutri za kosilo — in kaj se med večerjo in med kosilom še vse lahko pripeti! Morda bi bil prišel angel iz nebes — zgodilo se je, pisma pripovedujejo! Ali pa bi morda prišel blag človek — kaj ni več blagih ljudi na svetu? Zgodbe prisegajo! Ali pa bi se naposled zgodilo čudo in prodal bi med večerjo in kosilom še tisto malo krvi, kar je je ostalo v mojih rokah . . . En sam goldinar, ne pet! Tam pa leži — stopi in vzemi! — pet goldinarjev leži tam: lepa pečena skorja, z mandlji posuta, lepa rumena sredica, polna rozin! . . . Kaj je pravica, prijatelj?“

Gospod se je nasmehnil, toda vesel ni bil njegov smehljaj, tudi ne prijazen.

„Nisem jaz delal pravice, ne postav! . . . Prijatelj, kaj ne veš več, kaj sem ti rekel: če se ti zdi potrebno, da se napotiš v večnost, napoti se tja kakor svat in ne delaj kislega obraza ter tudi ne pripoveduj žalostnih zgodb! . . . Vesele kraje bi ti pokazal rad, pojdi z menoj!“

In sta izpila in sta šla.

Prišla sta v veliko dvorano, čudezno razsvetljeno. Sto korakov je bila dolga, sto korakov široka. Gosposka družba, vsa bela in svetlopisana, je sedela za pogrnjenimi mizami, gledala visoko z galerij, izza pozlačenih okvirov. Pa se je vzdignilo zagrinjalo, zapela je vesela godba, skrita pred odrom, in na odru so zaplesale devojke, v kratkih krilih, kakor zvezde bleščečih, vse gole do ramen, globoko do grudi in čudolepe.

Sedla sta in gospod je naročil dragega vina. Odtod, odondod se je ozrl začuden obraz na Jakobovo zakrpano suknjo, na njegovo umazano srajco, na njegov obešenjaški obraz.

„Odkod ti? Od katere zvezde?“

Ko je Jakob točil, se mu je roka tresla; ko je gledal, so se luči zibale; ko je poslušal, ni razumel glasov.

„Kako ti je pogodi?“ se je smejal gospod.

„Kje je to? Kje sva?“ je jecljal Jakob.

In gospod se je smejal še glasneje.

„Kaj te še nikoli ni bilo tukaj?“

Samo pogledal je Jakob z motnimi, tiho začudenimi očmi.

„Ne pij, Jakob, ne pij preveč, drugače ne boš videl veje!“

Gospod se je smejal, zmirom boljše volje je bil.

„Poglej tisto žensko, Jakob! Kako se ti zdi? Ali je jetična ali ne?“

Globoko razgaljena, prešerna in lepa ženska je prišla mimo; ponujala je rdeče nageljne in bohotno razcvele rumene rože.

Jakob je gledal; pol bojazni, pol studa je bilo v njegovih očeh.

„Koliko stane ta ženska?“ je zajecljal. Gospod pa se je zasmejal krohotoma.

„Na vejo misli, Jakob, na vejo, ne pa na ženske! . . . To ni pet goldinarjev, kakor kolač, dragi moj . . . to je premoženje! Delaj eno leto in nič ne jej in nič ne pij, pa boš zmogel en poljub od tistih ust, ki se ti zdajle tako zaničljivo smehljajo!“

Jakob se je sklonil preko mize, gledal je srepo in plaho.

„Kaj se godi tam?“

Prešerna in lepa ženska je ponujala rožo gospodu, ki je bil star, plešast in rumen. Jakob je prijel za ramo gosposkega prijatelja, pogledal ga je in je pritisnil kazalec na usta.

„Koliko?“ je vprašal rumeni gospod.

„En goldinar!“ se je sladko zasmejala golo-gruda gospodična.

Gospod je položil goldinar na mizo, vzel je rožo in je še poduhal ni.

„En goldinar!“ je vzkliknil Jakob.

„Ne nori! Zakaj bi ne plačal goldinarja?“

Jakob je na dušek izpraznil kozarec in lica so mu zardela.

„Ali si razumel? En goldinar! Ali veš, kaj je to: en goldinar?“

„Že si povedal, Jakob! Glej na oder!“

„Ne . . . tja glej, tja glej, kaj se tam godi!“

Jakob se je vzpel na stolu, oprl se je ob mizo z obema rokama, obraz je bil bolj udrt kakor kdaj, iz globokih jam so se lesketale oči.

Tisti plešasti, rumeni gospod je prijel goldinarsko rožo s palcem in kazalcem, zamahnil je dvakrat z roko in roža je zletela preko dvorane na tisto stran, kjer je sedelo mlado črno dekle, v beli bluzi, z mogočno frizuro. Na tla je padla roža, prišel je natakar in jo je pohodil.

„Hudodelec! Hudodelec!“ je zakričal Jakob in je planil.

„Hudodelec!“

V tistem trenotku je stal poleg rumenega gospoda, stisnil ga je za vrat z obema koščenima rokama, tako da je gospod belo pogledal in je omahnil.

„Hudodelec! Ali veš, kaj je to? Ali veš, kaj je en goldinar?“

Zapenila so se rumenemu gospodu ustna, zasinela so mu lica. Gosposki prijatelj Jakobov je trepetal, oziral se je, skril se je ter je pobegnil.

Nato pa so prišli, pa so vklenili pijanega hudodelca in so ga gnali; s palicami in solnčniki so bíli po kuštravi glavi, po upognjenih plečih . . .

To je bilo Jakobovo hudodelstvo.

Kovač Damjan.

I.

Lastno trpljenje je kakor zrcalo, v katerem spozna človek trpljenje drugih. Kdor ni trpel do krvi, ostane otrok in ni videl življenja.

Nekoč, ko sem bil še mlad, sem prišel k uredniku leposlovnega lista.- Blag in ljubezniv človek je bil, ogrnjen v pisano dopetno haljo, iz dolge pipe je kadil in je dajal nauke neizkušenim ljudem.

„Forma je dobra in obeta veliko!“ je rekel. „Ampak,“ je rekel, „najpoprej je potreba, da spoznate življenje! Učite se, ljubi moj, glejte s široko odprtími očmi, primerjajte in spoznavajte! Šele življenje samo vam bo pokazalo pot do resnične in velike umetnosti!“

Tako je rekel; jaz pa nisem razumel njegovega nauka, zato ker sem trpel, še preden sem bil izpregledal. Zdaj, ko sem izpregledal in ko vidim, kar sem čutil, se spominjam z ljubeznijo tistega urednika; blag otrok je bil in ni videl življenja.

Pred nekaterimi dnevi pa sem govoril v kavarni s človekom, ki mu je bil podoben.

„Zakaj," je rekel, „zakaj imaš v loncu samo tiste temne barve, od sive do črne? Iz krajev slikaš, kjer si doma. In tvoje ulice so prašne in ozke, tvoje hiše so kakor ječe in ubožnice, tvoji ljudje so bolni od rojstva, jetični, mrki in tihi, da bi se jim človek ognil. Jaz pa sem bil v tistih krajih in nisem videl ne takih ulic, ne takih hiš in ne takih ljudi! Ti imaš naočnike hudo zameglele, da ne vidiš veselih oči; imaš posluh močno potvorjen, da ne slišiš veselega smeha. Jaz pa sem videl drugačne ulice, drugačne hiše in drugačne ljudi!"

Nadalje pa je še rekel:

„Trpljenje, o katerem govoriš, je kakor črna, nepremagljiva in nespremenljiva usoda. Nikjer nisem videl obrazov, ki bi imeli tisto črno znamenje na čelu. Tvoje oko je kakor začarano; namesto da bi videlo celo podobo, kakor je svetla in temna, vidi samo njeno mrzlo senco. Otroka vidiš, kadar joka; če se smeje, se ne ozreš nanj; zaljubljenca vidiš, kadar je izkrvavel v ljubezni; dokler je vriskal, ga nisi poznal; starca, ki mu je bil zadnji vzdih obenem zadnje trpljenje, si pokrižal po čelu, ustnih in prsih; njega pa, ki je smehljaje doživel, še poškropil nisi! Tako si brata svojega ogrnil s svojim črnim plaščem in si zaklical: glejte, človek!"

Jaz sem bil žalosten in nisem vedel, kako bi mu odgovoril. Solnce je bilo v njem, da bi bilo zmirom! Da bi nikoli ne pogledal v večnost,

kamor pogleda samo tisti, ki je trpel! Najvišje raste drevo, ki je vzklilo iz solz . . .

Povedal sem mu zgodbo, kakor se je vršila od začetka do konca.

II.

Kovač Damjan se je ženil. Mlad je bil in močan, radost očem. Doma je bil iz moravskih krajev, na jeziku in na hoji se mu je poznalo. Čiste so bile njegove oči in kadar se je nasmehnil, je bil kakor otrok.

Nekoč, ko je bil lep in topel večer, se je vračal iz tvornice. Prijetno mu je bilo, bočila so se mu prsa v dišečem vzduhu, od juga poslanem, in smejal se je, ko sam ni vedel zakaj. Takrat je srečal dekleta, kakor mu še ni videl enakega.

Majhna je bila, tenka in sloka, da bi jo Damjan vzdignil z eno samo roko. Tudi obraz je bil droben in bel, rjave oči pa so se smejale in so pozdravljale.

Damjan je obstrmel, zasmejalo se mu je v srcu, hitro je stopil do nje in jo je prijel pod pazduho.

„Kdo si?“ je vprašala in se je prestrašila.

Sklonil se je k nji in je odgovoril z nerodnim jezikom in nerodnim glasom:

„Damjan sem, kovač, iz moravskih krajev doma, in bi rad šel s teboj, da te spremim do vrat, ker si lepa!“

Pogledala mu je v obraz z velikimi očmi in se je nasmehnila.

„Pa pojdi!“

Tako sta brez dolgih besed sklenila prijateljstvo za zmirom.

„Povedal si, kdo da si!“ je rekla. „Ampak nič drugega ne vem o tebi, ne kako in ne kaj!“

„Damjan sem, kakor sem rekel, in kovač, stanujem pa skoro tam, kjer sva se srečala. In komaj sem te ugledal, sem te rad imel. Zdaj pa mi ti povej, kdo da si, zato da bom še bolj vesel!“

„Meni je ime Štefka, moj oče je pismonoša, moja mati je bolna; jaz pa hodim v tvornico in pletem tiste rute, ki imajo dolge čipke; štiri goldinarje zaslužim na teden!“

Damjanu je šinila kri v lica in sram ga je bilo; zakaj rad jo je imel.

„Za štiri goldinarje . . . Kakšen pa je gospodar?“

„Hud človek je!“

„Ali ti je kaj rekel?“

Damjanu se je tresel glas, Štefka pa je molčala in je pogledala v tla.

Obadva sta molčala dolgo in obema je bilo težko pri srcu.

In ko je nehal molk, sta se prijela za roko.

„Nič se ne boj!“ je rekel Damjan. „Zmirom bom ob tvoji strani; kadar bo potreba, samo reci, pa te bom od daleč slišal!“

„Saj ni potreba," je rekla Štefka, „da bi te klicala! Komaj se bom spomnila nate, pa ne bo huda nobena beseda več!"

Ker sta bila že pred vratmi, sta se vrnila.

„Zdaj pa povej," je rekel Damjan, „kako in kaj! Po mojih mislih je, da bi napravila kar takoj poroko in svatbo!"

„Pa bodi po tvoji volji; samo treba je, da te pokažem očetu in materi!"

Tako sta vse do konca ukrenila in sama nista več vedela, kaj bi besedovala; kajti srce je bilo polno ljubezni in lepih misli.

Pred vratmi sta se poslovila, kakor da sta se ljubila od vekomaj.

III.

Damjan je prišel k njim in je bil velik gospod; ves črn, uljuden in počesan.

Mati je sedela v starinskem naslanjaču, globoko sključena, v blazine zakopana, in se je ozrla z velikim, radovednim pogledom na Damjana.

„Ne bo več dolgo!" je pomislil Damjan, ko je videl njen obraz.

Oče ga je pozdravljal z veselim glasom in mu je stiskal roko.

„Po žganju smrdi, nesrečnik!" je spreletelo Damjana. Štefka pa je slišala njegovo tiho misel in je zardela od sramú in žalosti. Damjan jo je

pogledal z ljubeznijo in se je nasmehnil, da bi jo potolažil.

Izba je bila siromašno opremljena; pritajena bridkost je bila zapisana na zidu in skrb je sedela za pečjo. Tako se je ozrl Damjan in je vse pregledal in premislil z enim samim pogledom.

„Ona trpi, kakor ne bi smela, če bi bila pravica drugačna, nego je! Oče, ta suhi, motnooki, rdečenosi pijanec, ne vidi nič in ne misli nič, komaj na službo, nesrečnik! Mati je vajena trpljenja, morda ga še ne čuti več. Samo ona čuti, ves tovor je na njenih plečih, na teh slabih, otroških. In še smehlja se, otrok, nosi križ, da ji reže v ramo, pa se smehlja! Jaz pa bom prevalil tvoj križ na svoja pleča, zato ker sem močan, in te bom odrešil!“

Ko je vse tako dognal in razčistil, je bil dobre volje, kakor po storjenem težkem delu. Štefka je kuhala čaj in tudi maslenega kruha je prinesla. Damjan pa je razložil očetu vse natanko in po vrsti, odkod da je doma, kako služi kruh in kako da misli s poroko. Zdelo se mu je, da oče ne posluša tako, kakor je treba poslušati važne besede; nasmehnil se je časih s sladkim nasmeškom in je pokimal takrat, ko ni bilo čemu kimati. Nenadoma je vstal in je stopil v kuhinjo; ko se je povrnil, je bil rdeč v lica in je dišal po žganju.

„Odrešil jo bom!“ je pomislil Damjan in je pogledal temno. „Še tri tedne, pa jo odrešim...

vsak dan trpljenja njenega bi bil greh na njeni duši!“

„Ampak mudi se vama, hudo se vama mudi!“ se je nasmehnil oče; nasmehnil se je, nato pa je zavzdihnil: „Kako bova zdaj, starca nadložna, od vseh zapuščena? Prazen bo dom . . . pust in prazen!“

Naslonil je glavo ob dlan, oči so se mu zalile s solzami.

Damjana je spreletelo kakor stud.

„Niso se iz srca, iz žganja so se izlile solze . . . Še ne misli nanjo — od njenih skrbi bi živel in od njenih bridkosti, pa bi še jokal zraven!“

Tudi po materinih licih so tekle solze, ampak obraz je ostal bled in miren, brez misli.

Damjanu je bilo, kakor da je leglo nekaj pustega in sivega v njegovo srce: vse veselje je ugasnilo. Ko se je poslovil, je bil hudo prestrašen in poln globokega usmiljenja.

„Eno samo uro — pa sem že komaj dihal, kakor da je bila kuga v zraku. Ona, svetnica, pa se še smehlja, nosi križ in se smehlja!“

Tisti večer je visoko vzklila njegova ljubezen in je prepredla s koreninami vse njegovo srce.

IV.

Štefka je ogrnila ruto in ga je spremila, ker je bil lep večer.

Na stopnjicah, komaj da sta zaprla duri, se je privila k njemu in občutil je v grozi, da je vztrepetalo od tihega joka vse njeno drobno telo. Vzdignil jo je kakor otroka in ni mogel izpregovoriti besede.

„Zdaj si videl; daj mi roko, če ne prideš več!“

„Rad te imam, ker sem videl!“

Ona pa je bila resna ves tisti večer in tudi ob slovesu se ni nasmehnila; Damjanu se je zdelo, da govori z globljim glasom in bolj počasi.

„Ali verjameš na spomine?“ je vprašala nenadoma.

„Nobenim vražam ne verjamem.“

„Nič na vraže ne mislim; na tisti spomin mislim, ki se oglasi v srcu, kakor da je natihoma Bog sam izpregovoril . . . Nenadoma ugasne vse veselje, grozo občuti človek in zdi se očem, da vidijo v daljavo. Tako se mi je zgodilo, ko si stopil v izbo in je šinila senca preko tvojega čela . . . Spomin je bil.“

Damjana je zazeblo v srce — tudi on je občutil spomin . . .

„Strah me je zdaj same!“ je rekla Štefka. „Komaj da se poslovíš, se mi zdi, da ne bo nikoli resnica in da se nič več ne povrneš! Saj tri tedne ni dolgo, kakor ura bi minili, če bi spomina ne bilo in strahu. Tako pa mislim, da se bo nenadoma čas ustavil in da ne pride nikoli tista nedelja, da bo stala tam daleč, kakor svetla gora. Sinoči ko sem dolgo mislila nate, se mi je za-

zdelo, da stojim na križpotu: tam je čisto kratka pot, tam so trije tedni; belo hišo vidim, ki me izza kostanjev pozdravlja; ampak ne grem tja, temveč se napotim kakor po božji zapovedi na dolgo strmo pot, ki je samo trpljenje in ki nima konca . . .“

Damjan je molčal; njemu, močnemu, ki nikoli ni jokal, se je stisnilo grlo, da ni mogel izpregovoriti; in sam je bil jezen, da je molčal.

„Jaz pa vem, da si zdaj žalosten zaradi moje žalosti. Toda ne zameri: tako je polno srce, da solze kar same lijo . . . in da bi jih ne vjela, če bi jih v perišče lovila!“

Takrat pa se je sklonil Damjan k nji in ji je položil obedve težki roki na rame.

„Dekle, povedal sem ti, kako rad te imam! Tudi ti nič storil nisem, da bi ti bilo hudo zaradi mene. Žalostna si, ker ti je kanila poneveda doma žalost v srce, kakor kane zjutraj mesečina v izbo. Daj, da mine ta žalost, da ugasne hitro kakor mesečina zjutraj, otrok ti moj! Bolj kakor sebe te bom branil, bolj bom branil najino ljubezen! Ti pa se nič ne boj in nič ne misli, smej se vsem spominom! Še tri tedne in nič več!“

Ko sta se poslovila pred durmi, je pogledala Stefka proti nebu, ki je bilo z zvezdami posuto, in je zavzdihnila:

„Čemu je potreba teh bridkostnih solza . . . in teh hudih skrbi . . . in vsega strahu? Nebesa pa so samo ena!“

Tako sta se poslovila obadva žalostna in zaradi žalosti bolj priklenjena srce do srca, nego z vrvjo in železom.

V.

Ves zamišljen je bil Damjan, ko je stopil v svojo izbo in je prižgal svečo. Prišle so hude slutnje, kakor volkovi iz gozda.

„Ni dobro, če se ženi človek z žalostno mislijo, kakor ni dobro, če stopi v cerkev z grehi obložen. Njene besede niso bile, ki so me napravile žalostnega; iz besede same se ne porodi bridkost. V meni je že bila, le vzbuditi jo je bilo treba!“

Tako je spoznal in razločil, pa se je prestrašil svojega spoznanja.

„Če je bila v meni bridkost, odkod je prišla, kedaj je vzklila in iz katere prsti? Od matere ni, nikoli nisem bil žalosten; če sem bil tepen, sem se smejal. Prvikrat sem jo občutil nocoj: iz ljubezni je porojena skrb in bridkost!“

In ko je to razločil, je bil žalosten še bolj in je globoko povesil glavo.

Skrb pa je rodovitna njiva; čez noč rodi spoznanje in učenost.

Sveča je gorela, Damjan je ležal na postelji, roke pod težko glavo, in je premišljeval.

„Kako pač, čemu pač? Tako sem živel petindvajset let, šel sem naprej, kakršen je bil vihar, nisem se ozrl nikamor in nikoli nisem klonil hrbta. Zdaj sem ugledal to svetnico, kakor da sem ugledal večno luč, pa sem omahnil! . . . Sam sem bil in sem veselo žvižgal; zdaj ko sva dva, me je strah!“

Komaj je tako zavzdihnil, je planil s postelje in je obstrmel pred groznim spoznanjem.

„Saj zato, ker sva dva, saj zato me je strah!“

Z dolgimi koraki je begal od duri do stene, da se je tresla izba. Krilil je z rokami, kakor da bi hotel prijeti tisto grozo, pogledati ji natanko v obraz, da bi jo spoznal dodobrega ter jo s pestjo premagal.

„Zato ker sva dva! . . . Eden in še eden sta dva — tako ni več na svetu! Eden in še eden — je skrb; tako je na svetu! Prevdarimo, kar postavimo in obesimo vse, kamor sodi: čevlje pred duri, suknjo na klin! Nič strahu; če so strahovi v hiši, jim moram pogledati v oči, da bom vedel, s kom imam opravila!“

Težko se je zvrnil na posteljo, položil je roke pod glavo in je namršil obrvi.

„Tukaj ste — pozdravljeni! Saj sem vas slutil, ko vas še nisem poznal! . . . Zase skrbeti — lahka skrb! Skrbeti za druge — sladka skrb! Kaj pravite, — v teh rokah da ni več moči, da bi izkopal z njimi golimi krasni zaklad za tistega otroka nedolžnega, blagoslovljenega? Kje pa je

tista sila, ki bo uklenila te roke, iz železa kovane?“

Še nadalje je premislil.

„Da bi, recimo, izgubil delo, Bog vedi zakaj... drugam! In če bi ga drugod ne bilo... če bi ga ne bilo drugod!“

Vse njegove misli so postale nenadoma kakor pred visokim zidom in niso mogle dalje. Zato so krenile na drugo stran.

„Kako je to? Kdo pa je to naredil?... Tukaj roke, dela vredne in željne, tukaj glava, mislim nastežaj odprta, tukaj srce, ljubezni polno... pa bi s tem vsem kar v jarek! Lahko bi se zgodilo, že se je zgodilo, sam sem videl — kdo je tako naredil?... Tam se vozijo k poroki, v mnogoštevilnih lepih vozovih, sam sem jih videl, in ničesar jih ni skrb. Smejo se in nič ne mislijo. Ali jih je ustvaril Bog po svoji podobi, kakor nas, ali jih je ustvaril po drugačni? Drugačno življenje jim je dal, drugačne misli in drugačne skrbi?... Zakaj mu je radost, ki je slaboten in čemeren, kar je meni bridkost, ki sem močan in vesel?... Ne zase ne dela, ne skrbi, in ne zanjo; pa se vozita obadva in ne skrbita nikamor; zase skrbim in zanjo, za obadva bi delal; pa me je strah; kdo je tako naredil?“

Premišljeval je dolgo; in ko je do konca premislil, je bil toliko žalosten, da so se mu zasolzile oči prvikrat v življenju.

VI.

V tistih časih je prihajal v deželo črn strah, groznejši od védomca, bolj željan krvi in mladega življenja. Prikazal se je na obzorju teman in silen kakor sodnji dan. Več strahu je šlo pred njim, več smrti za njim, nego ob kugi in lakoti.

Preveč so bili delavci nakopičili bogastva, zdaj je ležalo tam, nikomur v prid, in je trohnelo. Tistim, ki so ga nakopičili, je bilo prepovedano; tisti, ki jim ni bilo prepovedano, so ga imeli sami dovolj in preveč.

Bogastvo leži na kupih — kam z delavci? Na cesto z njimi. In na cesto se je izlila črna vojska.

To je bil védomec, ki se je bil prikazal na obzorju ter je legel, kri sesajoč, na vso deželo. Dolga je bila noč. Ko se je vzdignil napojen, je ležalo tisočero izsesanih trupel in nihče se ni zmenil zanje . . .

Tovarišev Damjanovih je bilo takrat in v tistem mestu natanko trideset tisoč. Tovarišev namreč, ki so spoznali najprej začudeni, nato prestrašeni, naposled besni, da ne samo nimajo premoženja, kakor ga nikoli niso imeli, temveč da tudi rôk nimajo. Po nerodnem načinu, kako so utikali roke v hlače, se jim je poznalo, da takega niso bili vajeni. Spočetka so se zbirali v dolge procesije, izprehajali so se po cestah, kjer so stale bogate hiše, in so kričali po delu in kruhu. Go-

sposki so dajali posla, drugim ljudem so bili v spotiko in nadlego. Nazadnje pa so se naveličali. Nekaj jih je bilo zaprtih, nekaj izgnanih, nekateri so bežali v daljne kraje, Bog se jih tam usmili! Največ pa jih je bilo, ki so oslabeli od vsega hudega in niso mogli več na cesto. Od gladu pač niso pocepali, tako namreč, kakor je navada: v sedmih dneh; ampak so ljudje na svetu, ki umirajo od gladu zelo počasi, po več let celo; to so trdne nature . . .

Damjanu je bilo, kakor da so ga udarili s kolom po glavi.

„Kako pač? Kakšna pravica je to?“

Mislil je namreč: delo si je prilastilo pravico do mene, kakor si jo prilasti stroj do kolesa in jermena; torej imam tudi jaz pravico do dela, — kaj pojde stroj brez jermena in koles?

Tudi kolo se je ustavilo in jermen z njim; tvornice so se zaprle in črna vojska se je razkropila po ulicah.

Dolgo je mislil Damjan, pa ni mogel razumeti in dognati. Občutil je, da se je zgodilo nekaj strašnega in nadvse krivičnega, pa ni mogel pogledati krivici naravnost v obraz, da bi jo spoznal in ogovoril. Ni šel s procesijo, ki se je napotila na gosposke ceste, ker je bil truden od žalosti. Še bolj je bil truden od črnih, nerazmotanih slutenj, ki so težko tiščale na njegovo srce; zdelo se mu je, da je nenadoma pogledal v drug svet, ki ga prej nikoli ni videl.

„Čegav hlapec sem? Kdo je moj gospodar, da me lahko ubije, ne da bi ga tožili? . . .“

Šel je po temni ulici z upognjeno glavo, zamišljen in mrk; srečalo ga je deklè, ki mu je pogledalo v obraz; Damjana je izpreletelo, vztrepetal je in se je vzdramil. Kakor v kolobarju so se zavrtele njegove misli na čisto drugo pot. Tam, kjer je stal, se je naslonil ob zid in ni videl drugih ljudi; v lica pa mu je bilo mraz.

„Kako bi ji povedal? Odrešenik, zdaj se me usmili, zdaj je ura, ko te prvikrat prosim!“

Ugledal jo je nenadoma, tako natanko jo je videl, kakor da bi stala pred njim. Oči je videl, ki je segla vanje neznana groza. In še besede ni izpregovoril, vse so bile zaklenjene v grlu; toda ugledala je njegov obraz in je prebledela sama.

Tako natanko jo je videl pred seboj, tako je občutil njeno grozo, da se je čudoma vzdramil, ko ga je nekdo sunil s komolcem. Neznan človek je bil, ki se je doteknil s prsti klobuka, zamrmral besedo ter šel hitro mimo.

S hitrimi koraki se je napotil Damjan proti domu.

„Ne bom ji povedal . . . jutri še ne . . . Čemu bi ji pravil? Morda me je Bog blagoslovil, morda se mi že jutri odpro vrata drugod; veliko je mesto in velik je svet . . . Ne bom ji povedal!“

Tako je sklenil v svoji ljubezni; njegovo srce pa je bilo do vrha polno žalosti.

VII.

Hodil je po mestu prvi dan, hodil je drugi dan in sedem dni. Sedmi dan pa se je naredilo, da je dobil hlapčevsko službo, ki se mu je zdela nekoč sramotna; povesil je glavo in je zahvalil Boga, kajti lačen je bil.

Pozno na večer se je vračal domov, truden, poln sramu in bridkosti. Kakor se je zgodilo vselej, je postal na križpotu, dolgo stal in premišljeval; in kakor vselej, je široko zamahnil z roko.

„Ne pojdem . . . ne bom ji povedal te žalosti in sramote . . . umrla bi!“

Prvi dan je zamahnil lahkotno in je brez skrbi izpregovoril. Že drugi dan pa je pomislil: „Glej, čakala bo, ozirala se bo proti durim . . . do poznega večera bo čakala!“ Tretji dan pa ga je zabolelo v srcu in občutil je, da se je obremenil s težkim grehom. Naposled pa se je udaril s pestjo in je vzkliknil z ihtečim glasom, kakor otrok: „Pa kaj bi zdaj . . . kako bi zdaj povedal, ko je prepozno!“

Samota je ležala težko na njegovem srcu, težje od vsega zla in vse bridkosti. Globoko je občutil željo po izpovedi, tisto grenko, največje hrepenenje, kakor ga ni občutil prej nikoli. Bolj strašen je bil ta molk, nego je bil strašen njen prebledeli obraz. In ko ni spal, je pomislil trepetajoč: bolj vroče so zdaj njene solze, nego bi

bile, ko bi klečal pred njo, da ji izpovem, kako me je udaril Bog!“ . . .

„Zvečer pojdem!“ je rekel zjutraj. Zvečer se je premislil, prestrašil se je in je zamahnil. „Zdaj sem truden, Bog sam vedi, kaj bi govoril, jokal bi morda celo! . . . Jutri rano stopim tja, hitro stopim, povem svojo besedo in pobegnem!“ . . . Tudi rano ni šel in tudi ne opoldne.

Ko pa se je njegovo srce do dna razbolelo od žalosti in od kesanja, se je hitro priplazil v bližino, pogledal je proti oknu. Okno pa je bilo svetlo.

„Ne spi!“ je pomislil. In kakor vroč potok so se izlile solze iz srca, iz vše krvi. „Tam sedi čisto sama, še zmirom morda gleda proti durim. Bluzo ima še oblečeno, lasé še spletene, da bi me lepa sprejela . . “

Ugledal je senco v oknu in se je umaknil v temo. Tam je čakal, dokler ni ugasnila luč. Tako je čakal sedem večerov.

Ko pa je ob osmem večeru pogledal proti oknu, je bilo zagrnjeno in temno.

Spreletel ga je strah, sam je čutil, kako ga je v lice zazeblo. Noga je stopila proti durim, brez zapovedi, kakor v sanjah; pred stopnjicami pa se je okrenil in se je vrnil v temo.

„Nič več ne čaka name!“ je rekel najpoprej.

„Ni se še vrnila!“ je rekel nato.

„Obolela je!“ je rekel naposled in je pritisnil obe pesti na senci.

Tako se mu je zdelo, da je stal in čakal do polnoči in čez; okno pa je bilo temno.

Opotekal se je proti domu kakor pijan, omahovaje in ropotaje je stopal po temnih lesenih stopnjicah.

Ko je odprl duri, ga je udarilo od temena do nog in stal je kakor okamenel.

Sveča je gorela na mizi; na stolu je sedela Štefka.

VIII.

Globoko upognjena je sedela, ovratnik ogrnjen, na glavi slamnik s črnim trakom, tako kakor je bila prišla; samo svečo je prižgala, zato da bi je ne bilo strah same in da bi jo videl, kadar pride.

Ko je stopil na prag, je takoj spoznal vse, kakor je bilo: čakala je nanj od zgodnjega večera, ko se je še dremotno svetlikalo v izbo; čakala je in se ni genila, roke na kolenih, glavo upognjeno; njene mirne oči pa so bile uprte proti durim tako naravnost, kakor so bile zdaj uprte nanj.

„Dolgo sem te čakala!“ je izpregovorila s tihim glasom; narahlo so se zgenile roke na kolenih. Oči so bile svetlejše in večje.

Ko jo je videl pred seboj, plaho in ubogo, je občutil z vso bolestjo svoj težki greh in bilo mu je, da bi se zgrudil prednjo. Besede pa ni bilo, da bi jo izpregovoril.

Štefka je vstala in mu je strmela v obraz; tam je videla njegovo ljubezen in se je nasmehnila tako narahlo, da bi nihče drugi ne bil opazil, kakor njegova prestrašena ljubezen.

„Čemu nisi prišel?“

Glasnejši in mehkejši je bil njen glas.

Prijel jo je za rame in jo je posadil na stol; sam je sedel nji nasproti. Nenadoma je bil miren in ves strah je izginil.

„Zato nisem prišel, Štefka, ker sem te rad imel. To najprvo spoznaj in verjemi!“

„Verjamem ti!“ je rekla.

„Ker verjameš, vem, da me imaš rada. — Zdaj pa ti povem vse po vrsti, brez prikrivanja, pa nikar ne jokaj in ne bodi te strah . . . Zaprli so tvornico, vse so nas pognali na cesto, ne marajo več našega dela. Tako se je zgodilo pred tednom dni. Zdaj sem hlapec, služabnik živine. To je začetek ceste; kam drži, vidiš sama, saj so odprte tvoje oči! — Kako sva rekla? Čez tri tedne, sva rekla? Zdaj reciva čez leto dni . . . čez leto dni, reciva! . . . Tega, glej, ti nisem mogel povedati; kakor razbojnik sem stal pod tvojim oknom . . .“

Povedal je in se je mahoma začudil, da je bila vsa mirna, da ni zajokala, da še trenila ni z očesom. Celo nasmehnila se je; on pa je vztrepetal ob njenem smehljaju.

„Ali še veš, Damjan, kako sva govorila o spominih? Ti nisi verjel, jaz pa sem verjela in

strah me je bilo . . . Čisto razločno je potrkal takrat spomin na moje srce; in tudi na tvoje je potrkal, zakaj videla sem, kako si povesil glavo... Glej, vse, kakor je bilo naznanjeno, se je zgodilo! Že drugi večer te ni bilo več k meni, jaz pa se nisem čudila, da te ni bilo. Čakala sem te do polnoči, ko je bila ulica tiha in so bila vrata zaklenjena, pa sem vedela, da ne prideš. Tudi sem vedela, da me imaš rad. Ko te drugi večer ni bilo in tudi ne tretji večer in ko te ves teden ni bilo, pa sem se prestrašila in sem koprnela po tebi vsa bolna. Tako kakor si ti koprnel — od daleč sem slišala tvoje ranjeno srce . . .“

Gledala mu je naravnost v obraz, njen glas je bil mehak in miren, Damjana pa je spreletelo kakor tiha, nepoznana groza.

„Kako pač . . . kako, Štefka? Saj nisi nič žalostna, saj te ni nič strah — kaj še solze ni vredno, še vzdiha ne, da izpustiva roke, ko sva se držala že tako trdno? Trije tedni — korak je bil; dolgo leto, dolgo leto in še čez — trnjeva romarska pot . . . če se nanjo ozrem, se mi opotekajo noge in rajši zatisnem oči . . . Kar obadva, Štefka, zatisniva oči, zato, da bo prej minila ta trnjeva pot!“

Pogledala mu je v obraz; njena lica so bila čisto bleda, njene ustnice pa so se nasmehnile.

„Saj ne bo nikoli minila ta trnjeva pot!“

Planil je k nji, prijel jo je za obedve roke in jo je stisnil tako krepko, da je vstala.

„Kaj si zdaj rekla? Grešila si pred Bogom in pred menoj!“

Ko je vstala, svoje tenke roke v močnih njegovih, se je privila čisto blizu k njemu. In govorila je tako tiho, da so se njene ustnice komaj premikale in da je razumel samo strah njegov.

„Saj ni bil tebi poslan spomin, le meni je bil poslan . . . ne smeš me več imeti rad — zato sem te čakala, da ti povem!“

Izpustil je njene roke in je stal bled pred njo.

IX.

Dolgo sta molčala obadva; bilo je, kakor da raste bolestno spoznanje iz obojih src.

Stefka je povesila oči in je prijela za kljuko.

„Daj, da pojdem!“

Damjan je stopil pred duri.

„Ostani! Rad te imam in rekla si, da me imaš rada. Vse drugo, karkoli bodi . . . vse drugo je krivica in midva sva nedolžna . . . Povedal sem ti; še ti povej, da bo potolaženo tvoje srce!“

„Daj, da pojdem!“

Že je bil strah v trepetu njenega glasu. Damjana je spreletelo in sam se je prestrašil.

„Zdaj ne smeš odtod! Ne smeš, dokler ne poveš! Samo bridkost je bila v mojem srcu, v tvojem pa je strah!“

Prijel jo je krepko z obema rokama, potisnil jo je na stol in je stopil prédnjo, velik in čokat;

komaj je videl njeno bojazen, je bil močan in je zaupal v svojo moč. Sedela je tam, život upognjen, roké sklenjene v naročju; njen obraz, droben in bel, ni razodeval samo plahosti, tudi skrito grozo je razodeval.

„Razodeni!“ je rekel. „Zdaj govorim poslednjikrat, nato pa bom čakal do polnoči in do jutra, da izpregovoriš!“

Dolgo sta sedela; obadva sta gledala v tla in obema je bilo težko; od srca do srca je šla misel in zmirom bolj je bila žalostna . . .

Nenadoma je vzkliknila; premočan, predolgo pritajen v prsih se je izvil iz stisnjenega grla hripav glas.

„Ne smeš slišati! Ne smeš vedeti!“

Mirno jo je pogledal.

„Povej! Čakal bom . . . do polnoči, do jutra!“

Vztrepetala je kakor v hudem mrazu, ozrla se je nanj z velikimi očmi in ustnice so se nasmehnile tako čudno kakor na jok.

„Čisto blizu se k meni skloni, Damjan, zato da ti bom natihoma povedala . . . In komaj da boš slišal, Damjan, takoj pozabi in ne povej nikomur. Nato pa mi odpri duri in samo roko mi še daj!“

Sklonil se je globoko k nji, tako da ga je v lica zebel mraz njenih lic. Šepetala je tako tiho, da je komaj čutil dih iz njenih ust; besed ni razumel, razumel pa je grozo, kakor je bila.

„Oče moj, nesrečnik . . .“

Nato je razumel zgodbo nesrečnika od začetka do konca in je globoko povesil glavo.

Štefka je vstala.

„Bog se nas usmili; tebi, Damjan, pa vsi njegovi blagoslovi!“

Takrat jo je vzdignil kakor tisti večer, ko se je ustrašila spominov.

„Kaj misliš, ti otrok brez greha, da te bom zdaj pustil samo, ko je tvoja bridkost največja? Zdaj šele se je stočila kri iz tvojega v moje srce; in nobena vrv ne drži tako trdno kakor trpljenje! Zdaj šele si moja in na vekomaj te ne izpustim!“

Samo vzdignil jo je in samo te besede je rekel; ona pa je v plahih sanjah, v temnem, poluzavednem upanju čakala teh besed; kakor obsojenec, ki gre poslednjo pot, upa na oproščenje in na paradiž.

Zdaj ni več solzá, Štefka, zdaj ni več bridkosti!“

Pogladil ji je lasé raz čelo, pobožal ji je lica.

„Drugi so grešili nad nama, midva nisva grešila! Kaj je drevo krivo, če ga zlomi vihar in kaj je list kriv, če ga odnese veter? Tako se je nama zgodilo. Pa če naju še hujše udari kazen božja, si bova pogledala iz obraza v obraz in se bova rada imela. In če bi navsezadje obadva... če bi navsezadnje obadva, o Štefka, umrla od vse bridkosti — v oči bi si pogledala in bi se rada imela!“

Tako je govoril Damjan, kovač, ker je bilo njegovo srce polno usmiljenja.

X.

Z desnico jo je božal po mehkih laseh, v levici je držal njeno tenko desnico. Zatisnila je bila oči, globoko v lica so ležale njene temne trepalnice; trudna je bila.

„Ali si še pri meni?“ je vprašala kakor v spanju.

„Na vekomaj; zaspi brez sanj!“

„Ne spim!“ je rekla tiho in ni odprla oči. „Samo rada bi še eno minuto, ali če Bog dodeli, celo dve minuti, da bi bilo tako ... da nato pojdeva, kakor sva se srečala ...“

„Greh so take besede, Štefka; na vekomaj te ne izpustim! Ko si prišla žalostna k meni, te imam rajši, nego sem te imel, ko si se še smehljala; bolj ljubi mati bolnega otroka, v trpljenju spozna ljubezen. Tudi tvoj križ bom vzel na svoja pleča, ki so krepkejša od tvojih!“

Vzdignila se je na komolcih in ga je pogledala z velikimi očmi.

„Moj križ? Ne izkušaj Bogá ... na smrt bi se obsodil sam!“

„Če si obsojena, je treba, da se obsodim tudi jaz. Kamorkoli drži pot — roko v roki pojdeva! ... Ne vstani, Štefka, še si odpočij, ker si trudna od žalosti! ... Obedve roké mi daj —

kako so mrzle te uboge roké! — zatisni oči in poslušaj! — Zdaj je bilo težko obema, tvoja bridkost se je v potoku prelila v moje srce. Ampak treba je, da si obriševa te solzé, da premisliva bistro vse do konca, ker kratek je čas. Ni pametno, da bi se jokala nad očetom in da bi mu očitala; pred Bogom bo izbrisal greh, pred ljudmi ga ne more, kakor se več ne vrne na jezik izgovorjena beseda. S solzami ne bova madeža izmila. Z vzdihovanjem ga ne bova odpihnila. Samo eno je!“

S širokim pogledom mu je strmela v obraz; v pogledu pa ni bilo upanja, strah je bil.

Za hip je Damjan umolknil in se je ozrl v tlà. Nato je govoril počasi in tiho.

„Samo eno je! Treba je tistih tristo srebrnikov, treba jih je . . ., da rešiva očeta in povrneva zanj, če jih izkopljeva iz tal. In ker jih je treba, jih bova dobila . . . kjerkoli . . . Še teden dni da je časa? Dosti časa je . . . ne bodo ga gnali in sodili, siromaka grešnika!“

Vzdignila se je hitro in ga je objela okoli vratu.

„Ne, Damjan! Kar si zdaj govoril, misli, da nisi govoril! Tudi on, siromak, je rekel: kjerkoli, in je vzel . . . Ne takih besed, Damjan, strah me je! . . . Glej, sam si razsodil: midva nisva kriva, midva nisva grešila . . . O Damjan, naj bo najin delež samo trpljenje, ni treba še krivde in greha!“

Damjan je osupnil.

„Bog se me usmili, Štefka: ne razumem te, ker te nečem razumeti! Ali ti ni zdaj segla v dušo misel, ki je smrten greh nad mojo ljubeznijo?“

V njenih očeh so bile solze.

„Rekel si: kjerkoli. Da bi rešil očeta grešnika in povrnil zanj — kjerkoli! Kar si rekel, je bil smrten greh nad najino ljubeznijo! Ko si izpregovoril, je potrkal spomin na moje srce; zato sem se prestrašila!“

„Nemirna si, vsa polna težkih sanj; teden dni trpljenja in bridkosti — dovolj je bilo zate! Zato vidiš strahove, ki jih bdeče oči ne vidijo, slišiš besede, ki jih nihče ni govoril. Štefka, vzdrami se, in drugače boš gledala!“

Prijel jo je za roko.

„Zdaj pojdiva; zatoheł je vzduh v tej ozki izbi, na srce lega, tako da je bolest še večja. Zunaj pa je lep večer. Ko boš pogledala v nebo in boš videla zvezde, ti bo vse lahko in smejala se boš strahovom!“

Ona pa se ni nasmehnila; povesila je glavo in je šla radovoljna z njim.

XI.

Topli večerni vzduh jima je dahnil v lica in obadva sta globoko zavzdihnila. Tako jima je bilo, kakor da sta prišla iz cerkve, od spovedi. Ulice

so bile vse tihe in temne. Sivi oblak, ki je do poznega večera visel nad mestom, se je bil že razmaknil in jasno je sijalo nebo.

Počasi sta šla po ulici, s tihimi koraki, in držala sta se za roko; gledala sta v zvezde, ki so svetle plavale nad vso to veliko bridkostjo, in sta dolgo molčala.

Ko sta prišla do njenega doma, sta si pogledala v oči.

„Saj je lep večer," je rekla ona, „ob tem lepem večeru se posloviva. Tako bo za zmirom lep spomin zate in zame in s sladko mislijo bova gledala nekoč na ta lepi večer . . ."

„Res je lep večer," je rekel on, „in ob tem lepem večeru skleniva zvezo na vekomaj. Ni tvoj strah tako močan in je ni moči na svetu, da bi te izvila iz mojih rok! Zdaj je sklenjeno in zavezano — bodi kakorkoli!"

Pozvonil je ob vratih.

„Pojdi, Štefka, zatisni oči in zaspi v sladkem miru. Zakaj nič več ni skrbi in nič več bridkosti! Misli, da je bilo in da ničesar ni več; misli, da se ti je sanjalo o grozi in žalosti — pa si odprla oči in svetel dan se ti je zasmejal v obraz!"

Težki koraki so drsali po veži, kakor da se je bližal v copatih debel človek. Čemerna hišnica je odklenila vrata; svečo je imela v roki, pozdravila je zlovoljno.

„Zdaj pojdi!" je rekla Štefka.

Damjan ji je pogledal od blizu v obraz, v oči, in je videl do srca. Stopil je za njo v vežo, vrata so se zaklenila za njima.

„Dokler tako gledajo tvoje oči in dokler je tak tvoj obraz, te same ne pustim!“

Šel je z njo po stopnjicah, stopil je z njo v izbo.

Stopil je v izbo, stal je pred durmi osupel in osramočen, niti ni videl njenih prosečih, vse plahih oči.

Skoro prazna je bila izba; ena sama postelja je stala ob steni, ne mize ni bilo, ne stolov, ne ogledala in ne podob. Na postelji, zakopana v blazine, je ležala mati, drobna in zgrbljena, sam okostnik s topo strmečimi očmi. Na nizki klopici ob vzglavju je sedel oče; zaspane in zalite so bile njegove oči, ustnice so se držale na jok; očitno je bil pijan.

„Pojdi . . . ne zameri . . . roko mi še daj!“ je prosila Štefka.

Hipoma je vstal oče, ves obraz se mu je razjasnil.

„Damjan, moj zet, moj dragi! Saj sem vedel, da prideš, zmirom sem rekel — in glej, prišel si! Ná roko, ná desnico! Pravi ta nespametna Štefka — kaj bi z njo, otrok je pač! — pravi, da te nikoli več ne bo, da te je sram. Kaj, sram? Ne-sreče sram? Ne bil bi pošten človek in jaz bi ukazal: Damjan, ki nisi pošten človek, otroka

mojega se ne dotikaj! Ampak natihem sem vedel, kdo da si!... Zakaj mi ne daš roke, ko ti jo ponujam?“

Kakor ukovan je stal Damjan, pogled srep, roke ob životu.

„Kaj ste storili?“ je vprašal. Teman in ukazovalen je bil njegov glas.

Oče se je umaknil za korak; nenadoma je bil ves majhen, plah, in je trepetal.

„Jaz nisem... jaz nisem... Kaj bi?... Božja volja je bila... božja roka me je udarila... Bog se usmili mojih grehov!“

Mrzle, drobne roke so se božajoč doteknile Damjanovih.

„Usmili se!“

Pogledal je s temnim očesom nanjo, ki je stala majhna in tenka pred njim; pogledal je na očeta, ki je trepetal ves skljućen, kakor da bi se bal udarcev.

„Čemu usmiljenje, koga bi se usmilil?“ je izpregovoril Damjan tiho. „Božja stvar je usmiljenje, ne moja! Sodnik nisem in nisem prišel sodit! Ampak rad te imam in moja stvar je, da te varujem vsega hudega... Teden dni si trpela, trpi še teden dni; drobna si, tvoje srce pa je močno; kadar ti bo hudo v tej grozi, zatisni oči in pomisli, kako lepo in blago nama bo nekoč!“

„Bojim se zate, tvoje velike ljubezni se bojim!“

Očetov obraz se je nenadoma razvedril.

„Tako se govori, Damjan, kakor si zdaj govoril! Kaj bi človek povešal glavo, če ga nesreča zadene? Kar je bilo, je bilo — pa veselo v prihodnost! ... To pa tarna in joka in medli ... kaj si je izmislila? Ná, ozri se po izbi — vse prazno! Kakor da so razbojniki prišli opolnoči! ... Vse je prodala, vse odnesla, v trmoglavosti svoji ... kdo bi kaj dal za tisto brkljarijo? Ne sebi ni pomagala, ne meni in nikomur ne, spati — spati pa moramo na tleh, kakor popotniki! Ali se to spodobi, vprašam te, Damjan? ... Da bi vsaj dala kaj ... ampak tišči tam, skrila je! ... Kaj gledaš jezno, Damjan? Saj nič hudega ne rečem, saj nič ne očitam! Dober otrok je, Bog mi je priča, ni mu enakega na svetu!“

Damjan je zamahnil z roko, ni mu pogledal v obraz.

„Tako storite, kakor ona ukazuje ... ne genite se iz hiše, potrpite ... Čez teden dni pridem!“

„Saj sem vedel ... o Damjan ... zmirom sem vedel natihem, da si ti naša rešitev in naša pomoč!“

Damjan je ponudil Štefki obedve roki.

„Tako stori, Štefka, kakor sem rekel. Potrpi teden dni in ne daj, da bi te premagala bridkost!“

Okrenil se je hitro in je šel.

Štefka je stala s svetilko nad stopnjicami in je gledala za njim, dokler ni stopil v vežo.

Ko mu je čemerna hišnica odpirala vrata, se je ozrla nanj s sovražnim pogledom.

„Službo je zapil, nato stole in omare, zdaj pa bo še hčer in svojo dušo.“

In je zaloputnila vrata za njim.

XII.

Komaj je Damjan stopil na ulico, je postal ter se ozrl, kakor da se je vzdramil iz globoke pijanosti.

„Človek krščanski — pa kam, kod? Rekel sem — premislil nič!“

Ves strah je planil v srce, upognil je hrbet, kakor da se je bila hiša zrušila nanj. V srdu in zaničevanju se je nasmehnil sam sebi.

„Obljubil sem veliko . . . res, lepo je obljubovati, posebno prijetno, kadar nič ne stane! O, zamahnem z dolgo roko, o, obljubim, kar vam je drago, kolikor vam je treba . . . in velik stojim pred vami, ves češčen, odrešenik, pomočnik, od samega Boga poslan . . . kanalja, fej!“

Šel je dalje, čisto v tuje kraje, hodil je tako hitro, da mu je bilo vroče.

„Lep tovor sem si naprtil, zares! Kaj nisem mogel zgrabiti tega otroka z obema rokama . . . pa stran, pa dalje . . . briga me svet in vse drugo! . . . Živela bi, saj sem močan . . . in devetkrat močnejši bi bil zanjo! . . . Ampak ne . . . Damjan je plemenit človek, Damjan je vsemogočen človek, Damjan bo vse storil, vse lačne bo nasitil, vse žejne bo na-

pojil, vse pijance bo vzdignil iz jarka . . . Kako? Bog vedi kako! Vreča cekinov od nebes, pa bo!“

Zlovoljen in žalosten je begal po ulicah; in ko se je ozrl, je bil daleč zunaj mesta, in na vzhodu, nad meglenimi holmi, se je svetlikala rana zora. Udaril se je s pestjo po čelu, zaklel je ter se je napotil proti domu . . .

Tako se je godilo v noči od sobote do nedelje.

Še bolj jasno je spoznal Damjan resnico, ko je prespal vse svoje nemirne misli in so se vrnile ob svetlem dnevu z vse drugačnim licem. Prej groza in bridkost, da je srce trpelo, v trpljenju komaj napol razumelo — zdaj očitna težka skrb. Črn in strašen je bil hrib od daleč — od blizu strme pečine, da se je ustavil korak že ob vznožju.

„Obljubil sem . . . po pravici in vesti sem obljubil . . . Da je prišel razcapan popotnik mimo in da jo je videl, pogledal ji v srce — tako bi ji bil obljubil, kakor sem storil jaz! . . . Resnico je govorila: na smrt sem se bil obsodil! Ampak obsodba je bila sklenjena in podpisana po pravici: pred ljudmi sem kriv — ne pred njo in ne pred Bogom!“

Tako je mislil v nedeljo.

V ponedeljek na večer pa se je sešel v krčmi s svojim tovarišem v nesreči, z enim izmed tistih tridesettisočerih. Razložil mu je svojo stvar.

„Tristo goldinarjev torej . . . samo tristo srebrnikov . . .“

Tovariš se je zasmejal naglas.

„Samo tristo torej? Nič več? Niti vinarja več?“

In se je smejal tako veselo, kakor da je bil slišal imenitno burko.

Damjan pa se je čudil.

„Kaj sem ti povedal kvanto? Ni stvar tako vesela . . . Ampak glej, zakaj bi jih ne dobil, teh tristo forintov? Svet je tako bogat . . . komaj trohica bi bila od tega bogastva, nikjer bi se ne poznalo, nihče bi ne opazil; jaz pa bi s to trohico rešil človeka in dušo!“

Tovariš se je naslonil s komolci na mizo.

„Če bi te ne poznal, Damjan, bi mislil, da si znorel . . . Ali si burke uganjal, Damjan, ali si resno govoril?“

„Ni mi do šale nocoj, že dolgo mi ni! Resno sem govoril, kakor še nikoli poprej!“

„Torej si vendarle znorel!“ je vzkliknil tovariš. „Povej to na cesti, kar si meni povedal, pa te bodo uklenili in gnali!“

Damjan ga je pogledal.

„Vendarle jih bom dobil, zato ker jih moram dobiti!“

Tudi tovariš je bil nenadoma ves resen in je dolgo molčal; nato se je ozrl na Damjana izpod čela, nezaupno in sumljivo, in je izpregovoril tišje.

„Če jih boš dobil, tistih tristo . . . ali veš, kako jih boš dobil, Damjan? Samo eno je . . . tudi jaz sem že mislil na tisto!“

Spogledala sta se in sta obadva povesila oči. Tisti večer nista več govorila besede in se nista videla nikoli več.

XIII.

Dnevi so prešli, kakor da jih je Damjan v eni sami kratki uri presanjal; in komaj se je vzdramil, je bila sobota in je napočil sodnji dan.

Zgodaj je vstal Damjan in je mislil tako mirno, kakor misli obsojenec ob jutru smrti.

„Saj je še daleč do večera, saj je še celih dolgih dvanajst ur!“

Prelep je bil dan, ulice in hiše so bile praznično svetle, okna so mežikala v žarki luči.

Damjan ni šel delat, še domislil se ni na službo in na gospodarja; napotil se je nevede v čisto drugo smer in je romal po ulicah. Čutil je pač globoko, da čaka v daljavi teman večer, kakor brezdno, in da mora naravnost tja, da nobene druge poti ni. Toda obšla ga je čudna lahkomiselnost, ki mu je bila prej popolnoma neznana in ki je samo poslednji božji dar obsojencu.

„Saj je še dvanajst dolgih ur!“

Nikoli ni dan tako hitro minil; le blisnil je mimo, kakor da se je bil v visokem loku čudoma prevalil od vzhoda na zahod; komaj je Damjan pogledal proti nebu, je bil mrak.

V neznani ulici, v neznanem predmestju je stal Damjan.

„Zdaj je čas... Zdaj se je treba napraviti... da ne zamudim . . .“

Pa ni vedel ne kam, ne kod; samo to je vedel, da je treba hiteti. Ko je to pomislil in občutil, ga je spreletel mraz od hrbta do nog; zakaj nenadoma je bilo vse čisto blizu in jasno pred njim, nenadoma je stal pred brezdnom, da sam ni vedel kako.

„Tja je treba najpoprej!“ je izpregovoril naglas. „Za božjo voljo, kod sem hodil, kam sem mislil!... Ves teden nisem pogledal tja... in še nocoj, ob poslednji uri, nisem pogledal . . . strah me je bilo, bojazljivca! Zafrečkal sem čas, zapravil po nepotrebnem, pijan sem bil, razbojnik!“

Hitel je po ulicah z dolgimi koraki, ves zasopljen; in noč je bila, svetilke so gorele, ko je dospel.

Blizu hiše, blizu svetlega okna se mu je korak ustavil; Damjan je obstrmel in se je zgrozil pred samim seboj.

„Čemu pa sem kolovratil kakor norec . . . čemu v ta kraj! Saj nisem še nič opravil . . . o Bog, odrešenik . . . ves teden sem prespal!“

Ozrl se je proti oknu in okno je bilo svetlo; kakor živo oko je gledalo nanj. Hitel je dalje, toda komaj je hitel sto korakov, je postal.

„Saj je treba najprej premisliti, kam! Ves dan sem spal, ves teden! Zdaj vsaj je treba . . . česa, prijatelj Damjan, česa je treba? . . . Zdi se mi, da sem pijan... od skrbi in bridkosti pijan!“

Ko je urno zavil ob oglu, se je zaletel s komolcem ob spodobno oblečenega človeka, ki se je hudo prestrašil. Tudi Damjan se je prestrašil; pogledal je spodobno oblečenemu človeku v obraz in je videl lepo svetlo brado in čiste oči.

„Kaj bi temu ne rekel?“ ga je spreletelo. „Kaj bi mu ne rekel, da rabim samo . . . in da bom plačal z močjo svojih rok . . .“

Izpregovoril je naglas.

„Gospod, ne zamerite mi nikar . . . jaz sem Damjan, kovač . . .“

Gospod se je doteknil roba svojega klobuka in je hitel dalje.

„Saj ni razumel!“ je pomislil Damjan. „Da je razumel, bi bil takoj . . . vraga bi bil, prav nič bi ne bil!“

Ves jezen je bil sam nase in sram ga je bilo.

„Tako zapravljam čas; na pravljice mislim, na bajke . . . na čudeže upam! . . . Morda bo celo sam sveti Krišpin, ali pa sveti Miklavž . . . o, in ura že bije! Ona morda zdaj . . . njeno okno je bilo svetlo, od daleč sem videl . . . morda zdaj napravlja večerjo, tudi vina je morda kupila za ta veseli večer . . . in lepo se je oblekla . . . tudi lase je spletla tako, da bi se razveselil . . . O Bog, usmili se naju, usmili se grešnikov!“

Kakor je bil velik in močan, mu je bilo do joka. In je stopil v žganjarnico.

XIV.

V žganjarnici je bila gosta megla; iz nje so strmeli, kakor iz mračne daljave, topi, zapiti obrazi.

„Žganja mi dajte!“ je zaklical Damjan.

Vsi so se ozrli nanj.

„Pijan je!“ so rekli in se niso več zmenili zanj, ki je stal ob zidu in pil iz zelene steklenice.

Kadar je okusil Damjan žganje iz prijaznosti do tovariša, ga je v veži pljunil iz ust. Tisti večer pa ga je božalo po grlu kakor sladek plamen in svetle misli so kipele iz plamena.

„Žganja še!“ je vzkliknil.

Z nezaupnim očesom ga je pogledal krčmar in mu je prinesel žganja; čisto od blizu mu je presodil obraz.

„Saj si bolan!“ je rekel krčmar.

Zakaj Damjanova lica so bila bleda in njegove oči so sijale.

„Brigaj se zase in za svoje zdravje!“ je odgovoril Damjan osorno. Nihče ga ni vprašal več in nihče ogovoril, kajti Damjan je bil visok in plečat.

Kakor prvo, tako je izpraznil drugo steklenico.

„Zdaj je že prepozno!“ je premišljeval in je gledal v meglo. „Zdaj sem že pijan; zdaj ne morem ne k nji in nikamor ne morem. Vse je izpolnjeno zdaj, vse končano . . . kakor da sem bil mrtvorojen . . . Tudi v službo ne pojdem več . . . ne maram tistega hlapčevskega dela . . . kaj bi zdaj

tam? . . . Ne maknem se več, ne ganem; naj se dovrši stvar kar tukaj . . . Žganja še, ti leni krčmar!“

Krčmar je postavil žganje predenj in je zmajal z glavo.

„Kaj je pač storil, koga je zadavil?“ je pomislil. „Cokat je in močan, krvi pa nima na rokavu!“

„Kaj je pač storil?“ so pomislili gostje, v grehu domujoči.

Ko je izpil Damjan tretjo steklenico, mu je zdrknila na tla in tudi sam je omahnil. Opotekel se je proti durim in je stopil na cesto. Tam je bila lepa noč.

„Joj meni!“ je vzkliknil in se je udaril z dlanmi po sencih. „Kaj ni že polnoč? Ubil sem človeka, dušo ubil! Joj meni, ljudje božji, joj meni!“

Par ljudi je postalo na ulici. Voz je pridrdral mimo, voznik je kričal.

„Spoti, pijanec, krava, spoti!“

Damjan se je mukoma vzdramil in se je ozrl z motnimi očmi.

„Saj sem na ulici, pa kričim kakor . . . Bog mi pomozi, upijanil sem se ta sveti večer! . . . Ona stoji ob oknu, posluša korake, čaka name in velika je njena vera . . . o Bog!“

V črno suknjo zavit, suhljat in plah, je hitel mimo gosposki človek; izpod klobuka se je ozrl

na Damjana in se je hitro umaknil s tlaka na cesto.

Z dolgimi koraki je stopil Damjan k njemu, prijel ga je za suknjo na prsih in je šepetal izza stisnjenih zob.

„Samo tristo, gospod . . . samo tristo . . . čez mesec dni, ali kaj, povrnem po vesti . . . vse do vinarja . . . samo tristo, gospod!“

Človek v črni obleki se je tresel, molčal je najprej, nato pa je vzkriknil, da se je razleglo po ulici.

„Pomagajte!“

Damjanu je bušila v lice vroča kri.

„Čemu kričiš, razbojnik? Na!“

S težko pestjo ga je udaril po čelu.

„Pomagajte!“

Zbrala se je črna gruča, na tla so vrgli Damjana in so ga uklenili . . .

XV.

Kdo izmed vas bi popisal, kdo bi povedal, kar se je godilo še nadalje? Iz srda in iz srca se vzdignejo pripovedovalcu solze, in jezik molči . . .

Stal je tam Damjan, močan in velik, stal je tam hudodelec. S temnimi obrazi so gledali nanj: glejte razbojnika! On pa kakor je bil uklenjen, ni govoril, tudi klel ni in celo ne jokal.

„Čemu si storil?“

Damjan je molčal. Bog vedi, kaj je bilo v njegovih mislih; v daljno daljavo so gledale njegove oči.

Tri dni so ga izpraševali; tri dni je bil med sodniki in sovražniki.

„Čemu si storil?“

Damjan pa je molčal do sodbe in je povesil glavo, ko je slišal strašno besedo . . .

En sam obraz je bil izmed vseh, droban in bel, poln bridkosti in poln ljubezni, ki se je svetil kakor božji smehljaj do njegovih oči. In Damjan ga je videl.

* * *

Tako se je dovršilo; ne dalje! — Kdo bi štel trupla, ki počivajo pod zemljo, drugo na drugem? Objeti nekateri, ustna na ustnih, drugi pest ob pesti? Samo enkrat zamahne življenje — črna vojska na tleh . . . Pa bi se jokal človek ob samotnem grobu? — Pepel na vaše gomile in bratovska misel!

* * *

To zgodbo, kakor se je vršila, sem povedal prijatelju. Tistemu prijatelju, ki ni videl ne pustih ulic, ne jetičnih obrazov in ki je gledal v življenje veselo mežikajoč, kakor v vzhajajoče solnce.

Začudil se je in je rekel.

„Počemú . . . počemu si mi povedal to zgodbo? V drugih tvojih, tako bridkostnih in

težkih, je bila vsaj ravnocestna logika — zapisal si prvo besedo, pa zadnja ni mogla biti drugačna! Ampak . . . zdaj si mi pokazal dvoje lepih ljudi, življenja vrednih; pa zamahneš dvakrat, dvoje naključij pozoveš in obadva se zgrudita v črno smrt!“

Tudi meni je bilo hudo pri srcu, ko je tako govoril.

„Povedal sem ti, kakor se je vršilo. Zato sem ti povedal, ker se je vršilo po naključju! Iskra plane iz plamena — kedaj? Kaplja kane iz oblaka — čemu? Daj, zagrni tisto temno ozadje protinaturne in brezbožne krivice — pa ne bo več naključij! Odpihni oblak, pa ne bo več dežjà, pogasi ogenj, pa isker ne bo nič več!“

Sam sem bil žalosten; tako sem šel na Štefkin grob, da bi videl tisti ponižni leseni križ, ki oznanja njen spomin.

Epilog in posvečenje.

Vam, Mici, te povesti o trpljenju! —
Spoznal sem ga, ker sem ga nosil sam,
takrat, ko sem v brezupnem koprnenju
ihteč v nočí samoto klical: kam?

Le poti, poti! Pa če gre vstajenju
naproti ali proti pogubljenju!
Prikaži se očem, odpri nogám,
v dan ali v noč — le razodeni: kam!

Nič ni me strah poslednjega povelja:
od vekomaj je bila sodba v meni;
kar je molčalo, zdaj se razodeni —

in z roko trdno vzdignil bom svoj križ:
bridkost je prag do večnega veselja
in smrt je le vstopnina v paradiž!